

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

A FABULA TOGATA FRAGMENTUMAI

Bellus Ibolya
magyar-latin szakos tanár

BEVEZETÉS

A . fabula . togata

Mint ismeretes, a fabula togata műfajjelnevezést az antik irodalomelmélet két jelentéssel használta.¹ Tágabb értelemben minden olyan szinpadí mű összefoglaló neveként, amelyben a szereplők itáliai / nem görög ! / ruhában és környezetben léptek fel ; így a togata körébe tartozott a praetextata / a trabeatával /, a tabernaria, az Atellana és a planipes / mimus /. Szűkebb értelemben viszont csak a fabula tabernaria alkotásaira vonatkozott szinonim elnevezésként a fabula togata : olyan vígjátékot jelölt tehát, amelyben a szereplők egyszerű, alacsony sorú itáliai emberek voltak, tógát viseltek / nem görög palliumot /, szerény bódékban / taberna / laktak és dolgoztak ; a rabszolgák az osztálykorlátoknak a görögországinál szigorúbb hangsúlyozása miatt ezekben a darabokban sohasem lehettek okosabbak gazdáiknál.² A mai klasszika-filológia általában az utóbbi szűkebb értelemben használja a /fabula/ togata műfajmegjelölést.

A fentebbi definíció egyben választ is ad arra a kérdésre, hogy miben áll a togata eredetisége, újszerűsége.

A darabok itáliai környezetben játszódnak, a színhely többnyire valamelyik kisváros / Ferentinum, Setia, Velitrae, Brundisium /.

A szerzők szinte kizárólag latin címeket adnak darabjaiknak. A szereplők, akik / egy-két kivételtől: Thais, Moschis - eltekintve / ugyancsak honi nevet viselnek, általában alacsony rangú személyek - felszabadított rabszolgák, pékek, fodrássok, kézművesek.

A témákat tekintve szembetűnő, milyen sok darab foglalkozik a családi élet különféle eseményeivel - a férjek kiesapongásával, válással.

Rendkívül sok a női főszereplő / a címek is mutatják /. Az asszonyok felszabadultabbak, magabiztosabbak, mint a palliatában ; az emancipálódás megindult, nincs kizárólagos hatalma a pater familias-nak - sem a feleséggel, sem a gyermekekkel szemben.

Természetesen nem nyújtottak mindenben újat a togata-írók. Ha fantáziájuk kimerült, görög hagyományokhoz nyúltak / főként Afranius /,

ennek következtében a togata és a palliata közti határ kezdett elmosódni. A tény mindenesetre a fabula togata hanyatlását mutatja, még akkor is, ha a küzeledés Afraniusnak, a legjelentősebb togata-szerzőnek a műveiben követhető nyomon. Bár sok új szereplő lépett fel a darabokban, bizony a palliatából is vettek át néhányat a szerzők - így a meretrix-eket, parasitákat, allegorikus személyeket / Usus, Memoria /. Megmaradt a prológus és a canticumok ; a nyelv sem tiszta, görög szójátékok, felemás görögüsködő kifejezések is előfordulnak.

A togata az idők folyamán egyre inkább a palliata szellemével töltődött meg, végül teljesen egyéolvadt vele.

Virágzását olyan tehetségeknek köszönhetette, mint Titinius, Lucius Afranius és Titus Quinctius Atta. Népszerűségüket mi sem bizonyítja jobban, mint darabjaik császárkori felújítása.

Épen, vagy akárcsak kiadósabb részleteiben egyetlen togata sem maradt fenn napjainkig. Az ide

tartozó szindarabokból csak rövid töredékeket ismerünk későbbi szerzők, főleg nyelvi kuriózumokat gyűjtő grammatikusok idézéseiből. A fragmentumok szövegének pontos verstani helyreállítása szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik; ebből fakad, hogy egyazon citátumnak a metrikai felépítését a különböző kiadók olyan rendkívül gyakran határozzák meg egymástól eltérően. A töredékek értelmének a megragadása valamivel talán megoldhatóbb feladat. Ám itt is számos nehézség jelentkezik, mivel a kiragadott részlet gyakran nem alkot nyelvtanilag lezárt mondatot, vagy mondategyüttest. Ezenkívül, az előzmények és a folytatás ismeretlen lévén, a szövegösszefüggés, amelybe egy-egy citátum tartozott, nem nyújt támaszpontot, hogy különböző lehetséges interpretációk közül az adott helyen megfelelőt biztosan kiválaszthassuk. Részben bizonyára az itt említett nehézségek eredményezték, hogy a fabula togata töredékeinek valamilyen élő nyelvre való lefordítását idáig, úgy látszik, senki sem kísérelte meg, legalábbis a közhaszná-

latban levő bibliográfiák³ nem adnak hirt ilyen fordításról. Nem készült fordítás annak a Nonius Marcellusnak a művéről sem, aki a fragmentumoknak mintegy nyolcvan-nyolcvanöt százalékra becsülhető részét az utókor számára fenntartotta.

A feladat nehézségein és hálátlanságán túlmenően persze valami tudománytörténeti véletlen is belejátszhatott abba, hogy éppen a togata maradványainak interpretációja szorult ennyire háttérbe. Hiszen a nehézségek például az Atellana töredékeinek fordításánál sem kisebbek, s ennek a műfajnak a maradványai mégis fordítókra találtak már.⁴

Mindenesetre úgy tűnik, itt az ideje kísérletet tenni a fabula togata / Titinius, L. Afranius, T. Quinctius Atta / töredékeinek a lefordítására is.

A fordítás a Ribbeck-féle töredékgyűjtemény szövegét ülteti át magyarra, néhány kivételszámba menő helytől eltekintve, ahol a töredéket megőrző auctor ma mérvadónak számító kiadását vesz szem alapul.

A fordítást követő megjegyzéseimben igyekszem a szakirodalomból azokat a megállapításokat összefoglalni, amelyek az önmagukban nem egészen egyértelmű töredékek megvilágítását elősegítik.

Ribbeck gyűjteményében a töredékek után szerepel néhány antik utalás a tomatákra, amelyek szerzőjét nem tudjuk azonosítani. Az utalások fordítását alább közlöm.

I

/ Sen. epist. 89, 7 /

"sapientia, amit a görögök σοφία -nak hívnak. Ezt a szót a rómaiak is gyakran használták, miként a filozófiában most is élnek vele : ezt egyébként a régi tomaták és a Dossenus siremlékére vésett felirat is bizonyítja neked."

II

/ Serv. Aen. 11, 160 /

" a régiek ugyanis a túlélni szót úgy mondták élettel felülmúlni , mert a tomatákban győztes nőknek hívják azokat, akik a férjüket eltemették. "

III

/ Don. Ter. Eun. 1, 1, 12 /

" A komikusoknak a palliatában szabad uraiknál okosabb szolgákról írni, ugyanez a togatában rendszerint nem fordulhat elő. "

IV

/ Quintil. 6, 11, 24 /

" Ugyan ki az, aki az öreg színész álarcát elfordítja ? "

A máfaj képviselői

TITINIUS

Neve előfordul Titinnius alakban is. Prae- és cognomene ismeretlen, valószínűleg plebejus családból származott. Személyére vonatkozó adatok nem maradtak ránk ; működési idejének meghatározásában Varro egy utalása nyújt segítséget / Char. gramm. II 315 / :

"H_Uη, ut ait Varro de Latino sermone libro V, nullis aliis servare convenit, inquit, quam Titinio Terentio Attae ; "

Mint hogy Varro általában szigorú időrendet követ felsorolásában, joggal feltételezhetjük, hogy Titinius idősebb Terentiusnál. Türedékeinek régies nyelve is erre enged következtetni. Przychocki / De Titinii aetate - Charisteria Morawski / a Barbatus című darab türedékeit vizsgálva rámutat arra, hogy Titinius e vígjátéka a lex Oppia i. e. 195-ben történt visszavonására reagál. Ha feltételezzük a megállapítás helyességét, akkor ez a datálás lényegében megegyezik a Varro-féle adattal.

Igy Titinius korban közelebb áll Plautushoz, mint Terentiushoz, tehát ő a legidősebb togata-szerző. Valószínűleg őt tekinthetjük a műfaj *εὐπετής* -ének, - bár erre vonatkozó antik forrás nem áll rendelkezésünkre.

A togata műfaji sajátosságai nála találhatók meg legtisztábban ; sajnos, mindössze 180 sornyi töredék maradt ránk neve alatt.

LUCIUS AFRANIUS

A hagyomány szerint a három számba vehető togata-szerző közül ő a legjelentősebb, legtehetségesebb ; - a ránk maradt viszonylag nagyszámú töredék alapján is erre következtethetünk.

Lucius Afranius plebejus család sarjaként született. Az Afranius-nemzetségből az i.e. II. század elejétől fogva ismerünk szenátori rangú férfiakat is, de arra vonatkozóan, hogy rokonságban állt-e velük, nincsenek adataink.

Születési évére, helyére közvetlenül utaló antik forrás nem áll rendelkezésünkre ; Neukirch / p. 166 / ókori szerzők utalásai alapján arra következtet, hogy költőnk Accius, valamint M. Antonius és L. Crassus kortársa volt; és argumentum e silentio alapján úgy véli, hogy Rómában született, alkotott és ott is halt meg.

A togata mint műfaj az ő munkásságában teljesedik ki, igaz, már nem egészen tiszta formában. A latin címek, itáliai helyszin és típusok megmaradnak ugyan, de a görög szokások, nevek

egyre nagyobb helyet kapnak darabjaiban. Menandros a mintaképe, s ha ötlettéra ki-
merül, tőle vesz át elsősorban. Felhasz-
nálja Cato beszédeit is, hivatkozik Tere-
ntiusra, idézi Pacuviust. Az újkomédia ha-
gyományai szerint művei elé prológust szer-
keszt, amelyben nem egyszer görög istensé-
gek lépnek fel; találunk azonban olyat is,
amelyben alkotói módszeréről tájékoztat :

" Fateor, sumpsi non ab illo modo,
Sed ut quisque habuit, convenit quod
mihi,
Quod me non posse melius facere cre-
didi,
etiam a Latino. "

/ Compitalia 25-28 /

A togata talaján már-már görög meséjű dara-
bokat ír, amelyekben motivumként a fiúszere-
lem is előfordul. Ezt az újítást Quintilianus
méltatlankodva említi :

" Utinam, inquit, non inquinasset argu-
menta puerorum foedis amoribus amori-
bus, mores suos fassus. "

/ 10, 1, 100 /

Togataiból mintegy 430 sor töredék maradt ránk. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy nyelvén sikerült Plautus népies frissességét Terentius eleganciájával párosítani. Remek dialógusokat szerkeszt. Minden bizonnyal szónokként is fellépett Róma fórumán ; Cicero Caius Titius szónokról szólva őt is említi :

"... quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. "

/ Brut. 167 /

Hírnevét azonban kétségt kívül togata-írói tevékenységének köszönheti. Vigjátékai sokáig népszerűek voltak, az Incendium-ot még Nero idejében is játszották.

TITUS QUINCTIUS ATTA

A togata művelői közül Titus Quinctius Attáról tudunk a legkevesebbet, az ő munkásságát ismerjük legkevésbé. Személyéről pusztán néhány megjegyzés maradt ránk.

Mint Festus magyarázatából kiderül, melléknevét kis testi hibája miatt ragasztották rá :

" Attae appellantur, qui propter vitium crurum aut pedum plantis insistunt et attingunt magis terram, quam ambulant, quod cognomen Quinctio poetae adhaesit. Attam pro reverentia seni cuilibet dicimus, quasi eum avi nomine appellemus. "

/ p. 12 M /

Nevét pajkos hangvételi, mozgalmas vigjátékai tették híressé, amelyek bővelkedtek nőies kifejezésekben / Fronto p. 62 /, s a jellemábrázolás magasiskoláját jelentették / Varro apud Char. gramm. II 315 /. Sajnos, a kezünkben levő néhány töredék alapján nem mondhatunk ítéletet togatáiról; annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a ránk maradt darabok 1/3-ának főszereplő-

je / a címől következtetve / nő lehetett.

Mindössze 12 darabjának címét ismerjük, 1-2 tőredékkal, illetve tartalmi utalással.

Valószínűleg sokoldalú tehetség volt, művelte az epigramma műfaját is. Epigrammáiból egyetlen sor maradt ránk / Non. p. 298 /

"... praeterea tu sis resoluta crine capillus "

A sor fordítása :

"... azonkívül oldd meg a hajadat, a haj..."

Ismeretlen, milyen összefüggésben állt, így kiegészítése lehetetlen.

Hieronymus híradása szerint i.e. 77-ben halt meg / Hieronymus, Chron. a. Abr. 1940 p. 152. ed. R. Helm, Berlin 1956 /, tehát ő volt a legfiatalabb a togata három művelője közül. Alkotói virágkorát minden valószínűség szerint az i.e. 100 körüli évekre tehetjük.

Darabjai népszerűek voltak, még Augustus korában is szerepeltek a színpadon.

JEGYZETEK A BEVEZETÉSHEZ

1 / Diom. gramm. I 489

2 / Donat. Ter. Eun. 57

3 / L'année philologique... J. Marouzeau, 1-42
/ 1924-71 /, Paris 1928-1973.

J. Marouzeau: Dix années bibliographie classique / 1914-24 /, I., Paris 1927.

S. Lambrino: Bibliographie de l'antiquité classique / 1896-1914 /, I., Paris 1951.

R. Klussmann: Bibliotheca scriptorum classicorum... / 1878-1896 / II 1-2: Scriptores Latini, Leipzig 1912-13.

W. Engelmann - E. Preuss: Bibliotheca scriptorum classicorum... / 1700-1878 / II: Scriptores Latini, Leipzig 1882.

4 / A legutolsó ilyen fordítás illetve kétnyelvű kiadás: Atellanæ fabulæ, ed. Paulus Frassinetti, Romæ 1967.

FORDITÁS ÉS KOMMENTÁR

TITINIUS

A SZAKÁLLAS

I

1 / Char. gramm. II 262 : Az "inaurate" szó a "non aurate" helyett áll. Titinius A szakállasban : /

... az aranydisz nélküli és mosdatlan nőnek a ...

A cím értelmezésében bizonytalanság mutatkozik. Legkézenfekvőbb egy szakállas férfiú főszerepére gondolni a cím alapján, aki Przychocki véleménye szerint egy régi vágású római férfi lehetett, s a lex Oppia visszavonásával szemben heves ellenállást tanusított.

A modern kutatók egy részének a figyelmét azonban magára vonta egy másik interpretáció lehetősége is : néhány antik grammatikusknál szó esik egy / situlus / barbatus elnevezésű alacsony, üblös víztartó edényről, amelynek a görög megjelölése $\nu\kappa\upsilon\rho\varsigma$, azaz törpe ; a kérdéses kutatók ezzel vélik kapcsolatba hozhatni a darab címét.

A RE / sub voce : Titinius - St. Wein-
stock / megjegyzése : A cím bizonytalan, ba-
ratus, barratus, varratus és más hagyományo-
zódt.

A Thesaurus linguae Latinae / sub voce:
barbatus, barratus / - a barbâ ; fortasse
pertinet ad Barrus, Barrius.

Bardon / p. 39 / szerint a cím : Le Bar-
bu.

A grammatikusok véleménye:

Varro ling. 5, 25 : " Vas aquarium vo-
cant Futim quod in triclinio allatam aquam in-
fundabant: quo postea accessit Nanus cum Graeco
nomine, et cum Latino nomine, Graeca figura
Barbatus. "

Paul. Fest. p. 176 M : " Nanum Graeci
vas aquarium dicunt humilem et concavum, quod
vulgo vocant situlum barbatum, unde nani pumi-
liones appellabantur. "

Courbaud megjegyzése is ehhez az értel-
mezéshez kapcsolódik / p. 44 / : " ... Quomodo
cuiusdam Titinianae fabulae titulus, qui vas
aquarium, rem vilissimam, vult significare, in-

scribi re ipsa debeat, utrum Barbatus, ut Varro et Festus voluerunt, an Barratus, ut legitur apud Charisium, certant grammatici, nec satis liquet. Sed ea ipsa obscuritas, quae vocabulo inest, abunde indicat plebeium instrumentum fuisse, omnino Romanum, iam antiquitus usurpatum, cuius nomen, saepissime a multitudine iteratum, hoc vulgari sermone haud semel depravatum fuit. "

Ebben a töredékben és lejjebb / a II-es, III-as számú fragmentumokban / mindenütt a női fényűzéssel kapcsolatos szöveg olvasható. Ebből Przychocki arra következtet, hogy a darab valamilyen módon a híres lex Oppia-hoz fűződhet, amely i. e. 215-ben erősen korlátozta a női luxust, s amelyet röviddel rá, 195-ben az idősebb Cato heves tiltakozása dacára hatályon kívül helyeztek. A lengyel kutató ezért úgy véli, hogy ez a közéleti kérdés állott valamiképpen a darab középpontjában.

II

2 / Char. gramm. II 310 : Az "a" áll az "ad" helyett Titiniusnál A szakállasban : /
... mielőtt az aranytól megfosztatnánk és biborhoz kapcsolódnánk

Mert a méhek is mintegy kapcsolódnak, hiszen kölcsönösen egymáshoz kötődnek. "

A grammatikus megjegyzése abból a népetimológiai elképzelésből látszik fakadni, hogy az aptus melléknév / eredetileg az apio part. perf.-a / értelménél fogva tulajdonképpen az ad praepositioval rokonítható szó.

Nem egészen világos, mit akar kifejezni a versor az aranytól való megfosztással, illetve a bibor használatának lehetővé válásával.

III

3 / Fest. p. 301 M : solox, durva gyapjú, és jószág, amely szertessét legel, nem istálózva. Titinius A szakállasban : /
... a durva gyapjútól eljuttattak a biborhoz...

IV

4-5 / Non. p. 6 : "aranyhímzők ; Titinius A szakállasban : /
... először aranyhímző voltam és jól értettem ehhez a mesterséghez : a tűket és a cérnákat otthagytam urunknak és úrnőnknek...

Kérdés, vajon az aranyhímző emlegetése ebben a töredékben és a női viselet aranydiszeire való utalás a két első fragmentumban szervesen összetartozó jelenség e. Esetleg arról lett volna szó, hogy a női luxust korlátozó törvény nyomán az aranyhímzők mestersége rossz üzletté vált ?

Vagy mint Mercier véli : " De phrygionibus et textricibus fuit fabula. " ?

V

6-7 / Prisc. gramm. II 227 ; 266 : Az "uni" az "unius" helyett áll Titiniusnál A szakállasban : /

Mert bizisten az asszony azt mondja majd : "Valóban egy testület tagjai vagyunk."

Ribbeck interpunctiójától eltérően a töredék második felét oratio recta formájában megfogalmazott kifejezésnek értelmezem.

VI

8-10 / Non. p. 887 : veles - annyi, mint könnyű fegyverzetű. Titinius A szakállasban : /

Igy az ütött-kopott könnyű fegyverzetű gyalogos harcra buzdul, a lovas pedig visszavonul, s nem vág le egyetlen ellenséget sem.

Az interpunctióban ezen a helyen nem Ribbecket, hanem Lindsayt követem.

Van olyan nézet is, amely szerint a töredék nem Titinius művéből való. Hermann Accius vagy Pacuvius valamely praetextájához tartozónak véli. Ribbeck / CRF ad locum / :
 " Totum vero locum historico alicui scriptori velut Sisennae adscribit Quicherat, comici verba excidisse ratus, adstipulatur etiam Leo. "

A töredékhez még ugyanő : " Impotens adversarii ira cum nescio cuius hostis impetu invalido contemptim comparatur. "

Courbaud hozzáfűzi / p. 45 / : " Si quaedam persona de homine pugnaci sed reipsa ignavo loquitur, statim ei venit in mentem, ad impotentem adversarii iram exprimendam, figura uti ex exercitibus petita et hominem comparare cum levi armatura velitem, qui certa-

men tantum inibant et, ubi paulo acrius pugnabatur, ex acie evanescebant. "

Neukirch / p. 103 / a "spureus" szót Spurius-ra változtatja, és a következőket jegyzi meg : " Describitur autem homo ad rixam propensus, sed meticulosus : Spurius ita concitatur ad proelium ineundum, ut tanquam veles eques, laccessito tantum hoste, non vulnerato, propere refugiat. "

VII

11 / Non. p. Sol : dativus áll accusativus helyett Titiniusnál A szakállasban : /
 Ugyan hol látsz olyat, hogy a nagyra-
 vágyásnak több a becsülete, mint az
 erénynek ?
 a "virtutem antecedere" helyett.

Sententia-izű kérdés. Ribbeck / CRF
 ad locum / : " Queritur aliquis de praesen-
 tis aevi moribus atque institutis. "

VIII

12 / Char. gramm. II 258 : az "edi" / istenem-
re / "edius fidius" helyett áll Titinius-
nál A szakállasban: /

... szükséges ez ?

a válasz rá:

Istenemre !

Valószínűleg egy férfi szól így.

Lásd A setiai lány című togata V. töredékét !

"edi" - összevont és elliptikus for-
mája a " me Dius Fidius " / ita me Dius Fidius
iuvet ! / kifejezésnek.

Dius Fidius a megszemélyesített hűség.

Beare / p. 45 / : " Titinius /12/ apparently
introduces someone so refined that he can ut-
ter only edi instead of edius fidius. "

IX

13 / Char. gramm. II 268 : Titinius A szakál-
lasban ezt mondja : /

Éjjel és nappal

A darabban egy diszkocsiról is szó lehetett. Lásd...

X

Fest. p. 364 M : " Sennius Capito szerint diszkocsinak hívták azt a szállítóeszközt, amelyen az istenek viseletét, jelvényeit cirkuszi játékok alkalmával a cirkuszba vitték a diszváncosra. Volt elefántesontból való, mint Titiniusnál A szakállasban, és volt ezüstből. "

A VAK

14 / Char. gramm. II 282 : A semitatem határozószót használja Titinius A vak című tolgatójában : /

Igy keskeny ösvényeken futottam és elfutottam atyámtól.

A cím értelmezése kettős lehet :

a/ elfogadva Neukirch később idézett feltevését : A vak

b/ Az elvakult , ha az apa megfélemlítő magatartására gondolunk / a dühében elvakult apa, aki elől megszökött a fia /

Ribbeck megjegyzése / CHF ad locum / : " Plautina fabula fuit, ut Winterus hoc quoque fragmentum ad eam pertinere, Titinii autem in cod. excidisse suspicetur. "

A valóságban persze semmi akadálya elfogadni a híradást, hogy Titiniusnak is volt egy Caecus című darabja.

Neukirch véleménye / p. 106 / : " Huc pertinere videtur etiam incertorum Titinii fragm. XI.

Caecus fortasse fuit senex, non animadvertens astutias, quas ipsi machinabantur. Plautus Caecum sive Praedones scripsit. "

Lásd még a XI. számú / Bizonytalan című darabokból / töredékhez fűzött kommentárt !

A "semitatim" szó jelentése / Georges sub voce / : "fuss-steigweise, immer auf Fuss-steigen."

Courbaud / p. 110 / : "... Agnosco ... patres duos et timorem filiis incipientes..."

KALLÓSOK

I

15-16 / Non. p. 114 : A comest alak a comedit helyett áll Titiniusnál a Kallósokban: /

En úgy vélem, hiba volt, hogy engem férjemre bíztak, aki a vagyont eltékozolja és hozományomat felemészti.

A címet két különböző alakban idézik a források. Ribbeck a Fullonia változat felé hajlik, véleményem szerint azonban a Fullones forma a valószínűbb. A Titiust idéző szerzők 3/4-e ezt a titulust hozza. S ami még súlyosabban esik latba, a többi római vígjátékirók / Pomponius, Novius, Laberius / is effajta címet adtak egy-egy darabjuknak; márpedig ismert jelenség az antik színpadi irodalomban, hogy a különböző írók rendkívül gyakran azonos című darabokkal léptek a közönség elé.

A gyapjúanyagot taposással nemezzé gyúró mesteremberek kedvenc figurái voltak a római vígjátékoknak. Talán ezzel függ össze, hogy antik képzőművészeti ábrázolások egyik visszatérő témája is a kallósmesterség bemutatása / pl. Pompejiben a Mercurius úton Marcus Vesonius Primus ványolóműhelyének fal-freskói.

Georges sub voce: fullo

" Aki a ruhákat kallózza, tisztítja és krétával fehéríti ; a kallós. "

Thesaurus linguae Latinae : " qui texta perficit et lavat. "

Courbaud a kallósmesterségről / p. 51 /:

"...Sed ars fullonica facta erat res maximi momenti ; fullonibus collegium erat in plerisque civitatibus, et dea patrona, Minerva, et annuae feriae quae vocabantur Quinquatrus ; ipsi omnibus omnium ordinum notissimi erant, quippe necessarii ; apud omnes in favore versabantur, ita ut togatae non possent magnum locum illis quoque non concedere. Reminiscaris enim quam late patuerit togarum usus..... Quibus in togis mundandis fullones occupabantur ; sed ut eas laverent et redderent candidas, durus erat labor et foedus. Primo necesse erat ut vestimenta in ligneos lacus, aqua cretaque et aliis rebus plenos, colcerent ; post, ea non manu premerent, sed, in aqua tripudiantes, pedibus calcarent ad cretam eliciendam ; denique, togam lautam, in cratem explicatam, sulfure adpersam, peniculo carminatam, prelo supponerent.

Hos varios labores, e quibus constabat ars fullonica, pictura quaedam, in domo Pompeiana reperta et hodie in Museo Neapolitano conservata, nobis egregie patefacit. In pila quadrangula quattuor lacus apparent depicti, fullonem operi intentum quisque continentes. E fullonibus unus, proximis columnis fultus, vestimenta pedibus premit, alii eluunt et plicant. Supra, iuvenis, tunica succincta, strigile laneam togam pectit e baculo suspensam, dum sedens mulier, quae videtur venisse emptionis causa, cum puella loquitur. Dextro pilae latere expanduntur et premuntur vestes. "

A latin eredetiben igen hatásosak az aliterációk.

A mondat kiegészíthető : me mandatum esse.

II

17 / Non. p. 225 : A "perbitere" a "perire" jelentésben is használatos. Titinius a Kal-lósokban : /

Elpusztultál volna már régen kilépve...

E szavakat egy női szereplőhöz intézték. Talán egy szövőnő beszél a másikhoz, érvelve: ez a munka szükséges a létfenntartáshoz, hiszen már régen elpusztult volna, ha ebből a helyből kilépett volna. Vagy egy férfi a beszélő ?

III

18-19 / Non. p. 474 : A "ferox" szó használata abban az értelemben, hogy valamilyen dologban bizakodó vagyok vagy éppen elbizakodott. Titinius a Kallósokban : /

Mint hajadont szépnek láttalak, de
vőlegényed miatt gőgösnek, szépségedben elbizakodottnak.

Talán egy férj intézi e szavakat a feleségéhez, mint Courbaud gondolja / p. 91 / : " Maritus contra mulierem longe aliam nunc esse declarabat atque fuerat ante nuptias ; viderat virginem formosam, forma ferocem, sponso superbam - ; nunc autem ea multo minus viro gloriabatur. "

IV

20 / Non. p. 346 : Az "anima" viszont a száj
kigőzölgése és szaga... Titinius a Kallósokban : /

Közben bűzös lehelet csapja meg az orrot...

Valaki talán egy kallósról beszél ?

V

21 / Non. p. 753 : A "contempla" alakot használja Titinius a Kallósokban : /

Nézd meg alakomat és szemlélld meg arcomat !

VI

22-23 / Non. p. 588 : A "putare" az "aptare" értelemben is használatos. Titinius a Kallósokban : /

Adj egy adag gyapjút : aki nem adja vissza idejében jól megtisztítva, hadd sújtsa büntetés.

VII

24-25 / Non.p. 653 : A "toga" főnév a "tego" igéből származik, és a szokásos szóhasználat szerint a toga az a ruhadarab, amelyet a forumon viselünk.

Titinius a Kallósokban : /

... aki tíz év alatt nem tudtál még egy togát sem megszőni.

Talán egy kallós szid egy szövőnőt, aki Pénelopé módjára nem halad a munkájával.

Ribbeck / CRF ad locum / : " Fortasse de Penelopa sermo est. "

Courbaud szerint / p. 50 / : " Quaedam mulier a fullone obiurgatur quod, nova Penelope, intra decem annos nequivit unam togam detexere."

VIII

26 / Non. p. 776 : quaesti vagy quaestvis a quaestus genitivus helyett áll Titiniusnál a Kallósokban : /

Ha mi nem szövénk, kallósok, semmi keresztetek nem lenne.

Valószínűleg a szövőnő válasza ez.

siet = sit

IX

27 / Non. p. 140 : A "diu" szó a "die" helyett áll, s innen származik az "inter-diu" alak. Titinius a Kallósokban : /
 Sem éjjel, sem nappal nem lehet pihenni a kallósoknak.

Courbaud megjegyzése / p. 52 / :

"... iam enim fullones in fabula Titinii querebantur quam immodicis exercitationibus adstricti essent. "

X

28-29 / Non. p. 369 : Az "argutari" ige a "sussillire" értelmében szerepel Titiniusnál a Kallósokban : /

Hiszen ez a föld, nem a víz, ahol te szoktál tocsogni lábaddal, míg a krétát megdolgozolod, hogy a ruhákat áztatd.

A kallósok egyik legfontosabb munkája az volt, hogy gyapjúszővetből posztót állítottak elő. Az anyagot először lá-

gos / agyagos / vízben taposták, hogy tiszta legyen, valamint a szálak tömörítése céljából. Száritás után bolyhosszá tették, majd a kénessel és agyaggal történő bedörzsöléssel teljesen folttalanná tett gyapjú kallózását a préselés művelete fejezte be.

argutarier = argutari

Georges sub voce : argutor

" argutari pedibus = lábbal dörögni "

Thesaurus linguae Latinae sub voce: argutor

"loquaciter proloqui " ; iocose transfertur ad rem : Titin. com. 28. "

Ribbeck értelmezése / CRF ad locum / : " Pedibus in lacu, non verbis in sermone argutari didicisse fullo facete dicitur. "

Courbaud véleménye / p. 52 / : " Aut eos irridebat aliquis quod, mutato elemento, in aqua, non iam in terra, vitam agerent, et pedibus in lacu, non verbis in sermone, argutari didicissent.

Adde quod fullones vulgo dicebantur esse hilari animo, suo indulgere genio, neque a petulantia in loquendo agendoque abhorrere: testis alia Pompeiana pictura quae / quantum co-

icere licet, quippe haud bene conservata est /
 quemdam festum diem a fullonibus celebratum ex-
 primit : in qua videmus eos intemperanter in
 laetitiam effusos et summa licentia saltantes
 aut convivantes. "

XI

30-31 / Non. p. 321 : A "postica" szót rendsze-
 rint nőnemben említjük; Titinius A Ve-
 litrae-i lány című darabjában viszont
 azt bizonyítja, hogy semleges formában
 is használják, ugyanő a Kallósokban is.

Non. p. 582 : "Patibulum" - retesz, a-
 mellyel az ajtók le vannak zárva ; ha
 ugyanis ezt elmozdítják, az ajtószár-
 nyak kinyílnak. Titinius a Kallósokban:
 Ha valaki ma még zörget hátsó ajtón-
 kon, ezzel a tolózárrel rázom szét a
 fejét.

XII

32-33 / Non. p. 159 : A "fuan" annyi, mint "sim"
 vagy "fiam". Titinius a Kallósokban : /

Herculesre, elveszem : Tiberius,
most hozzád könyörgök, jöjj segit-
ségre, hogy ne váljak herélt disz-
nóví !

Az egyébként mindig tárgyas "ob-
secro" igének a tecum vonzata meglepő je-
lenség.

A szereplő, akit, úgy látszik, megférfiat-
lanítás fenyeget, egy Tiberius nevű személy
segítségét kéri. A Tiberis folyó nehezen
képzelhető bele az adott jelenetbe, illető-
leg szövegösszefüggésbe, bár Beare / p. 44 /
erre gondol : " Perhaps it is some other
rustic who has attempted to play Don Juan at
Rome and must now commit himself to the Ti-
ber in order to avoid the penalty - which he
describes in the language of the farm. "

Georges sub voce : Maialis
= herélt kandisznó, ártány
mint szidalom : Cic. Pis. 19.

Thesaurus linguae Latinae s. v. :
- translate Titin. com. 33

XIII

34-35 / Non. p. 332 : A "simile est" a "similis est" helyett áll, a hinem helyett semlegesnem. Titinius a Kallósokban : /

... Polluxra, a paraszt nagyon hasonlít a hangyához.

A fordítás alapja Lindsay szövege; a "homo" szót Ribbeck elhagyta, bár a kódexekben szerepel.

XIV

35⁴ / Fest. p. 310 M : "supparus"-nak mondták a női lenruhát, amelyet "subucula"-nak is neveztek. Titinius a Kallósokban : /
női lenruhát...

Ribbeck megjegyzése / CRF ad locum /:

"Itaque de auctoris nomine non constat, nec verba omne quod decerni potest utrum grammatici sint an poetae."

Neukirch a darabról / p. 111 / : "Omnino argumentum fabulae Titiniana de fullonibus

et textricibus vel textoribus fuit. Itaque simile fuerit argumento Barbatī. Sed summa argumenti videtur fuisse rixa mariti et uxoris, alieno viro nimium indulgentis, vel certe coniugi suspectae. "

AZ IKERNŐVÉR

I

36-37 / Non. p. 282 : Az "araneae" nőnemben is előfordul Titiniusnál Az ikernővérben.

Non. p. 678 : A "verrere" annyit, mint takarítani. Titinius Az ikernővérben:/
Söpörjétek ki a szobákat, töröljétek le a pókhálót !

A RE / St. Weinstock / a címhez : " A legközelebbi analógiát nem annyira Novius, Pomponius és Laberius Gemini-jei kínálják, mint inkább Afranius és Laberius Sorores-e. "

Ribbeck megjegyzése / CHF ad locum / :
" Erum vel erilem filium ex itinere rediisse nuntiat servolus. "

Courbaud megjegyzése a sorhoz / p.85 /:
 "... Qualem sese post nuptias mulier praebitura sit, scire volumus, nam plurimi interest... Sed aliis locis non potes huiusmodi mulieres statim non agnoscere, cum sic ferociter acerbaque voce cum famulis loquuntur et iussa dant. "

II

37-38 / Non. p. 114 : A "comest" alak a "comedit" helyett áll. Titinius Az iker-nővérben : /

Azt mondták, hogy elég kettőjüknek egy font tönkűlyliszt. - A feleségem egymaga többet megesszik darálatlanból.

Egy római font = 327,45 gramm

Talán a két nővér olyan igénytelen, hogy beéri nagyon kevés étellel ?

A megállapítás a következőképpen illeszkedik a darab gondolatmenetébe: A férj sokallja, hogy saját feleségén kívül annak nővére is az ő háztartásában él.

III

39-41. / Non. p. 231 : A régiek példája arra tanít, hogy "pauciens" mondható "raro" helyett. Titinius Az ikernővérben:

vide etiam : Paul. Fest. p. 220 M /
/ mert / mióta házasember lettél,
idegenkedsz ettől a háztól, a feleségedet is ritkán látom.

Az abhorreo ige mellett általában abl. vonzatot találunk.

A férfi egyik szülője, vagy barátja neheztel ekként ? Vagy Neukirchnek van igaza / p. 117 /, aki úgy véli, hogy az asszony mondja ezeket egy ismerősnek, aki előtt a férjére panaszkodik ?

IV

41-42¹ / Non. p. 231 : A "pauciens" szót használja Titinius Az ikernővérben : /

Helytelenül teszed, hogy csak ritkán jársz a városba.

V

43-44 / Non. p. 653 : A "toga" főnév a "tego" igéből származik, és a szokásos szóhasználat szerint a toga az a ruhadarab, amelyet a forumon viselünk... "tectum"-nak is mondják. Titinius Az ikernővérben : /

Na úgy határozott, hogy egy rimával falura megy, azt tanácsolom, azonnal zárd el a kulcsokat, hogy ne férjen hozzá a falusi ruhához.

azaz a tectum-hoz.

Ugy látszik, valamilyen ruhászekrény kulcsáról van szó. Egy feleségnek mondhatja ezt valaki, hogy a férj kilengéseit efféle intézkedéssel próbálja kellemetlené tenni.

Courbaud / p. 110 / : " Agnosco maritos....., ducentes scorta..."

VI

45-46 / Non. p. 134 : A "desuevi illum" a "desuefecit illum" helyett áll, azaz megszüntettem a szokását. Titinius Az ikernővérben : /

Az elősdiket kidobtam, /öt/ a kerítők házatól elriasztottam, s leszoktattam arról, hogy lakomára járjon az én megkérdezésem nélkül.

Talán egy könnyelmű fiatalember jó útra térítésének eszközeiről esik itt szó.

VII

47 / Non. p. 794 : Egyes számú accusativus áll többes számú genitivus helyett.

Titinius A Velitrae-i lányban, ugyanő

Az ikernővérben : /

/ Miért / nem dobod ki és szöd el az elősdit a házatokból ?

VIII

48 / Non. p. 797 : Accusativus áll ablativus helyett Titiniusnál Az ikernővérben : /

Bizisten egy serény ember kötelességét teljesítetted...

Lindsay textusa szolgált a fordítás alapjául.

Talán egy dicséret ez ahhoz az emberhez, aki a VI. töredékben beszél ?

IX

49 / Non. p. 82o : A "benigniter" adverbium a "benigne" helyett áll Titiniusnál Az ikernővérben :

vide : Prisc. gramm. III 7o ! /

Ugy vélem, nagyon jóindulatúan védelmezed.

Elképzelhető, hogy a mondat a férj szájából hangzott el, a feleség felé fordulva, aki ikertestvére pártján áll.

X

5o / Prisc. gramm. II 529 : A "cerno, crevi" igét "video" értelemben használja Titinius Az ikernővérben :

Mikor megláttam, hogy ezek a lányok éjszaka fohászkodnak...

Valószínűnek látszik, hogy a férj meséli valakinek a házában történeteket.

XI

51-53 / Non. p. 477 : "faccessere" annyit jelent, mint "recedere" Titiniusnál Az ikernővérben : /

... de valamelyikőtök vigye hírül az ikernővérnek, hogy törődjék a maga dolgaival és távozzék a házból.

Minden básonnyal a férj adja ki a parancsot, mert nem állhatja már sógor-nőjét a házban.

XII

54 / Non. p. 628 : A "spissum" azt jelenti, mint a "tardum". Titinius Az ikernővérben : /

Hosszúra nyúlik a beszélgetés, késve tér majd vissza.

Neukirch / p. 117 / véleménye szerint a férj szavait halljuk.

XIII

55 / Non. p. 345 : Az "adversum" ismét annyit jelent, mint "apud". Titinius Az ikernővérben : /

Az asszony, gondolom, a hozománya miatt panaszkodik nála...

Talán ezek is a férj szavai.

XIV

56-57 / Non. p. 388 : A "comparare" igét a régiek "confirmare" és "constituere" értelemben használták... Titinius Az ikernővérben :

Non. p. 820 : A "blanditer" a "blande" helyett áll Titiniusnál Az ikernővérben : /

... tehát hogy tartsa meg az ajándékait, úgy kell cselekednünk, hogy először nyájasan beszélgetéseket készítünk elő vele.

Ugy ténik, a feleség belenyugodott már a férj döntésébe, hogy ikertestvérének el kell hagynia a házat ; most talán együtt tárgyalják meg, hogyan küldjék el a lányt.

XV

58 / Non. p. 652 : A "tandem" annyit jelent, mint a "tamen". Titinius Az ikernővérben:/
Ha külső ellenőrzés is, erkölcsöm révén mégis tetszenem kell a férjemnek.

Valószínűleg az elhanyagolt feleség szavai ezek.

XVI

59 / Non. p. 781 : Az "ibus" alakot az "is" helyett kevésbé latinosnak tartja a hagyomány, bár a régiek tanúsága szerint a legtöbbet használták. Titinius Az ikernővérben : /

Jól van, Castorra, ha mindketten ezek miatt késtetek, mint én az erkölcsök miatt.

Neukirch véleménye a darab tartalmáról / p.,. 117 / : " Quod ad argumentum fabulae attinet, reliquiae ita sunt comparatae, ut fere nihil certi ex his colligi posse videatur. Gemina inscripta fuit fabula, sed geminae in ea representatae videntur, quarum altera nupta esset, altera apud sororem habitaret, neutra viro accepta / fragm. II, XI, XV, XVI, X /. Cf. Incertt. Titinii I, II.

Gemina uxoris soror, unde fabulae titulum tractum esse arbitror, fortasse erat causa, cur inter coniuges orta esset discordia ; quam ut sedaret viroque morem gereret, uxor concesserit, ut soror domo abscederet.

Cf. fragm. XI, XV.

Fragm. XI fuerit mariti. Ut dona accepta soror gemina sibi servet, uxor optare videtur. fragm. XIV.

Fragm. III et IV mulier fortasse dicit amico vel cognato rustico, apud quem de mariro conqueritur.

Unde mariti sint fragm. I et XII, item XV, ad rusticum illum conversi.

- Ad huius fabulae imitationem fortasse composuit Novius Geminas suam, quae laudatur a Nonio. "

A RE / St. Weinstock / a darab tartalmával kapcsolatban / sub voce : Titinius / :

" Neukirch magyarázatánál megmarad az a nehézség, hogy a lenones, parasiti és scortum / V, VI, VII / egészen figyelmen kívül maradnak.

Meggyőzőbb Leo magyarázata ; itt is van civódás az ikertestvér / gemina / miatt, de a férj életmódja miatt is ; két asszony beszélget férjükről, szó esik leno-ról is / V, VI, VII és a XV. fragm. / A rokon lehet az egyik asszony apja is, s az asszony panaszát a férj a háttérben hallja / XIV, XVI / - ez különösen meggyőző -, aztán védekezik az apósával való beszélgetésben / III, IV /.

Egyébként Neukirch / p. 144-5 / a Bizonytalan című darabok XIII és XIV számmal jelzett töredékeit is ehhez a togatához tartozónak véli - lásd az ezekhez fűzött megjegyzéseket !

HORTENSIVS

60-61 / Char. gramm. I 180 / A "rure" alak... Titiniusnál is szerepel a Hortensius-ban : /

... a piacon vagy a curiában elhelyezve inkább, semmint nálad falun elzárva...

Nemzetségnév lenne a cím, mint St. Weinstock gondolja, vagy foglalkozás-megjelölés talán / A kertész ? / ? Bardon véleménye / p. 39 /:

" Les autres titres, d'interprétation plus difficile, n'imposent jamais l'idée d'un modèle grec : Le Jardinier / ? /

A tulajdonnévként való felfogás valószínűbbnek látszik, mivel a "hortensius" melléknév a Thesaurus linguae Latinae adatai szerint nem vonatkozik személyre.

Neukirch / p. 117 / :

Bothius: " Dici videtur alicuius pecunia, vel in foro collocanda apud argentarios, vel apud curiales, potius quam domi servanda rure, ubi ille degebat. "

Courbaud / p. 45 / : "...Itaque Titinius non omittit per quendam ex personis suis praecipere ut pecunia non servetur otiosa domi sed apud argentarios in foro vel apud curiales faenori collocetur. "

Beare megjegyzése / p. 49 / : " The staging seems to be that of the palliata, with the forum on one side and the country on the other - cf. Tit. 60-1. "

A JOGTUDÓSNŐ

I

62 / Schol. Verg. Veron. Aen. 2, 670 : A "nunquam omnes hodie"... kifejezést használja Titinius A jogtudósnőben : /

Hát ma egyáltalán nem szabad beszélnem ?

A "beszélni" ige itt esetleg, a cím alapján ítélve, valamilyen törvényszék előtti beszédre vagy más jogi cselekményre utalna ? Hogy a "dicere" szó peres ügyek intézésére vonatkozik, arra tanu a következő mondás : ünnepnapokon a " do, dico, addico " szavakat nem szabad használni / G. Wissowa : Religion und Kultus der Römer, München, 1912. 435 /.

II

63-64 / Char. gramm. II 255 : A "commode" szót használja Titinius A jogtudósnőben : /

Most odamegyek, hogy meglátogassam : azt mondta, fontos dolgot akar velem megtárgyalni, s lám, ugyanakkor ő elmegy.

azaz, abban az időben.

Courbaud véleménye a tartalomról /p. 44/:

"... Inde quoque Titinii Iurisperita, qua illud deridebatur litium studium tam insitum Romanis ut feminae ipsae consuli a litigatoribus et dare responsa et docere formulas actionesque vel-
lent. "

Bardon / p. 41 / : " Les deux extraits de la Jurisconsulte insistent sur la propension de cette servante a manifester son talent. "

A MOSTOHALÁNY

65-66 / Non. p. 231 : A "pauperat" annyit jelent, mint "szegénnyé tesz". Titinius A mosto-
halányban : /

Hát mit tettem én ellened vagy atyám
ellen, akit ti ketten tönkretesztetek
költekezéseetekkel ?

Lindsay szövege szolgált a fordítás alapjául.

A modern kutatók körében felmerült a gondolat, hogy a kézirati hagyományban elég erős ingadozást mutató darabaim / Privia, Prilia / helyes

formája Prilia volna, s akkor ez a töredék a következő Titinius-mű maradványai közé volna sorolandó.

Neukirch véleménye szerint a "ti ketten" a mostohaanyát és a beszélő nem vér szerinti nő-testvérét jelenti.

Neukirch / p. 119 /: " Huc etiam pertinere videtur locus, quem Ilarubrae nomine posuimus. Ut illum versum pronuntiare putavimus vitricum, ita hos esse arbitramur eius filii, cum noverca colloquentis. Ambo, tu et filia tua, soror mea non germana. "

Courbaud / p. 88 /: "... Agnosco... novercam privigno vel privignae infensam et ipsam odiosam omnibus..." "

Beare megjegyzése / p. 42 / : " In Titinius' Stepmother a young man complains that his substance is being wasted by his father and step-mother. "

Afraniusnak van egy Privignus című togatája.

PRILIA

I

67-68 / Non. p. 82o : A régiek tekintélye diktálja, hogy a "severe" helyett a "severiter" formát használjuk. Titinius a Prilia-ban :

vide etiam Prisc. gramm. III 7o /

Komolyan beszélgetett ma velem a barátnőm.

A darab címe a különböző idézetekben rendkívül sok eltérést mutat. Így nem csoda, ha akadt kutató, aki nem Prilia, hanem valamilyen más névforma címként való használatára gondolt.

Ribbeck / CRF ad locum / : "... nomen Pyrrhiae esse adfirmavit Lachmannus in Lucr. 4o8 ; quo auctore si aliam formam anquiras, versui quidem satis accommodatum sit Proclia ad Turpleiorum et Marcleiorum exemplar proxime accedens; sed Prilia nomen ad Hor. epist. p. 146 commendavi / notus est lacus Prilius in Etruria /, Procilia quidem vel Proculeia v. 74 comprobatur. "

II

69-70 / Non. p. 558 : ... a "noblitate" ige
használták "ismertté tess" értelemben.

Titinius a Prilia-ban : /

Inkább ezeket szegzték a híreszte-
léssel szembe avégből, hogy őt ne
rossz tettei alapján tegyék közis-
mertté.

Őt - nőre vonatkozik.

A Lindsay-féle szöveget ülteti át a fordítás.

III

71-72 / Non. p. 100 : Az "ancillantur" ige a
"serviunt" helyett áll Titiniusnál a
Prilia-ban :

Non. p. 427 : A "delenitus" annyit je-
lent, mint "eszétől megfosztott". Ti-
tinius a Prilia-ban : /

Mert a hozományba belebolondulva
valóságos szolgák asszonyaik mel-
lett.

Érdekházasságot kötő férfiakról
látszik szólni a verssor.

Courbaud / p. 63 / megjegyzése : " Dote recuperata primus erat uxoris ad emancipationem gradus : divortio constituto et in consuetudinem verso, absoluta est emancipatio. Nam, ubi dotem non iam abalienaverunt, mulieres, cum a viro digrediebantur, sua secum bona auferabant. Eo modo timorem maritis incutere coeperunt. Si qua enim earum in nonnulla re offendebatur et succensebat coniugi, divortium minando ad mitiores animos facile eum reducebat. Eo res pervenerant, praesertim cum maritus pauper erat, ut saepe, mutatis personis, uxor partes dominae, vir autem servi partes ageret. Multi, ut Demaenetus senex in Asinaria Plauti, exclamare poterant : " Argentum accepi, dote imperium vendidi. "

vel, ut ad togatas revertar, eadem meditari quae illa Titiniana persona :

... dotibus deleniti ultro etiam uxoribus ancillantur. "

IV

73-75 / Fest. p. 333 M : " scraptaknak nevez-
ték az üres és megvetésre méltó nőket,
mint Verrius mondja, azok, akik ugyan-
est a fogalmat "screa" szóval is jelöl-
ték, azaz azzal, amit valaki kiüríteni
szokott, hogy ezt cselekedvén purgálja
magát. Titinius a Prilia-ban : /

Castorra, inkább láttam ma a szur-
tos Postuma, a szajha nő megvetett
ágyát.

A "piculetus" szó a latin szótá-
rakban hiányzik, Ribbeck crux-szal jelöli, hogy
nem látja a szónak értelmét. Mi a "picula" fő-
név átvitt jelentéséből kiindulva kíséreltük
meg habozva értelmezni.

Egy férfi szavai. Esetleg a csak hozományá-
ért elvett, egyébként azonban visszataszító fe-
leségének mondja / v.ö. előző fragmentum ! /.

Neukirch / p. 124 / megjegyzése a sorhoz :
" Piculetae nomen ", inquit Bothius, " quale es-

se dicam, nescio, nisi fuerit Porculetæ, a porculetum, qualia ridiculi causa fingi solent, vel Porciæ lenæ, vel etiam Pictiletæ, a pecto leto, cui similes anus pigmentis oblitæ.

... Fortasse scribendum :

Rectius necastor piculæ tuæ,

Postume,

Lectum hodie statum vidi, scriptæ
mulieri.

Piculæ fieri potuit ut dicerentur mulieres garrulæ et ad obiurgandum propensæ. Ovidius de Pieri filiabus, in picas conversis, Metam. V. 677 sq. :

" Nunc quoque in alitibus facundia prisca
remansit,

Baucaque garrulitas, studiumque immane
loquendi. "

Itaque eadem mulier significetur fragm. I, neque hanc diversam fuisse puto ab ea, quæ commemoratur fragm. V, VI. - Ad explicandum Titinii locum facit etiam Nonius p.169.

ed. Merc., qui hausisse videtur ex Gellio III.

3 : " Scraptas, scrupedas, strictivellas exprobratio vitii aut deformitatis meretricum.

Plautus in Nervolaria : - Scraptae, scrupedae, strictivellae, sordidae. "

Videtur autem scraptae contractum esse ex screaptae vel, quod tamen Titinii et Plauti locis minus aptum est, screatae. Turnebus caeteris formis praefert seraciae. Sed vidd. Varonis, Gellii, Festi, Nonii interpretes, et Vossius in Etymol. v. Scrapta. "

V

76-77 / Non. p. 145 : Az "evallaro" igét használják abban az értelemben, hogy kizárom és mintegy a vallumon / falakon / kívülre küldöm. Titinius a Prilia-ban : /
Ezt a nőt még ma száműzöm ebből a házból, szépen kizárom a köpeny tolvaját.

VI

78 / Char. gramm. I 158 : "biber" annyi, mint
 τὸ πικρὸν . C. Fannius az évkönyvek 8. da-
 rabjában ezt írja : mihelyt úrnője a ma-
 jorhoz érkezett, italt hozatott. Cato is
 az Origines-ben, valamint Titinius a Pri-
 lia-ban : /

Adjatok neki italt, dühös ez a nő.

Kérdés, vajon ugyanarról a nőről van
 szó itt, mint az előző két töredékben.

VII

79 / Non. p. 597 : A "pariter" ugyanast jelen-
 ti, mint a "convenienter". Titiniusnál a
 Prilia-ban :

Polluxra, te őt valóban.....+ a köz-
 javakat elvitted aszerint, hogyan szol-
 gált rá.

E helyen Lindsay szövege szolgált
 fordításom alapjául ; a meg nem értés kereszt-
 jelét én is meghagytem.

Ribbeck önkényesen hagyja el a kódexekben olvasható "media" szót.

Bothe - egy 1476-os kiadás alapján - "inedia extulisti"-t olvas, s a mondatot meg is magyarázza :

Polluxra, te igazán koplaltatással tettet
 Őt tönkre / pusztítottad el /, mint megérdemelte / ahogy megérdemelte /.

VIII

80 / Non. p. 832 : A "desubito" adverbium előfordul Titiniusnál a Prilia-ban : /

De kérlek, miért jöttél ily váratlanul-
 hirtelen hozzám ?

desubito, repente - ugyanazon jelentéssel bíró szavak, fokozást fejeznek ki pleonasztikusan.

IX

81-82 / Non. p. 426 : A "delica" annyit jelent, mint ismertesd és magyarázd meg ! Titinius a Prilia-ban : /

Hát ne magyarázzam meg neked a komé-
diát, noha ismerem ?

Lindsay szövegét ültettem át.

Neukirch / p. 123 / : " Bothius - comoediam
μεταποποιῶν pro ludo, seu dolo."

delico = deliquo

X

83 / Non. p. 263 : A "tuburcinari" azt jelenti,
hogy sebtében felfalni. Titinius a Prili-
a-ban : /

Nélkülöm akarjátok bekebelesni a ma-
radékokat ?

XI

84 / Non. p. 448 : A "diligere" igének nyil-
vánvalóan az a jelentése, mint általá-
ban. Diligit - szétozt. Titinius a Pri-
lia-ban : /

... az egész sonkát szétoztja.

Persze lehet "feldarabol" jelentésű
az ige.

Neukirch / p. 123 / : " Pernam totam disiciit. Bothius in Titinii loco scripsit deligit. Quo quid profecerit, non video. "

Neukirch megjegyzése a darabról / p. 125 / : " Afferuntur huius fabulae reliquiae ex Prilia, Praelia, Proelia, Proclia, Prilla. Bis etiam apud Nonium reperimus in edd. Ven. et Par. et semel in Ald. Praelio; semel item in Ald. Praelue, et in Par. pelia. Fuerunt, qui genuinum putarent Praelia, ut Hadr. Iunius Elench. auctor ad Non. p. 21, qui idem restituendum putavit apud Festum pro Prilla. Alii ex Prilla fecerunt Palla, ut antiquiores Festi editores, vel Pulla, ut Christophorus Wasius teste Fabricio Bibl. Lat. IV.1. distinguentes hanc a Praelia. Bothius fabulae titulum fuisse suspicatur Proelium. Sed tantum abest, ut credibile sit, librariorum in scribendo tam trito vocabulo toties et tam singulari modo errasse, ut, sicubi Praelio vel Proelio invenitur, hoc ex coniectura posuisse videantur. Posui fragmenta sub Pyrrhae nomine, et pro certo habeo, sic hanc togatam inscriptam

fuisse. Ex fragm. V enim et VI intelligimus, prodiisse in ea mulierem furtificam et ebriosam ; a qua persona magna argumenti pars videtur pendisse. Atqui apud Horatium Epist.

I. 13. 12 sqq. legimus :

" Sic positum servabis onus, ne forte sub ala
Fasciculum portes lãbrorum, ut rusticus agnum,
Ut vinosa glomos furtivae Pyrrhia lanæ. "

Ad quem locum scholiasta Cruquianus : " Pyrrhia a nomen est ancillae in quadam fabula Titinii, quae furata lanæ glomos ita gestavit, ut deprehensa sit. " Neque ita dissimilia inter se sunt Pirrhia et Prilia, unde natae videntur caeterae depravationes. Ex reliquiis autem Pyrrhia videtur potius meretricula fuisse, quam ancilla. Cf. annott. ad fragm. IV. "

A CITERÁSNŰ AVAGY A FERENTINUMI LÁNY

I

85 / Prisc. gramm. II 129, vide etiam II 338 :

A "Ferentinatis" genitivus a "Ferentinas"
nominativus helyett áll : /

A ferentinumi nép kedveli a görög dolgokat.

A címmel kapcsolatban a RE / St. Weinstock / : " A kettős cím, amelyet a fragm. I kezdete és a fragm. IV kettős hagyományozódása szavatol, úgy van képezve, mint Menandros $\tilde{\text{Αρατιϋρε-μενη ἢ Μεσοσηρα}}$, $\tilde{\text{Αρδιοχυρος ἢ Κρησ-ε}}$, Philémon $\tilde{\text{Πωλη ἢ Ροδια}}$ / Ritschl Parerg. 164A / Egyébként a címszereplő egy hetéra, a görög előkép például $\tilde{\text{Αὐλητρίς, Κιθαρίστρια}}$ / v.ö. Tibicina /.

Beare / p. 44 / hozzáfűzi : " The alternative title to his Girl of Ferentinum is Psalteria - but perhaps this, as a technical term, was current among the Romans. "

A "görög dolgok" kifejezés itt elpuhultságot jelenthet, vagyis a lakomázást és az ivászatokat. Vess össze Paul. Fest. p. 215 M : " pergraecari est epulis et potationibus inservire. " A Bizonytalan című darabok XIII. számmal jelölt töredéke : " hominem improbum ! nunc ruri pergraccatur. "

II

86-87 / Non. p. 811 : Ebből képzí a parancsoló
módú "lavite" alakot Titinius A cite-
rásnőben : /

Mossatok kezét, asszonyok, és fed-
jétek be fejetekeket !

Ad fragm. Bothius annotavit / Neu-
kirch p. 121 / : " Significatur mos sacrifican-
tium : vid. Serv. ad Aen. 3, 407, 545 Sehegk.
Praemess. epist. 10, Facis art. 4.p. 907, etc. ;
"quod ad locum pertinere puto, etsi versum ali-
ter constitui. "

RE : " Serv. Aen. 3, 407.: ... sane sciendum
sacrificantes diid omnibus caput velare consue-
tos... "

Bizonytalan azonban az, hogy az áldozat állt a
darab középpontjában. Mert az analógiák bizonyít-
ják, hogy a főhősnő egy meretrix, és a töredékek-
ben is csak szerelmi viszonyokról és dárídókról
hallunk. "

III

88-89 / Non. p. 491 : A régi szerzők tanusítják, hogy a "grave" annyit jelent, mint "sokat, nagyon". Titinius is A citerásnőben : /

Sok körítést lakmározol

Neukirch / p. 119 / : " Convivas positum videtur pro convivaris, ut Bothius annotavit. "

Nem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy a latin eredeti "convivas" szava a convivor,-ari igének egyes szám második személyű rövid alakja-e, vagy pedig a "conviva" főnév többes számú tárgyesete.

IV

90 / Prisc. gramm. II 213 : Mert a "hae lactes" a zsigerék részei, a görögben γα-
λακτοδες -nek mondták és nálunk is megő-
rizték nemét a főnévnek, amely egyes
számban így "haec lactis". Titinius A
ferentinumi lányban :

Non. p. 521 : "laotes"-nek nevezik a zsige-
reket. Titinius A citerásnőben : /

... egy kis töltelék, egy kicsi agyvelőt,
bárányzsigereket...

Valami lakoma ingyencségeiről lenne
szó ?

Neukirch / p. 119 / : " Bothius ad Nonii locum
allatum : Apparet, idem esse hoc fragmentum ac
Ferentinatis, ut duplici nomine inscripta fue-
rit fabula. Verior autem videtur Nonii scriptu-
ra quam Prisciani. "

Particula et sententiae et metri gratia praefe-
rendum videtur. Lactis agnina ex Prisciani qui-
dem verbis non opus est scribere, ut ex altero
loco, ex Pomponio addito, apparet. Quumque apud
Nonium legamus Laotes agninas, et singulare lac-
tis, quod, quantum scio, alibi nusquam reperitur,
num unquam in usu fuerit dubium videri possit,
omnino iure Bothium Nonii scripturam praeferre
puto. Fortasse librarius, quum Pomponii locum
nondum legisset, Prisciani verbis deceptus, lac-

tes vel lactis agnina, quod deinde, etiamsi se
errasse senserit, ne liber contaminaretur, cor-
rigere noluit. "

V

91-92 / Non. p. 332 : Hogy a "subcubo" szó a
"succuba" helyett áll, arra Titinius
a tanu A citerásnőben : /

... hogy figyelje a szolgárlá-
nyokat, mert úgy vélem, szere-
tőjük van...

A "contemplari" infinitivus va-
lőszíndleg egy függő alanyi vagy tárgyi mel-
lékmondat tartozéka.

Neukirch véleménye / p. 119 / : " Antecesserit
Quid nunc vis ? vel simile quid, unde pen-
deret infinitivus contemplari. "

VI

93-94 / Non. p. 796 : Genitivus áll accusati-
vus helyett Titiniusnál A citerásnő-
ben : /

Megmondod, kérlek ? Hová fordultál ?

Engem utálsz, gyönyörűségem ?

Lindsay szövege a fordítás alapja.

Neukirch / p. 142 / úgy véli, hogy a Bizonytalan című darabok VI számmal jelölt töredéke is ebből a togetából való.

Neukirch megjegyzése a darabhoz / p.121 / :

" Ad fragm. IV vidimus, eundem, ut simile est vero, locum a Nonio laudari ex Psaltria Titinii, a Prisciano ex Ferentinati eiusdem poetae, indeque Bothium collegisse, unam eandemque hanc fuisse fabulam, duplici nomine inscriptam. Confirmatur opinio, non duas has fabulas fuisse, etiam fragm. I. Veram autem inscriptionem non Ferentinatem, sed Psaltriam esse, facile evincunt Nonii et Prisciani loci inter se consentientes. Parum igitur accurate Priscianus, quum psaltria repraesentata Ferentinas fingeretur, uno loco fabulam Ferentinatis nomine appellavit. Nisi forte cum Christophoro Wasio et Fabricio Bibl. Lat. IV 1. eam Ferentinatem Psaltriam in-

scriptam fuisse statuere vis. Caeterum ex paucis reliquiis intelligi posse videtur, in hac togata celebrata esse sacra, ubi ex more Romano convivarentur et psalteria fidibus caneret. "

QUINTUS

I

95-97 / Non. p. 815-6 : A "facitur" áll "fit" helyett Titiniusnál a Quintusban :/

Esztelen vágyuktól kérnek tanácsot, hogy a jók szivességét kicsire becsüljék.

Prisc. gramm. II 376 : ... a "facio" ige "facitur" jelentését is említik az írók a "fit" helyett.

+ a jó tanács szivességből keveset érjen

vide etiam II 398 :... Titinius a Quintusban :

+ hogy a jók szivességét kicsire becsüljék.

A RE / St. Weinstock / a címmel kapcsolatban : " esetleg egy praenomen ; csak a Hortensius nemzetségnév hasonlítható össze vele, mint cím."

A szöveghagyományok nagymértékben eltérnek egymástól, igazi értelmük nem világos.

II

98 / Non. p. 772 : A "libertatem uti" helyett áll, hogy "uti libertate". Titinius a Quintusban : /

Hasonlóképp élnie kell a szabadsággal annak, aki bölcs.

E helyen Lindsay szövegét áltettem át.

III

99-100 / Non. p. 425 : A "delicere" annyit jelent, mint "illicere", Titiniusnál a Quintusban : /

Amennyiben azokat az élősdű birtokolná, aki eléggé tudja őt édesgetni és képes a nappalból éjszakát csinálni.

Őt - a latin eredetiben himnemi személy.

Courbaud / p. 109 / : "... Agnosco hic parasitos..., pestes domorum, qui iuvenes illucere et noctem facere de die callent. "

Neukirch / p. 127 / szómagyarázata : " Noc-tem facere de die, probe fallere, decipere. " Talán egy parazitáról van itt szó, aki azon igyekszik, hogy az ifjú kezére játssza a leányt.

IV

101 / Non. p. 706 : Ezért lehet mondani, hogy odaigért vagy eljegyzett lány, mánka vagy menyasszony... Titinius a Quintusban : /

Miért ígérték oda a menyasszonyt, ha már hajlott korú ?

Lindsay textusát fordítottam le.

A "hajlott korú" megjelölés nem a menyasszonyra, hanem egy férfira vonatkozik Neukirch

/ p. 130 / szerint : "... siquidem veram lectionem amplexi sumus, intelligitur, seni puellam esse desponsam, quae iam esset sponsa alius, haud dubie alicuius adolescentis. "

V

102 / Non. p. 139 : A "delica" annyit jelent,
mint "ismertesd, magyarázd meg"... Titinius a Quintusban :
vide etiam p. 427 ! /

Mi van ott ? vagy mit jelent az a beszélgetés ? Anyám, magyarázd meg !

Neukirch / p. 130 / : " Haec puella videtur pronuntiare fragm. V, quum mater significasset, eam seni in matrimonium datum iri. "
Courbaud / p. 82-83 / : "... puellae intellegunt se posse plura audere voluntque., arbitrium sui servare... et libere pro se confidenterque loquuntur, Alias, puella ipsa amores suos tuetur et matri in alium petitem procliviori adversatur : " Quid istue est ? aut quid sibi vult sermo ? mater, delica. "

Nemini nisi sibi soli in semet ipsam ~~ius~~ esse
et arbitratur et aperte declarat."

VI

103 / Non. p. 775 : A "festinem" szó a "festinantem" helyett áll Titiniusnál a Quintusban : /

Hol az nyugtalanít, hol ez a dolog
siettet.

Neukirch / p. 128 / : " Bothius :
" Festinem", inquit, "accipi potest pro sub-
iunctivo verbi festinare, intellecto ut. "
Et puto, sic accipiendum esse. "

VII

104 / Fest. p. 189 M : Az "obscum" szónak két
különböző és ellentétes jelentése van.
Mert Cloatius úgy véli, hogy ezzel a szó-
val jelölik a szentséget, s ez alapján
mondják a szent törvényeket + obsecratae.
És majdnem minden régi kommentárban "opi-
cum"-ot írnak "obscum" helyett, mint Ti-
tinus Quintus című darabjában :

vide etiam Paul. Fest. p. 188 M ! /

Akik oscusul és volscusul csevegnek,
mert nem tudnak latinul.

Courbaud megjegyzése / p. 43 / :

" Iuxta eos qui odiose litteras exprimunt, ii ponendi sunt peregrini, qui ex aliquo vico vel oppidulo oriundi rusticius loquuntur et sermonem in patria usitatum saepe totum retinuerunt. Non minus hos quam illos idem Titinius irridet." Beare / p. 43 / véleménye : " Very Roman is the contemptuous reference / Titinius 104 / to persons who can speak only Oscan or Volscian, for they know no Latin."

A darab tartalmára vonatkozó megjegyzések :

Neukirch / p. 129 / : " De inscriptione huius fabulae Mercerius ad fragm. V. Titinius in Quinto. Ita scripsi secutus fidem librorum infra capite quarto, in hac ipsa v. delica : ubi hoc ipsum exemplum adducitur ex Titinnii Quin-

to, nomen id fabulae Titinnianae restituendum infra v. delicere, festinem, et libertatem uti, ubi male, libro quinto. Mansit in Prisciano lib. VIII.

Apud Priscianum non est libro quinto, editur in quinto. Quum istud nomen pro libri numero accepissent, postea ex VI ortum est etiam II et I. Vidd. fragm. VI, I. Idem error effecisse videtur, ut apud Festum / fragm. VII / scriberetur quinta, quum antecederet fabula, ad quod numerum referendum putarent. Festus autem propterea vocabulum f a b u l a addidisse videtur, ne quis Titinii auctoritatem ex libro quinto afferri opinaretur.

Qualem personam hic gereret iste Quintus, ex reliquiis non apparet; puto tamen nomen esse proprium, non numerale.

Summa igitur fabulae posita fuerit in fallaciis, quibus puellam, seni ereptam, adolescenti traderent ; qua in re praecipue

parasitum sua praestitisse colligere licet
ex fragm. III. Ac fortasse ab eius nomine
titulus petitus est. "

Bardon / p. 41 / : " Une intrigue d' amour
est l'essential du Quintus, dont quelques
fragments sont d'allure sentencieuse. "

Lindsay Nonius-kiadásában / p.860 /
és Neukirch töredékgyűjteményében még egy
sor szerepel e darab tartozékaként. E frag-
mentum fordítását lásd a VIII-as számmal je-
lölt Bizonytalan című vigjátéktöredékeknél
/ mivel Ribbeck gyűjteményében így szerepel/.

A SETIAI LÁNY

I

105 / Non. p. 209 : A "nevult" alak a "non
vult" helyett áll Titiniusnál A seti-
ai lányban :

Herkulesre, ő, okosan, nem akarja
feleségül venni.

A címmel kapcsolatban Neukirch
/ p. 136 / : " Nomen haec fabula inde acce-

pit, quod in ea repraesentatur puella Setina
pulchra et opulenta. Fragm. IX, II, III, IV. "

Lehetséges, hogy a latin eredeti "sane"
adverbiuma nem konkrét értelmű, s így módosul-
hat a sor jelentése :

Herkulesre, ő valóban nem akarja felesé-
gül venni.

II

106 / Non. p. 337 : A "tale" a "talis" helyett
áll. Titinius A setiai lány-ban : /

Menj bátran a vőlegényedhez ; ilyen
lány egy sincs Setiában.

III

107-8 / Non. p. 473 : A "factio" szó jelenti to-
vábbá a gazdagságot, bőséget és nemessé-
get Titiniusnál A setiai lány-ban : /

... De Herkulesre, már félek, Caeso:
nagyon ostobán cselekedtem, hogy egy
ilyen nemes és gazdag lányhoz mertem
közeledni.

Courbaud kommentárja / p. 86 / : " Non autem semper res prospere succedit marito, atque haud semel ille minime victorâs partes agit : testis infelix hic maritus qui mulierem valentio rem esse potentio remque confitetur et suam cum vicino queritur sortem. "

IV

109-110 / Char. gramm. II 274 : A "praefiscini" szót használja Titinius A setiai lány című darabjában : /

Paulám, kérlek, Polluxra, dicséretedhez tedd hozzá : " dicsekvés nélkül " !

nehogy a lányt megbabonázzák.

Georges sub voce : praefiscini

" ohne Berufung, unberufen, enbeschrien "

Kifejezetten komikus szövegekben / Plautus, Petronius, Afranius / gyakori szó.

Ribbeck megjegyzése / CRF ad locum / : " Fortasse sponsa loquitur. "

V

111 / Char. gramm. II 258 : " Edio fidio ",
Iuppiterre vagy hitemre, illetve Iup-
piter fiára, Herkulesre. Ez a férfiak
sajátos esküje, miként a nőknek a Pol-
luxra, Castorra, Iunóra. És Titinius
A setiai lány-ban, midőn egy elpuhult
és nőiesen beszélő ficsúrt akar megró-
ni : /

Vajon mivel a Polluxra! szót mon-
dogatod, elfelejtetted a szavam-
ra! kifejezést ?

Beare / p. 45 / : " We have cu-
rious examples of the affected speech of fa-
shionable young men. Titinius /12/ apparent-
ly introduces someone so refined that he can
utter only edi instead of edius fidius. Cer-
tainly there is such a young man in this au-
thor's Setina. "

Neukirch megjegyzése / p. 104 /:
" Secundum Charisii verba exprobravit aliquis
in Setina adolescentulo, effeminate loquenti,

mollitiam ipsius. Dixit igitur, ut simul ex ipsius Titinii verbis conici potest, fere haec :
 Prorsus ut mulier te geris, ut mulier loqueris;
 an inde putas intelligi, te virum esse, quod
 pol, edepol fabularis ? continuoque irridens suam addit iurationem virilem, edi, medi, quae duo verba respondent illis pol, edepol. Itaque scribendum sit :

" An quia "pol, edepol" fabulare ?

edi, medi. "

Courbaud megjegyzése / p. 43 / a "pol, edepol" és az "edi, medi" kifejezésekkel kapcsolatban :

" Quoniam cum elegantioribus Romae rem habemus, alias, et acriter quidem, eos Titinius vellicavit, dum adeo molles et effeminatos ostendebat ut, quo minus fatigarentur, vocabula non iam tota, sed una aut altera amputata syllaba, pronuntiarent. Non modo non absolutam iurationem "per aedem Pollucis" vel "me dius fidius" , sed ne artationem quidem verborum in vulgari sermone adhibitam "edepol" vel "medi",

utpote longiorem etiam sibi, dicebant. Se urbaniores et exquisitiores esse isti molliculi iudicabant, si pátide et ore superbo "pol, edi" inter labra vix emitterent. Hoc modo loquitur in Setina Titinii pulchellus quidam qui, ut placeat puellae opulentae quam in matrimonium petit, cum mulleis se ostendit calceis, fimbriata fronte, Tarentinorum hortorum odores gerens, non minus oratione quam corporis habitu ridiculus. "

VI

112-113 / Non. p. 301 : A "frons" főnevet ...

Titinius A setiai lány-ban himnemi
szóként használja : /

... mint egy hermafrodita, göndö-
ritett haját viselsz.

A mondat ugyanahhoz a fiúhoz
szól, akit az előző töredékben róttak meg.
Ribbeck / CRF ad locum / : " Idem paedagogus
loqui videtur. "

Thesaurus linguae Latinae : fimbriatus = fimbrias, cirros habens, cirratus

Georges s. v.: mit Fasern, mit Fransen, mit Troddeln versehen, befest, befestigt

VII

114-115 / Non. p. 879 : "Cumatilis" vagy tengerszin vagy kékes ; a görögből származik, mintegy a hullámokhoz hasonló ; a hullámokat ugyanis görögül $\kappa\upsilon\mu\alpha\tau\alpha$ -nak mondják. Titinius A setiai lány-ban : /
és akihez tengerszin illenék.

VIII

116 / Fest. p. 142 M : "Mulleus"-nak mondják a cipők egy fajtáját, amelyet először az albai királyok, majd a patriciusok viseltek... Titinius A setiai lány-ban :
Már fejedelmi sarukkal mutatkoztál, amelyeket neked...+

Neukirch / p. 133 / :

- Iam cum mulleis te ostendisti, quos
tibi adscisti calceos.

" Verum non calcei calceantur, sed pedes. Non est probabile, in fabula, qualis fuit haec Titi-
tini, quemquam prodiisse, cui ius fuerit mul-
leos calceos gestandi. Quodsi quis earum per-
sonarum, quae in hac fabula repraesentatae fu-
erunt, cum eiusmodi calceis se ostenderat, id
ius sibi arrogaverit necesse est. Unde petivi-
mus emendationem. Adscisti autem vocabulum sup-
peditavit nobis Sauppius amicus. "

Georges a "mulleus" szó értelmét a követ-
kezőképpen magyarázza : " Schuhe von rotem Le-
der, das aus Parthien kam, mit hoher Sohle, zur
Zeit des Freistaats nur von drei ^{den} obersten Ma-
gistraten, dem Konsul, Prätor und Kuruladil ge-
tragen. "

A mellékmondatban álló, nyilvánvalóan rom-
lott "tibiam si" hagyományt Hermann "tibi alis
in"-re javítja, s ezt Ribbeck is átveszi. Mint-
hogy az emendatio értelmét nem adják meg, egye-
lőre nyitva kell hagynom a kérdést, hogyan fes-
tett az eredeti szöveg s mi volt a jelentése.

IX

117-118 / Non. p. 177 : Az "itas" szót az "incessus" szó helyett használja Titinius A setiai lány-ban :/

Akik látták az ő járását, magatartását, viseletét

X

119 / Fest. p. 182 M : "Oreae" - zabla, amelyet a szájba tesznek. Titinius A setiai lány-ban : /

Bár hallgatni fog, mégis örül majd annak, hogy lazítanak a zablán.

Neukirch megjegyzése / p. 133 / : " Promitti, laxiores fieri. "

XI

120-121 / Serv. Aen. 11, 457 : Egyébként következetlen dolog, hogy a nőnemű Padusa szót a régiek Padus-nak mondták. Titinius A setiai lány-ban : /

Láttad-e a Tiberist ? - Láttam; aki azt elvezetné, boldogitaná a setiai földet.

Setia - boráról híres város Latium-ban.

Courbaud / p. 47 / : "... proponunt... mulierem illam quae, cum Urbem venisset et interrogaretur vidissetne Tiberim, suae Setiae unice intenta et rata totum orbem terrarum in pagum suum intueri, respondebat. "

XII

122-123 / Char. gramm. II 276 : "publicitus" .

Titinius A setiai lány-ban : /

Államkülségen szobrot állítottam.

XIII

124-125 / Non. p. 886 : A "catapulta" gyors

dárda vagy nyíl. Titinius A setiai

lány-ban : /

... mihelyt őt messziről megpillantotta, be akart menni : visszafordul, ahogyan a nyíl repül el.

intromittier = intromitti

revortit = revertitur

Lindsay a szöveghagyományt gyógyíthatatlannak érzi, crux-szal jelöli meg a sort. Ribbeck kis mértékben változtat a hagyományon ; az ő helyreállítási kísérlete szolgált a fordítás alapjául.

Neukirch / p. 133 / :

Bothius :

- Quem cum adspexit procul immittier:
Volvit, revortit, quasi cum catapulta
evolat.

" Volvit ", inquit vir doctus, " volvitur ".

Fortasse scribendum :

- Quom procul adspexit, illum mittere
Voluit. Revortit, quom iam catapulta
avolat.

Mittere, non amplius persequi. Catapulta hic dici videtur is, quem alter persecutus est. "

XIV

126 / Char. gramm. II 279 : Milyen messze, hová vissz a lábaid, Meeris, vagy hová vezet

az út ? Vagy milyen úgynék, minek használ, ha mondanád ? Ugy tőnik, ezért mondja Titinius A setiai lány-ban :/

A háztetőről, ahová a tyúkok kakasa repült.

sem nem honnan, sem pedig ahol ült.

XV

127-128 / Non. p. 28 : A régiek a "true" szót, amit mi kicsinyítve "trulla"-nak monduk, a "tero" igéből származtatták.

Titinius A setiai lány-ban :

Non. p. 807 : A "feruit" alakot a "fervet" helyett használja Titinius A setiai lány-ban :

Non. p. 274 : "Valentia" annyi, mint erő - Titiniusnál A setiai lány-ban:

Non. p. 124 : "Confutare" annyit jelent, hogy összekever vagy egyesít.

Titinius A setiai lány-ban :

Non. p. 376 : "Confutare" = felkever. Titinius A setiai lány-ban: /

A kormányos hozzáértéssel irányítja a hajót, nem erővel : a szakács egy nagy üstnyi ételt, mikor forr, egy kis keverőkanállal kavar meg.

Közmondásszerű fordulat ; a római vigjátékokban gyakran találkozunk efféle bölcsességekkel.

XVI

129 / Char. gramm. I 156 : Az "architectonis" alakot használja Titinius A setiai lány című darabjában : /

... az építésznek a ... feltűszelve...

Neukirch / p. 134 / :

Both. Incensus architectoni, explicans :

" Incensus in architectonem. "

Fortasse scribendum :

- In census architectonis. "

A sor erős töredékessége miatt az értelem szinte kibogozhatatlan.

A szövegösszefüggés ismerete hiányában ugyanis

még azt sem állithatjuk biztosan, hogy egy építésről van szó, mert a görög eredetű "architecton" szó translativ "cselszövőt" is jelenthet.

XVII

130 / Char. gramm. II 265 : A "munde" adverbium előfordul Titiniusnál A setiai lány-ban : /

Söpörjétek ki a házat, öntözzetek, rendesen tegyétek, hogy minden a maga helyén legyen !

Valószínűleg kettős kötésben áll az "in suo loco quique", így a sor értelme a következőképpen alakul :

" Söpörjétek ki a házat, öntözzetek, kiki a saját helyén tegye meg a magáét, hogy a dolgok a megfelelő helyükön álljanak !"

Courbaud / p. 85 / : "...Sed aliis locis non potes huiusmodi mulieres statim non agnoscere, cum sic ferociter acerbaque voce cum famulis

loquuntur et iussa dant. "

Lásd Az ikernővér című togata I számú töredékét !

XVIII

131-132 / Fest. p. 270 M : A "redivia" szót egyesek "reluvium"-nak mondják, mikor a körmök körül a bőr felszakad; mivel a "luere" annyit jelent, mint "felold". Titinius A setiai lányban : /

A rabszolgatársak fáradtsága, ostorszállka !

reduviae flagri = korholás egy rabszolgáról.

Beare / p. 42 / megjegyzése : "... and another / Tit. 131 / contains some abusive remarks towards a slave. "

Neukirch hozzáfűzi / p. 134 / : " Lassitudo conservorum est, quo verberando conservi fatigari solent ; et reduviae flagri videtur esse, cuius

cutis flagro solvi solet vel lacerari. "

A darab tartalmáról a RE / St. Weinstock / :

" Setina - polgárlány egy Setia nevű vidéki városból, ott is játszódik a darab / fragm. II, XI/.

Őt szépsége miatt dicsérték és el is jegyezték / II, IV /, de a vőlegény egyszerre nem akar megházasodni / I /. Ő/ vagy egy másik / puhány ifjúként van ábrázolva, aki asszony módra beszél / V /, úgy öltözik, mint egy hermafrodita / VI /. Fragn. XVII - úgy tűnik, hogy mégis házasságra kerül a sor.

Neukirch / p. 136 / : " Ex fragm. II etiam intelligitur, scaenam fabulae fuisse Setiam oppidum. Istam puellam iuvenis mollis et effeminatus in matrimonium petiverat, sed petitam ducere dubitabat. Fragn. I, II, III, V. Cf. Incertt. Titinii IX, X. Nuptias tamen prodere videntur fragm. II, XVII. "

A FUVOLÁSNŐ

133 / Char. gramm. II 275 : A "peregre" adverbiumot helyhatározóként használjuk, amikor valaki elmegy, mint Titinius A fuvolásnőben: /

Ahogy a legatus elment innen idegen
földre, államköltségen.

A darab címszereplője valószínű-
leg egy hetéra volt/ v. ü. : A citerásnő! /.

A CSÁMPÁS

I

134 / Non. p. 231 : A "pauperavit" annyit je-
lent, mint "szegénnyé tett". Titinius

A csámpásban : /

Méltányos dolog, hogy az enyém :
őket tegyem szegénnyé költsékező-
semmel ?

Bardon / p. 40 / a címet így for-
ditja : Le Cagneux.

A címhez a RE / St. Weinstock / : " A cím kon-
jektúrán alapul, a szöveghagyományokban Varro
szerepel. Nem világos, hogy cognomen-ként vagy
adiectivum-ként kell-e érteni. "

Ribbeck / CRF ad locum / : " De Barro cogitavit
Bothius. "

Neukirch / p. 137-8 / : " Ambigitur de titulo. Hadr. Iunius Elench. auctor ad Non. p. 21, item ad fragm. II, III Barathro vel certe ad fragm. III Barbato restituendum putat. Tertium locum nec in Elencho nec in margine tetigit. Barathrum titulum a Titinio prorsus removendum videri, supra monstratum est. Probabile autem videri posset, Varo, Varro, Varto mutandum esse in Barbato, si illud uno tantum loco exstaret ; sed ter idem non ita simile vocabulum in eandem abiisse depravationem, qua, quod vel nulla vel minima mutatione aptum titulum praebet, verbum ortum sit, non est credibile. Bothius fluctuat inter Varo et Barro, illud tamen in fronte reliquiarum ponens. Minus verisimile esse arbitror, ubique in hoc vocabulo B in V transiisse, quam aliquoties r litteram duplicatam esse. Librarii, minus sententiam quam singula verba spectantes, inscriptionem habuerint pro Varronis, qui toties a Nonio laudatur, nomine, in quo vel imprudentes vel consulto litteram addiderint. Quo etiam fac-

tum videtur, ut ante istud nomen ubique, quam nos praeposuimus, omissa sit in praepositio, quae alibi, in edd. quidem Ven., apud Nonium fere semper fabularum nominibus praefixa apparet. Non autem, qui in hac fabula prodiebat Varus, re vera fuerit Varus, an potius eo tantum nomine appellaretur, ex fragmento non intelligitur. "

II

135-136 / Non. p. 134 : A "dapalis cena"

annyi, mint pompás étkekkel te-

li. Titinius A csámpásban : /

Az egész tűzhelyen készül nekem, a fahasábokból ítélve, a pompás ebéd...

Neukirch megjegyzése / p.

137 / : " De lignis videtur significare quod ad ligna attinet, quantum ex lignis iudicare licet, quae in foco sunt collocata ; eaque ratione id pertinet ad dapalis."

Bardon / p. 42 / : " A megvert rabszolga
tradicionális alakja lép fel. "

III

137 / Non. p. 191 : A "lotiolente" szó úgy van
képezve, mint a "lutulente", a "lotium"
/vizelet/ főnévből . Titinius A csámpás-
ban : /

Piszkos ! - Nem tesz semmit. - +..

A latin eredeti "lutulente" szavát Neukirch / p. 137 / javaslata alapján fordítottam a fenti módon. A kereszt helyén a kézirati hagyományban "cularcultor" szerepel, ennek azonban nincs értelme. A kiadók és kutatók a legkülönbözőbb emendatiókat javasolják, de ezek közül egyiket sem találok megnyugtatónak. Ugy tűnik, valamiféle sértegetésről van szó a párbeszédben.

Neukirch / p. 137 / javaslata : " Lotiolente,
flocci fiet et cuculator. "

Facilius et aptius, ut mihi videtur, illud cu-

larcultor mutare possis in culei cultor vel culi cultor, ut convicium significetur in hominem ebriosum vel paederastam. Quamquam nescio, an defendendum sit cuculator, quo nomine appellari potest, qui semper cuculat, semper eadem crepat, ut hoc quoque pro convicio accipiatur, quemadmodum saepius cuculi nomine usi sunt. Pari ratione in verbo Lotiolente, quod hic non, ut vulgo putant, pro adverbio, sed pro adiectivo, substantivi loco posito, habendum videtur, contineri arbitror convicium, quod, perinde ut lutulente, significet sordide, impure, nequam. "

A VELITRAE-I LÁNY

I

138-139 / Non. p. 860 : A tunica egy ujj nélküli ruhadarab. Titinius A velitrae-i lányban : /

Elveszik majd a tunicát és a rancos kis togát, piszkos rongyai lesznek.

A cím feltehetően egy meretrizre utal.

Neukirchnél a szöveg / p. 140 / :

" Tunica et cingula obuncula adimetur ;
pannos possidebit foetidos. "

Veram scripturam esse cingula, evincit etiam additum obuncula, quod haud facile ad togam, bene ad cingulam referri potest ; licet Bothius annotaverit : " Togula, vel, quod Steph. habet, cingula obuncula quae sint, nescio, suspicorque scribendum esse obunculae, curvae, anui meretrici, cuius ordinis foeminae togatae ambulabant. "

Cingula obuncula profecto simpliciter est curvata sive incurva ; quae eius est natura. "

II

140-141 / Non. p. 494 : A "grassari" igét a "sétálni" jelentésben használjuk, mint Titinius A velitrae-i lányban : /

Add el a kocsit és az öszvéreket,
hadd sétáljon a saját lábán, törd
meg a gőgjét !

Neukirch / p. 139 / - Bothius : " Eam,
uxorem dotatam. "

Courbaud véleménye / p. 86 / : " Vicinus vel
familiaris suadet marito ut resistat, vendat
thensam atque hinnulos, eam pedibus grassari
sinat, eius confringat superbiam ; non est autem
verisimile maritum consiliis amici paruisse. "

Beare / p. 44 / megjegyzése a thensa szóval
kapcsolatban : " The word was also used of an
ordinary carriage drawn by mules, and in Titi-
nius' Girl of Velitrae a husband is advised to
sell the carriage and mules and make his haugh-
ty wife walk. "

A szóval kapcsolatban lásd még A szakállas című
togata X. töredékéhez fűzött kommentárt !

III

142-143 / Non. p. 321 : A "postica" szót rend-
szerint nőneműként idézzük. Titinius
A velitrae-i lány című darabjában a
semleges nemben való használatot iga-
zolja : /

... és a két hátsó ajtó, amelyet díj fejében elhelyeznek...

Valami vállalkozó szavai lennének ezek ?

A latin eredetiben a "postica" főnév lehet tárgy-esetben is.

IV

144 / Non. p. 627 : A "stare" ige jelenti azt is: "meredezni", mint Titiniusnál A velitrae-i lányban : /

és azt a szülés előtt majd felemésztí, a telkeken túskebokrok meredeznek.

Neukirch megjegyzése a sorhoz
/ p. 140 / : " Ad explicandam sententiam non absque omni probabilitate Bothius : " Dici videtur ", inquit, "nescio quod incantamentum. Fundi amatoris fortasse, qui deseruerat virginem vitiatam. Cavebatur in ipsis XII tabulis,

ne quis alienos fructus excantaret. Vidd. Seneca
Nat. Quaest. 4, 7 ; Plin. H. N. 28, 2 . "

V

145-146 / Non. p. 562 : "occupare" tulajdonkép-
pen annyi, mint "megelőzni". Titinius
A velitrae-i lányban : /

Tehát előzd meg a kimenetelkor,
hogy kint védjen a vitorla !

Neukirch hozzáfűzi / p. 139 / :

" Bothius et praesit, explicans : " Praetendas
ori linteum, ne agnoscaris inter exeundum. " Pau-
ciora sunt verba, quam ut certo sententiae ratio
perspici possit. "

VI

147-148 / Non. p. 4 : A "senium" szó szerepel Ti-
tiniusnál A velitrae-i lányban : /

Mennyi baj, zsémbesség és civódás
költözött el + a napokkal !

A fordítás alapjául Lindsay tex-
tusa szolgál ; ő pedig jelzi, hogy nem érti a szó-

veget. Ribbeck / CRF p. 181 / emendatioja értelmet ad a töredéknek :

" Mennyi baj, zsémbesség és civódás költözött el egyszerre ebből a lakásból ! "

Talán egy férj sőhajt fel így, megszabadulva feleségétől ? Neukirch / p. 141 / mindenesetre így értelmezi a sort.

VII

149 / Non. p. 794 : Egyes számú accusativus áll többes számú genitivus helyett...

Titiniusnál A velitrae-i lányban : /
Vajon egy minden hibától mentes,
tervvel teli férfit tartottam
vissza ?

A mondatot a különböző kutatók más-más módon állították helyre, a fordítás Lindsay szövegét ülteti át.

VIII

150 / Non. p. 819 : Mint Titinius tanusítja
A velitrae-i lány című togatájában,

"plane, palam" értelemben használhatjuk
a "disertim" adverbiumot : /

Birtokomban volt.

- Jól, nyiltan.

Bothe, Neukirch és Ribbeck a szöveget nem dialógusként értelmezik, mint Lindsay.

Neukirch véleménye / p. 140 / : " Potest etiam habui recte significare iure habui vel possedi. Utut est, mutatione carere possumus. "

IX

151 / Non.p. 748 : Az "aucupavi" aktiv alak áll passivum helyett Titiniusnál A velitrae-i lányban : /

Arra vadásztam én, most teljesen füllelek.

Neukirchnél a szöveg : " Id ego aucupavi ; plenas aures affero. "

Hozzáfűzi : " Ven. I, II. Par. aufero ; non inepte. "

X

152-153 / Non. p. 425 : A "damnare" és a "condemnare" a "felment" jelentésű ige helyett áll! Titinius A velitrae-i lányban : /

Talán fogadalma volt, hogy egy napon szabad lesz. Most e fogadalom alól felmentették : egy állatot áldozott.

A töredékben egy férfiról van szó. Neukirch / p. 141 / szerint a "szabad lesz" talán arra vonatkozik, hogy terhére levő feleségétől megszabadul.

XI

154 / Non. p. 521 : A "legere" annyit jelent, mint "ismét összeszedni". Titinius A velitrae-i lányban : /

Ma megfutamtotta az ellenséget, a zsákmányt később nyugodtan szedi majd össze.

Courbaud véleménye / p. 45 / : " Filio patrem suum vel potius servo erum per astutias ludificato, triumphus non modicis vocibus celebratur, sed imperatoris credas mentionem fieri exsultantis et victoria superbe utentis. " Neukirch / p. 141 / a togata tartalmáról : " De argumento ex fragm. II intelligi videtur, discordiam intercessisse inter maritum et uxorem. Cf. fragm. VI et X, ubi fortasse ad liber intelligendum est molesta uxore. Fragn. XI - significari puto virum, qui, quod uxorem domo expulerit, inde emolumenta nactus esse dicatur. Sed aliter rem evenisse, atque ille pronuntiabat, conicio ex Incertt. XVII, quem locum ex hac fabula tractum esse arbitror. Causa dissidii fortasse fuit puella Veliterna, unde inscriptio fabulae petita sit, cuique dicantur, quae septimo loco / Ribbeck IV / posuimus.

Bardon / p. 42 / : "... une orgueilleuse y était durement punie... Le theme central portait sur les discussions des mauvais menages. "

AZ INSUBER NŐ

155 / Non. p. 765 : Az "osculavi" alak fordul elő Titiniusnál Az insuber nő című darabban : /

Dicsérnek, mert megcsókoltam mostohalányom fejét.

A címet a különböző kutatók egymástól nagyon eltérően állították helyre / Ulubrana, Hilla rubra, hilarula / ; a kézirati Ilarubra szót Lindsay sem tudja értelmezni - így Ribbeck coniecturáját fogadtam el. Gyakran előfordul ugyanis togata-cimként városnévből képzett melléknév nőnemű alakja ; ugyanígy szerepelhet egy néptörzs nőtagja főhősként /talán, mint a többi, hetéra volt /.

Neukirch / p. 117 / : Ilarubra

" Inauditum est nomen. Quare Iunius l.c. suspicatus est, scribendum esse Veliterna. Bothius incidit in Illecebra. Si ex versu laudato conicere licet, ut mihi quidem licere videtur, scribendum est in Privigna, quae Titinii fabula etiam alibi commemoratur. "

ISMERETLEN CIMŰ DARABOKBÓL

I

156 / Fest. p. 360 M : A régiek a "tam" adverbiumot a "tamen" helyett is használták, mint például Titinius :/

Amikor jól cselekszünk, mégis rosszul törjük +, ahogy bizony a férfiak mondják.

A Festus-kézirat erősen hiányos volta miatt többá töredékből nem vehető ki, ezért a fordításban is meghagytam a + jelet.

Neukirch / p. 146 /: " Iactabatur olim " - inquit Bothius, " vulgi sermonibus, mulieres cor non habere, i. e. non sapere."

Sumptus est hic versus fortasse ex Gemina. "

II

157 / Fest. p. 360 M /

Noha semmirekellők vagytok, mégis, Castorra esküszöm, veletek együtt határoztam.

Neukirch véleménye / p. 147 / : " Caeterum haec quoque fortasse sumpta sunt ex Gemina ; eaque pronuntiaverit vir, cum uxore eiusque sorore altercans. "

III

158-159 / Prisc. gramm. II 207 : A "nemo" szó is, akár ebből / homo / van összetéve, ahogy egyesek gondolják, akár nem, közös nemű főnév és hasonlóképp a genitivusban az "o" hang "i"-vé alakul : "neminis" mint Titiniusnál : /

Amit kérsz, nem illik egy rendes nőhöz sem...

IV

160 / Char. gramm. I 69 : Ha például a kiragadott szó "e"-re végződik, genitivusát úgy képezzük, hogy az "i"-vé változott magánhangzóhoz "s"-t kapcsolunk, miként a "hoc rege" alakból "huius regis"

lessz, úgy a "hoc osse" alakból "huius ossis". Így kell tehát ragozni, nem pedig "hoc osso"; mint Varro mondja : "osse scribebant", Titinius is : /

Szeretném csonttal szántani a viaszmezőt...

Ennek a nominativusa tehát "hoc os".
vide etiam Char, gramm. I 175 !

Beare megjegyzése / p. 45 / : " A rather precious phrase for writing - Tit. 160. "

A töredéket érdemes összevetni Q.
Atta Szatira című vigjátékának egyetlen fennmaradt mondatával : " Forgassuk az eke élet a viaszon és szántunk csontheggyel. "

V

161-162 / Paul. Fest. p. 123 M : A "mirior" a "mirus" melléknév középfoka. Titinius : /

Csodálatosabbnak tűnöm szemedben?

VI

163-164 / Non. p. 309 : A "lencse" szót a hagyomány nőneműnek tudja ; himnusz-ként fordul elő Titiniusnál : /
 forró lencsével, fűszernövény-
 nyel és répácskák, sóskával...

Talán különféle fogások felsorolása, mit mivel ajánlatos tálalni.

A cíterásnő című darabban gyakran esik szó lakomáról, Neukirch nem ok nélkül feltételezi, hogy e fragmentum is azon töredékekhez illeszkedik.

Neukirch / p. 142 / : " Petita haec fortasse sunt ex Psaltria. "

VII

165-166 / Fest. p. 193 M : "Obstrudent, obstrudent" / nyeljük le, lakjanak jól /, abból, hogy monón legyűrnek, nem véve magukhoz ételt. Innen származik az "obstrudentum" /lenyelhető/ is, mint Titinius mondta : /

Valami lenyelhető, amit úgy fészlek :
vagy fánk, vagy hideg sütemény.

Georges sub voce : "obstrudulentus 3"
= verschluckbar

"formaster,-tri" = Backwerk

A "luculentaster" szó nincs a szótárakban.

Buecheler megjegyzi / CRF ad locum / : "comice
fictus pro lucuntulo."

Neukirch / p. 144 / : "Obstrudulentum" inquit
Bothius, "ridicule ficta vox ad similitudinem
verborum esculentum, potulentum, pulmentum. "
Explicanda sunt praeterea verba l a e t a s -
t e r aut f o r m a s t e r frigidus eo,
quod scurrili modo alter interlocutor sibi ali-
quid edendum poposceret. "

VIII

167-168 / Non. p. 860 : A tunica ujj nélküli
ruhadarab. A szó előfordul Titini-
usnál a Quintusban : /

Hófehér togákkal, szennyes otthoni tunikákkal.

A sort csupán Ribbeck veszi az ismeretlen című darabokhoz, Lindsay Nonius-kiadásában és Neukirch töredékgyűjteményében a fragmentum a Quintus című togatához tartozóként szerepel.

IX

169-170 / Paul. Fest. p. 370 : "Vibrissare"
annyt jelent, mint a hangot énekelés közben hajlítani. Titiniusnál : /

Ha majd énekelned kell, trillázz
állandóan...

Georges sub voce: vibrisso =
einen Triller singen, trillern

Neukirch / p. 148 / : "Dacrius hoc fragmentum componendum putavit cum eo, quod decimum locum apud nos occupat. Res est dubia ; quamquam hic quoque versus, ut ille, ad iuvenem,

cui in Setina mollitia exprobrabatur, videtur pertinere. "

X

171 / Fest. p. 301 M : "succrotilla"-nak mondták a vékony..... Titinius....

Paul. Fest. p. 300 M : A "succrotilla" vékony és magas hang. Titinius : /

Beszélgj vékonyka női hangocska !

Neukirch / p. 146 / : " cf. Setinae fragm. V. "

XI

172 / Non. p. 327 : A "rictus" szó himneme. Titiniusnál...

Non. p. 730 : Ugy vélik általában, hogy állatokra vonatkoztatva lehet mondani : "rictus"-a / tátott szája / van ; noha Titinius a tanu, hogy emberrel kapcsolatban is használják : /

Vigyázz ; simítsd ki a homlokot, hadd ne vess mindig ; ne vessen.

Hadd ne vess - a "habeat... facito rictus" kifejezést ültettem át így, a "somnus habet, ira habet" kifejezés analógiájára. Neukirch / p. 142 / : " In Cave, quod ad sententiam reliquorum verborum non videtur necessarium esse, latere puto fabulae inscriptionem, restituendumque Caeco vel potius in Caeco. Caetera fortasse sic scribenda sunt :

" Exporge frontem ; lateat semper facito rictus. "

" Rictus ", inquit Bothius, " contentum indicans et *εἰς ὠνείδην* , vel superbiam. "

Significat autem proprie rictus, derivatum a ringendo, corrugationem oris. "

XII

173-174 / Fest. p. 364 M : Artorius úgy véli, hogy a "tentipellium" egy vasalt lábbeli, amelyen bőrt feszítenek

ki. Verrius szerint pedig Titiniusnál
az a kozmetikai szer, amelynek segít-
ségével a ráncok kisimulnak : /

... Tentipelliumot tesznek rá, a
ráncok kisimulnak az arcon...

Neukirch megjegyzése / p. 147 / :

" Tentipellium, a tendenda pelle derivatum,
quidvis, quo pellis, vel humana vel alia, ten-
datur, significare potest, et instrumentum, quo
corium porrigatur et medicamentum, quo rugae
extendantur... Fortasse alicui os illinebatur
luto, quod, quum eo rugae evanescerent, tenti-
pellium appellavit. "

Beare / p. 45 / : " Is it some gilded
youth or perhaps some courtesan who uses a de-
vice for smoothing out wrinkles in the face, a
tentipellium ? "

XIII

175 / Paul. Fest. p. 215 M : "pergraecari"

annyt jelent, mint lakomáknak és ivá-

szatoknak hódolni. Titinius : /

... Micsoda istentelen ember ! Most
falun dőzsöl görög-módra !

Egy feleség dühöng ?

Neukirch / p. 145 / : " Caeterum hoc quoque
fragmentum tractum videtur ex Gemina. Cf. eius
fabulae locus V. "

XIV

176-177 / Fest. p. 210 M : A tetvekkal, azaz
tetvecskékkel borított férfit Titinius
"pedicosus"-nak nevezi ily módon :

Paul. Fest. p. 211 M : "pedes" - ebből
"pedicosi"-nak nevezik, mint ahogy
ez van : /

Falura űzik majd a kossos tetvest.

Neukirch / p. 144 / : " Per-
tinuisse autem puto fragmentum ad Geminam, eoque
significari rusticum. "

XV

178 / Fest. p. 302 M : "sucerda"-nak nevezik a sertéstrágyát.

vide etiam Paul. Fest. p. 303 M!

Titinius : /

Hát csak egy zár nélküli ládikád van ?

Oda rejtéd a disznótrágyát.

XVI

179-180 / Serv. Aen. 4, 346 : Egyesek a "capesere" igét az "ire" helyett használják, miként Titinius : /

Lucius haszemegy.

XVII

181-182 / Fest. p. 197 M : Ausculumi csata - egy közmondásban, amely azt jelenti, hogy a legyőzöttek győznek, mivel itt ... Valerius Laevinus római hadvezért Pyrrhos legyőzte, majd rövid időn belül ugyanest a királyt Sulpicius győzte le... továbbá a mi hadvezérünk. Er-

ről a dologról Titinius ily módon emlékezik meg : /

Ez afféle ausculumi csata, éppen olyan, mivel azok szedik össze a zsákmányt, akik legyőzve elmene-
kültek innen.

Ausculumi csata - i. e. 279.

Pyrrhos győzelme akkora véráldozatot követelt, hogy maga ajánlott békét a rómaiaknak. Valószínűleg valami családi perpatvarra érti a szerző a hasonlatot.

Neukirch / p. 151 / : " Ausculana igitur pugna victi vicerunt : Pyrrhus victor ex ea percepit detrimentum, Romani victi, quum ea gravi hoste liberati sint, laboris fructum.

Caeterum Titinii versus, a Festo hoc loco positi, sumpti videntur ex Veliterna. Significatur fortasse uxor, quae, domo expulsa, doctem repetit. Cf. Veliternae fragm. XI. "

XVIIIa

183 / Porph. Hor. carm. 2, 6, 10 : Tarentum
földjének termékenységéről és szépsé-
géről ír Vergilius a Georgica 4. köny-
vében és Titinius : /

Te, aki a tarentinumi kertek il-
latát árasztod...

Tarentum - gazdag kereskedővá-
ros Calabriában.

XVIIIb

184 / Paul. Fest. p. 58 M : Titinius a "mol-
nár" szó helyett "camensis cursor"-t
mondott./

Kenyeres molnár..

A hagyomány kibogozhatatlannak
látszik.

A két szó értelmét a különböző kutatók rend-
kívül eltérően magyarázzák.

Georges sub voce : camensis = mit einem Maul-
korbe.

Thesaurus linguae Latinae : " carensis pisto-
ribus, a caria, quam Oscorum lingua panem es-
se dicimus. "

XIX

185 / Paul. Fest. p. 139 M : Titinius a "mo-
racias nuces" keményeknek mondja, in-
nen származik a kicsinyítő "moracillum"
alak.

... keményekkel...

XX

186 / CGL 2, 18

szőlőlevelek

XXI

Pseudoacro Hor. epist. 1, 13, 14 : Titinius-
nál az egyik darabban elővezetnek egy szolgál-
lólányt, aki gyapjúgombolyagot csen, és dur-
ván rajtakapják.

XXII

Ser. Samm. 1035 : továbbá ha véletlenül egy

fekete fülesbagoly feji a lányokat, telt emlőiket előrenyújtott csőrébe nyomva, kössék meg, ezt sugallja annak a Titiniusnak az eltérő véleménye, aki régi szokás szerinti híres togatákat irt.

LUCIUS AFRANIUS

AZ ELVÁLT ASSZONY

I

1 / Fest. p. 339M ; Paul. Fest. p. 338M /

Micsoda szúrós szavakat dobál...

A cím fordítása bizonytalan, lehet, hogy az "abduco" ige part. perf. passivi-ját más értelemben használta a szerző. A fordításhoz a Thesaurus linguae Latinae nyújtott segítséget: sub voce: abduco - de matrimonio dirimendo.

Neukirch / p. 177 / megjegyzése: " Simile argumentum, ut ex inscriptione conicere licet, habuit fortasse haec fabula, ac Philemonis Ἀντιφάνης, unde cognominem suam comoediam expressisse arbitror Caecilium. Philemo autem respexerit Antiphanis fabulam eiusdem nominis.

II

2 / Non. p. 597 /

Hogy az apa javait egyenlően osszák szét.

Lindsay szövegkiadásából hiányzik a "pariter" adverbium, helyette crux áll. A grammatikus viszont nyilvánvalóan e szó jelentésének illusztrálására citálja Afranius fenti mondatát.

III

3 / Non. p. 392 /

Nem tudod, hogy az én uraim jobban értenek az egész dologhoz, mint szeretném.

Lindsay textusát ülteti át a fordítás. Elképzelhető, hogy a fentebbi mondatok az elvált asszony szájából hangzottak el.

KORTÁRSÁK

I

4 / Non. p. 114 /

Ő, mint te meséled a dolgot, naponként emésztí itt a vagyont.

A kutatók a cím kapcsán görög előképekre utalnak. Ribbeck / CRF ad locum / - Cf. Alexidis ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΕΣ. Neukirch véleménye / p. 177 /: " Aequales videntur duo iuvenes fuisse, quorum alter apud alterum parasiti partes ageret; ut ad illum pertineant, quae priore loco posita sunt. Usus sit autem poeta in scribenda fabula imprimis Menandri ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΕΣ, ex qua cognominis Caecilii fluxit comoedia, simul fortasse alias respiciens. Exstabant enim Euphronis quoque ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΕΣ; ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΕΣ Philemonis; ΕΡΗΒΟΛ Ehippi, mediae comoediae poetae, item Apollodori; ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΕΣ Alexidis Diphili, Damoxeni, Posidippi ; aliae aliorum; quibus, quantum ex inscriptionibus iudicare licet, facile hic uti potuit Afranius.

II

/ Char. gramm. II 314 /

megvetem

ÁRVERÉS

I

5 / Non. p. 149 /

Mihelyt átlépek majd a küszöböt, azok nyom-
ban ki fognak menni.

A töredékben nyilvánvalóan egymást nem
kedvelő személyek a szereplők.

Neukirch / p. 179 / megjegyzése a darabhoz :

" Fabula Titulus cum Auctione una eademque
videtur fuisse. "

Lásd még az ÁRVERÉSI TÁBLA című tolgatóhoz
fűzött kommentárokat !

II

6 / Non. p. 107 /

Itt van. Ha ez a fiú távollétünkben meg-
érkezik.

Lindsay szövege szolgált a fordítás alap-
jául. A " puer " szónak a "szolga" jelentése
is számításba jöhet.

III

7 / Non. p. 159 /

Nem könnyen talál az ember - mint Pacuvius
mondja - egy jó asszonyt.

Valószínűleg egy fiúkedvelő szavai ezek.

A JÖVENDŐMONDÓ

I

8-9 / Prob. Verg. ecl. 6, 31 /

Kevéssel azután jósunkat úgy megszállta
az ihletettség, hogy azt mondhattad volna :
tenger, ég, föld remegve összeomlik.

II

10-11 / Non. p. 630 /

Bár nem azokon a helyeken foglalkoztatják,
ez a mi emberünk hamarosan agyondolgozza
magát a fiúval.

Ezen a helyen Lindsay szövegét fordítottam.

Lehetséges, hogy nem volt ironikus színezete a mondatnak, hiszen a "delaboro" ige jelentése egyezhet a "laboro" igéével. Az "ez a mi emberünk" kifejezés a jóra utalhat.

III

12 / Non. p. 824 /

Erre tartózkodik, de nem kezdődik kiabálás,
hanem határozottan sürgeti a lelkét.

Talán egy üldözési jelenetnek vagyunk tanúi.

IV

13 / Non. p. 110 /

Mit használ az neked, hogy hazudozol és szitkozódasz ?

Valaki feddőleg a jóst kérdezheti.

V

14 / Non. p. 223 /

Csalóka kinézetű az arca, roskadozó festett fal.

Valószínűleg a szélhámos jósról van szó.

D. Laberius nimus-szerzőnek és Pomponius Bononensis Atellana-írónak is van ugyanilyen című darabja.

Neukirch / p. 181 / a darabról : " Augur haec fabula paene ubique dicitur, semel Augures ; et veram esse illam descriptionem, apparet ex fragm. I. Sequi autem potuit in ea scribenda Afranius Menandri $\Delta\epsilon\iota\sigma\iota\delta\kappa\iota\kappa\iota\omicron\nu\kappa$, quae fabula tota expressa erat ex Antiphanis $\omicron\iota\omega\kappa\iota\sigma\tau\eta$. Afranii vero Augurem contra respexerunt fortasse Pomponius et Laberius, quum cognomines fabulas suas componarent. Quaeritur autem, quomodo augur, qui potius praetextatae persona habendus est, repraesentari potuerit in togata tabernaria. Tabernariam enim Afranii Augurem fuisse, ut caeteras eius fabulas omnes, ex

fragmentis liquet. Non igitur proprie hic, sicut etiam in Pomponii et Laberii fabulis, istud nomen usurpatum esse arbitror, quum alii quoque, qui ad augurum collegium non pertinerent, futura tamen praedicerent, augures appellati sint. "

Courbaud / p. 52 / megjegyzése : " Ecce enim augur quidam in medium procedit; deridebitur in fabula illius divinatio ; nam iste, quo melius spectantes qui de futuris interrogaverint decipiat et stupidos reddat, simulat se repente numine divino afflatum et quasi furore sacro esse incensum; tunc, toto corpore agitato, horribili voce vaticinatur / I /. Sed per hunc mirificum apparatus errore et stultitia communi abutitur; nihil enim aliud studet quam ut " nummos in loculum dimittat ", et Romanorum animos, superstitione captos, facile quaestui esse sibi indicat. Non latent hae machinae Afranium, fabulae auctorem. Augurem enim dicit blaterare /IV/, hoc est confingere mendacia, illius faciem quasi parietem esse fallaci aspectu, pictum sed putidum / V /; monet spectatores ut ab hoc artificio lucri causa exercito caveant: num fuerint correcti fabula spectatores dubium est. "

BRUNDISIUMI NŐK

I

15 / Fest. p. 321M /

Ki olyan finoman érző szívű és kiváló jellemű ?

II

16-17 / Prisc. gramm. II 499-500 /

Most eszméltem fel valóban, miután a szívem örömmel van tele.

III

18 / Non. p. 139 /

Már régen őriznie kellett volna, le kellett volna nyelnie.

Lindsay szövege szolgált a fordítás alapjául.

Neukirch / p. 181 / megjegyzése : " Videtur hic verborum lusus esse, quum scripsit poeta occubuisse pro accubuisse et degulasse, quod simile est verbo decollasse, pro devorasse. " Ezek szerint így hangzanék a mondat : " Már régen le kellett volna hevernie, s fálnia kellett volna. "

IV

19 / Non. p. 177 /

Itt az alsóbb részen diszitették a fejet.

Neukirch / p. 182 / véleménye : " Laudantur haec fragmenta, si omiseris illud Bruto, quod in nonnullis Nonii editionibus reperitur, ex Brundisinis, Brundisina, Brundusio; ut viri docti dubii sint de vera fa-

bulae inscriptione. Hanc me invenisse arbitror apud Donatum de Comoedia, ubi haec leguntur:

" Omnium autem comoediarum scripta ex quatuor rebus omnino sumuntur, nomine, loco, facto, eventu: nomine, ut Phormio, Hecyra, Curculio, Epidicus; loco, ut Andria, Leucadia, Brundusina; facto... " et quae sequuntur. Caeterum habuit hic quoque Afranius praeter alios, quos sequi posset, Menandrum, qui Ἀργίου, Κριδίου, Ὀλυνθίου, alias scripserat.

A HAJEODORITÓ

I

20-21 / Prisc. gramm. II 404 /

...Óh, Sextus testvérem, légy üdvözölve !
Mivel sértetlenül jössz és jobban áll a helyzet, hálát adok az isteneknek.

Ribbeck / CHF ad locum / megjegyzi:

" Cineraria titulum commendat Woelfflinus, sed caret togata huius formae exemplis. "

Neukirch / p. 184 / : " Utrum Cinerarius, an Cinerarium, quum fabula, nisi sexto casu, non commemoretur, neque ex reliquiis quidquam appareat, verus fuerit titulus, manifestam quidem non est. Videtur tamen et per se aptius inscribi fabula Cinerarius, et composuerant

Alexis Πύρχυρον et Menander Κεκρύφαλλον, unde, ut videtur, facile nasci potuit is titulus, quem alteri praeferendum arbitror. "

Courbaud / p. 48 / véleménye: " Modo / et saepius quidem / togatae ipsos Romae incolas in theatro ostendunt. Una ex Afranii comoediis Cinerarius inscripta est. Quae partes huic personae in fabula attributae essent, ex fragmentis ad nos traditis non licet dicere; sed constat hominem plebeia esse condicione, cum ex eo, quod capillos verteret calamistro sub cineribus supposito, nomen suum duceret. "

II

22 / Char. gramm. II 313 /

... est vitkolta előttem. Kukuriká.

III

23-24 / Serv. Aen. 4, 194 /

Más Amor és más Cupido.

MEZSGYÉK ÜNNEPE

I

25-28 / Macr. sat. 6, 18 /

Bevallom, nemcsak tőle vettem át, hanem bárkitől, ha valami megfelelt nekem, s amiről úgy véltem, hogy magam sem tudom jobban megalkotni; még latintól is.

A címről Varro ling. 6, 3 : " Compitalia di-
es attributus Laribus ut alibi ; ideo ubi
viae competunt, tum in competis sacrificatur. "

Compitalia : a Lares fő ünnepe volt, ame-
lyet az egyes birtokok között futó határmez-
ségeken ünnepeltek meg. A compita-nál kis ká-
polnák álltak; ezek elé a mezői munkák befe-
jezése után valamennyi tulajdonos áldozatot
hozott. Megszentelték a használatatlanná
vált igákat.

A "melius facere" kifejezés így is értel-
mezhető: "jobbá tenni".

latintól - tudniillik : szerzőtől

II

29 / Suet. vita Ter. 5 /

Vajon mondanak-e majd valakit Terentiusához
hasonlónak ?

III

30 / Prise. gramm. II 171 ; Anonymus Bern. in
Hageni anal. Helv. p. 112, 4 ; cod. Cusa-
nus p. 103 ; Alcuinus gramm. p. 2091 /
... hogy amit csak mond, merő szelle-
messég.

A "sal" főnév itt senleges nemű.

IV

31 / Non. p. 797 /

Ha én nem tisztelnék, senki sem tisztelne.

V

32 / Non. p. 57 /

Aztán a testem csak most kezdett szőrösüdni.

Laberius egy mimusának ugyancsak Compitalia a címe.

Neukirch / p. 185 / a darabról : " Fragn. I, ut II, ex prologo sumptum esse apparet. Nec minus inde sublatum esse III, sive ad Menandrum sive ad Terentium referatur, probabiliter putavit Io. Valent. Franckius. Omnino Afranius in hoc prologo, ut imitationem suam aliorum excusaret, usus esse videtur Terentio auctore, qui, quamvis et ipse alios imitatus sit, tamen summus exstiterit. Quod autem ad fabulae argumentum attinet, pari probabilitate coniecit Franckius, *Χαλκεία* Menandri exemplo fuisse togatarum poetae, fortasse simul respicienti *Ἐνδ-γίφονας* Diphili, ita ut Vulcanalium loco Compitalia ponerentur, atque ex Afranii fabula deinde Laberium cognomini mimo argumentum peti-

visse. Nec prorsus dissimiles inter se moventur cogitationes illo Afranii " Praeterea corpus " etc. et iis, quae ex Menandrea fabula attulit Stobaeus Eclog. Tit. 116, 9 ed. Gaesf. Potuit autem fieri, ut Afranius nonnulla etiam sumeret ex Πανηγυριστῶν Platonis et Diodori Sinopensis, sicut ex Πανηγυρῶν Philemonis. "

Courbaud / p. 113 / véleménye: "... sed Terentium Afranius imitatur. In Compitalibus enim, memor Hecyrae Adelphorumque, suo nomine nunc cum spectatoribus loquebatur et contra inimicos, fabularum defensor, propriam causam agebat / I, II, III /. "

UNOKATESTVÉREK

I

33-34 / Gell. 15, 13, 1-3 /

Lám milyen keveset ér a szülők élete a gyermekek számára ott, ahol inkább azt akarják, hogy övéik féljenek tőlük, mint hogy tiszteljék őket.

Közmondás-szerű erkölcsi tanítás.

Courbaud / p. 114 / : " Ea quoque quibus apparet quomodo Afraniani parentes erga liberos se gerant et liberi de parentibus loquan-

tur... nonne nos Adelphorum, et Micionis patru-
propensi ad ignoscendum, et Aeschini, filii ad-
optati erga patrum reverentis, quasi sponte
sua comment ? "

A cím értelmezésekor Nonius jön segítség-
günkre, aki ezt mondja / p. 894 /: " Consobri-
ni, vagyis Consororini - két nővértől száрма-
zók. Erre sok példa van az antik auktoroknál,
főleg Afraniusnál és igen régi jogi íróknál. "

II

35 / Fest. p. 364M /

Polluxra, inkább annak a részeges, semmi-
rekellő nőnek a ...

III

36 / Char. gramm. II 274 /

Tudod, hogy a múltban olyan volt a birtok-
lás, amilyen most. - Persze !

Talán így egészíthető ki : "scis habi-
tum esse ita ut nunc obtinet."

IV

37 / Schol. Cic. Bob. p. 336 /

fátylas fejkötőkkel

Egy grammatikus szerint a "calautica" jelent övfélét is.

Schol. Cic. Bob. p. 336 : " Impudico igitur habitu erubescendi decoris quaedam figura describitur. "

V

38 / Char. gramm. II 264 /

Nem vagyok magamnál. - est válaszolják -
Im, ezeket én, szivós ember lévén szivó-
san fogom kérni.

Talán ekképpen is lehetne értelmezni:
"... - Im, amelyeket én, nyugodt ember lévén
nyugodtan fogok kérni. "

VI

39 / Char. gramm. II 266 /

Ah, most harapva visszatartja a nyelvét.

A "mordicus" szó itt adverbialis értelemben szerepel.

Neukirch megjegyzése / p. 187 / : " Verisimiliter hanc togatam expressisse Afranium ex Menandri Ἀρεγιοῦς dixerunt. "

A VÁD

I

40-41 / Non. p. 179 /

Féltettem öregségedet a szomorú elhagyatottságtól, hiszen nem szokatlanul jön hozzád, vak és szellemileg megrokkant emberhez.

Neukirch / p. 189 / megjegyzi : " Quale fuerit crimen, unde fabula inscripta est , intelligi posse videtur ex fragm. II. Vocabulo dedecus peccantem significari puto. - A scriptoribus memorantur Διακαρτερῶν Archedici et Diphili Διακαρτερῶσα. "

II

42 / Non. p. 770 /

Akiket büntetlenül elpusztít, kifoszt a gyalázatot.

Lásd az előbbi töredéknél Neukirch megjegyzését !

III

43 / Non. p. 183 /

Ez az éhes nő bőjtölt.

A MEGADÁS

44 / Char. gramm. I 134 ; CGL V 591 K /

Mivel a katonaköpenyek négyszögletesek.

A címet ekként is lehetne fordítani:

A meghajlás, A meghódolás ; esetleg latin szóval : Kapitulálás.

A Thesaurus linguae Latinae a szót kifejezetten katonai értelemben magyarázza.

Lehetséges, hogy a vigjátékiró átvitt értelemben használta a szót; ez azonban az egyetlen töredék alapján nem dönthető el.

sagum = háborúban viselt katonaköpeny, amely durva gyapjúból készült.

A LETÉT

45-46 / Non. p. 128 /

Az istenek megharagudtak rád, mert oly nagy baj előidézésén töröd a fejed.

letét = megőrzésre átadott pénz

Paul Kroh lexikonában a cím : Követelés.

Neukirch / p. 190. / hozzáfűzi : " Haec fortasse dicuntur homini, qui depositum reddere non vult, negans, se quidquam accepisse.

Certe Menandri *Παρακαταύκη*, cui Afranii
 Depositum originem debere existimo, in eius-
 modi argumento videtur versata esse... Prae-
 ter hanc Menandri etiam Sophili *Παρακαταύκη*
 commemoratur; item Epicratis vel Sosicratis. "

A VÁLÁS

I

47-49 / Non. p. 29 /

Te agyafúrt, aki éjjel titkon falura
 akarsz menni, hogy a hozományt ne kell-
 jen visszaadnod, hogy tisztessen elrej-
 tőzz és engem továbbra is kijátssz.

A fordítás esetleg : "... és volem
 továbbra is a bolondját járasd. "

Courbaud / p. 85 / véleménye : " Audi quoque
 eam uxorem cum viro de dote reddenda, post-
 quam foras ire iussa est, litigantem. "

II

50 / Non. p. 762 /

Végrendelettel az atyai javakat szétosz-
 totta.

Vesd össze Az elvált asszony című to-
 gata II számú töredékével !

partisset = partivisset, mint Nonius megjegyzi,
partita esset értelemben.

Neukirch / p. 195 / ekként vélekedik: "... lo-
quitur, nisi fallor, de patre suo, iam mortuo,
uxor, cum viro de dote reddenda litigans. "

III

51 / Non. p. 819 /

Mert szokás szerint egyezséget akar vagy
ígéretet.

Lindsay szövege szolgált a fordítás alap-
jául.

Talán a sértett feleség beszél ?

IV

52-54 / Non. p. 631-2 /

Ó, méltó egy tett! A legszebb ifjúkorban
lévő, férjükkal jól összeillő, igazán
egyetértő asszonyokat hirtelen özvegyek-
ké tett az apa vadsága.

Esetleg kevésbé finom gúnnyal, inkább
tajtékozva : " Ó, micsoda példátlan gaztett ! "
Courbaud / p. 88 / : " Socer causa fuit cur in-
ter cóniuges discordia nasceretur. "

V

55-56 / Non. p. 124 /

halálnem, betegségek azonos nevű rokoná-
nak...

Ribbeck coniecturája tálságosan merész,
a fordítás alapjául Lindsay szövegének Hermann-
féle javítása szolgált.

A Ribbeck-féle szövegváltozat fordítása: "plebe-
jus népség, a betegségek azonos nevű rokonai cso-
portjai "

Ehhez a következőket fűzi / CRF p. 202 /: "cum
fastidio memorantur cognati humiles. "

Neukirch / p. 191 / : " Scribendum fortasse :

- Leti omne genus cognominationis morborum
cognomine.

Propterea, opinor, cognominationem morborum le-
ti cognominem dicit poeta, quod morbi mortem
efficiunt. "

VI

57-58 / Non. p. 631 /

Egy nőszemély, a mostoha rosszul hangzó
nevét vedd még hozzá; vérszomjas fogadás,
ugat, hogy el sem mondható -

Georges sub voce: gannio - emberre vonatkoz-
tatva a kötekedés hangja.

Neukirch / p. 193 / :

A.: Mulier, novercae...

B.: Spurca ingeni vestigia haud dici
potest.

- Quod ad sententiam verborum attinet, Bothius
haec profert: " Vulgo haec sine personarum
discrimine leguntur; sed apparet, accusari ab
aliquo novercam, ipsunque nomen mulieris esse
hoc loco pro convicio, sicut alibi non semel.
Ad quae sic respondet foemina, ut spurca, h. e.
saeva aut sanguinaria, ut Non. explicat, ves-
tigia ingeni sive ingenita esse negat homini-
bus, neque se malam esse propterea quod sit
mulier. "

Courbaud / p. 88 / megjegyzése : " Maritus
dimittit uxorem et negat se dotem redditurum.
Ira ut par est, utrinque crescit, crescunt
iurgia et convicia. "

VII

59-60 / Non. p. 829 ; 826 /

Mennyire élesszemfen, mily jóindulatúan,
gyorsan, milyen nyájasan ! Mennyire anyai
szívnek látszott !

Valószínűleg hiányzik egy infinitívus.

A válófélben lévő férfi szavai lehetnek ezek.

Ribbeck / CRF p. 202 / : " laudatur benigna
et prudens materni animi mulier. "

VIII

61-63 / Non. p. 32 /

Éber és leleményes, józan, egészséges,
mértéktartó vagyok: nem kicsapongó, s
ha az is vagyok, vannak, akik önként
adnak nekem : fiatal vagyok s elég
szép.

Ribbeck / CRF p. 202 / : " meretricu-
lae mores agnosces. "

kicsapongó = férfiakat kedvelő

IX

64 / Non. p. 273 /

És rakja le. Ugy forduljanak el, hogy
uszályos ruhájukkal seperjék a földet.

A hagyományokat megőrző Lindsay-féle
szöveg a fordítás alapja.

syrra = uszályos ruha, talár, amely a földet
söpri

A tömörséget a fordításban megőrizni szinte lehetetlen feladat.

Ribbeck / CHF p. 202 / : " de exponendo partu dicitur. "

Ribbeck / CHF ad locum / : " Luditur in verbo - vorruncent -, quasi dictum sit de verendo. "

Courbaud / p. 88 / véleménye : " Sic discimus mulierem dimissam alteram esse mariti uxorem et, puero ex prioribus nuptiis nato, non aliter quam pro acerba noverca sese gerere: ad quod videtur pertinere versus in quo de exponendo libero dicitur. "

X

65 / Non. p. 157 /

Végen van, zavart vagyok, már lankad az erőm.

Egy nő mondja ezeket a szavakat.

XI

66 / Non. p. 256 /

Ó, micsoda istentelen, gyalázatos nap!

Ribbeck / CHF p. 202 / : " Magnas turbas rerumque vicissitudines produunt fr. X et XI. "

XII

67 / Non. p. 543 /

Sőt vele szemben majd megpuhítom, tegyék
husángokkal.

XIII

68 / Non. p. 183 /

Ugy mondd nekünk, kérlek, hogy ő meg ne
hallja.

A "nobis" értelme lehet még: "nekem".

ő - férfiről van szó.

Neukirch a darabról / p. 194 / : "Hanc
togatam Afranium ad imitationem Menandri M. 50 -
γυρου, quae fabula dicitur Menandrearum pul-
cherrima, cuique cognominem docuit Attilius,
composuisse ex titulo conici liceat et ex ut-
riusque comoediae reliquiis. Menandri M. 50 γυρη
uxor mox adeo in invidiam pervenerat, ut, quid-
quid faceret, ille in malam partem acciperet,
nec quidquam, nisi mala, ex ea sibi fieri vide-
rentur, omniq[ue] modo eam vexaret.

Discrimen utriusque fabulae in eo potissimum
constiterit, quod M. 50 γυρης, licet iniuria-
rum ab ea accusatus, amicorum admonitionibus
permotus, tandem in gratiam redierit cum uxore;

in Afranii togata divortium factum sit, cuius causam imprimis fuisse mariti patrem ex fragm.

IV. Quam autem maritus causam pronuntiaverit, cur dimitteret coniugem, ex fragm. VIII; eumque fuisse hominem astutum, qui sibi potius haberet dotem, quam mulieri dimissae redderet, docet fragm. I. Atque ex fragm. VI intelligitur, hominem hanc iam alteram duxisse uxorem, procreatis ex priore liberis, quum ea noverca appelletur. Neque enim alia videtur esse haec noverca, nisi ipsa contux. De fragm. X Gulielmus Quaest. in Plaut. Capt. V.: "Mulieris verba sunt, quae iussa foras ire et res sibi suas habere, restiterat acriter, et mores suos defenderat / fragm. VIII /. Nunc perturbari se ait viro pertendente, et labascere."

De caeteris fragmentis minus constat. Ad IX Bothius annotavit: "ponito, fae, ita evenire averruncant, averruncarint, avertent, furabuntur, ridicule detorta verbi significatione." Fortasse potius explicandum est averruncant sc. mulierem, quasi rem malam; ut averruncant significet domo extrudent. "

Lásd még a Bizonytalan című darabok VII. számú töredékéhez fűzött kommentárt !

AZ ÖNÁLLÓSULT FIÚ

I

69-70 / Char. gramm. II 269; 280 /

Tegnapelőtt érkezéél. - Hajnalban.

A címet talán így is lehetne fordítani:
A nagykorúvá lett fiú.

A "tute" szó fordítása kétféle lehetőséget is kínál: vagy a "tutus" melléknév adverbiumaként "biztonságosan" jelentésű, vagy egyszerűen a "tu" személyes névmás nyomatékosított formája.

II

71 / Char. gramm. II 260 /

... mert tegnap gyöngeségem akadályozott.

III

72-74 / Char. gramm. II 245-6 /

Később mesélem el, most tele van a lelkem gondokkal, majd pedig sietek.

Neukirch / p. 197 / hozzáfűzi: " Cohæ-
rere autem videtur hoc fragmentum cum XIX. "

IV

75-76 / Char. gramm. II 278 /

Kevéssel ezelőtt ment el innen.

V

77 / Prisc. gramm. II 242 ; Anon. Bern. in Ha-
geni anal. Helv. 132, 33 /

Ha így háborog a sziv, a testet sem
szerzi meg most a nyugalom.

VI

78 / Char. gramm. II 268 /

Miért kívánunk túl sokat ? Senkinek sem
jó a túl sok.

Courbaud / p. 114 / megjegyzése :

" Alia autem, propter sententiarum leporem, ex-
celsitatem animi, suavitatem orationis, magis
fortasse etiam Terentianam imitationem produnt:
cuncta haec praecepta dico quibus poeta nos hor-
tatur ut intemperantiam fugiamus et modum impo-
namus cupiditatibus. Nonne enim illius senten-
tiae toties decantatae - ne quid nimis - recor-
dabatur, cum scripsit : *Cur nimium appetimus ?*
Nemini nimium bene est. "

VII

79 / Char. gramm. II 281 /

... hogy te ne csak a fő pontokat érintve
számolj el.

VIII

80 / Char. gramm. II 276 /

Jobban szeretem az óvatosan hazudót.

Fabricius coniecturája a fordítás alap-
ja. Ugy érzem, ez jobban vigjátékba illő fordú-
lat / Hazudj, csak rajta ne kapjanak ! /. Rib-
beck az emendatioval kapcsolatban meg is jegy-
zi / CRF p. 206 / : " fortasse recte ".

IX

81 / Char. gramm. II 285 /

Azért szorgalmaztam, hogy veled titokban
tárgyaljuk meg ezeket.

X

82 / Char. gramm. II 280 /

Hogy gyorsan készítsék elő az esküvőt.

Courbaud megjegyzése / p. 84 / : " Si
tandem iurgia quiescunt et matrimonium statu-

tum est, tum nuptiae fiunt et locum habent in fabula, nedum a poeta malitiose praetermittantur. Iuvenis rogat ut sint repentino paratae nuptiae. "

XI

83 / Non. p. 156 /

Én valamennyi istenhez könyörgök, hogy áldjanak meg.

Valószínűleg az anya beszél.

Neukirch / p. 201 / szerint : " ad fortunassint intelligendum videtur adolescentem. "

Courbaud / p. 84 / : " Tunc mater, ut fit saepe, adolescentem contra patrem adiuvat ; deos omnes precatur " ut filium fortunassint ". "

XII

84-86 / Char. gramm. II 284 /

Kérem, hogy ezt az alapvető dolgot úgy dönts el, hogy engem kötelességeim kényszerítenek arra, hogy tőled távol nyilvánítsak véleményt a hozományról.

Neukirch meggyőződése / p. 201 / :

" haud dubie sunt filii verba, puellam, quam

pater ipsi in matrimonium obstrudit, spernentis. "

Courbaud / p. 84 / megerősíti ezt : " ... sed iuvenis non potest, quamvis velit, in eius / sc. patris / sententiam ire. "

XIII

87 / Char. gramm. II 264 /

Mily szívósan bánik velem és az csúfot belőlem !

Courbaud / p. 84 / : " Pater irascitur. "

XIV

88-89 / Char. gramm. II 281 /

Ugyanaz vagy, aki mindig, és hogy helyesen fogd ezt fel, te csinálsz...

XV

90 / Char. gramm. II 256 /

A megegyezés szerint te mindent megteszel...

A fordítás feltételezi, hogy accusativus cum infinitivo állt a szövegben ; tehát valószínűleg egy főige hiányzik a mondatból.

XVI

91 / Non. p. 127 /

Látja. Az apáddal szemben úgyesen védekezel.

A fordítás alapjául a Lindsay-féle szöveg szolgált.

Neukirch / p. 195 / : " Vide, ut facunde, id est, vide, quam facunde. Pronuntiare haec videtur ipse pater. "

Courbaud / p. 84 / : " Vide quid Emancipato Afranii accidat : in quo melius et explanatius quam in caeteris fragmentis perturbatio illa animorum detegitur. Hic enim / quantum per reliquias licet discernere /, non solum discordia, sed lis inter patrem filiumque emancipatum exorta videtur esse de puella quam filius invitus ducere iubetur. Viden ut facunde contra causaris patrem ?, exclamat pater. "

XVII

92 / Fest. p. 202 M /

Igy van a szószóló, ha valami ilyen adódik.

orator = szószóló, közbenjáró, itt nem szónok.

Ribbeck javítása önkényes, Lindsay kiadása a fordítás alapja.

XVIII

93-94 / Fest. p. 277 M /

Megtiltotta nekem, hogy tandíj nélkül,
éppen csak elmenjek az iskolába.

Ribbeck javítása önkényes, a "pau-
cius" szó helyett "Pausias" -t írt.

Neukirch / p. 200 / : " Prorsum, pla-
ne; ludum, ludum litterarium, ut videtur. "

XIX

95-97 / Char. gramm. II 314 /

Lám mit mondassz ? - Maradj, Servius,
kérlek, ha nincs terhedre, néhány
dolgot akarok veled.

XX

98 / Char. gramm. II 314 /

Ó, mit gondolsz te rólam ? - Könyör-
gök, nem hallottad ?

XXI

99 / Non. p. 797 /

Olyan feleséget kell választani, aki
nem fél a férjétől.

Heukirch / p. 200 / megjegyzése : " contra esse arbitror senis, quum uxor dixerit, ipsi convenire eiusmodi coniugem, quales sint mulieres scaenicae. "

Courbaud / p. 83 / : " Sunt enim, qui, dum uxorem quaerunt, velint, ut res domesticae melius eant, eam constantis animi eligi, haud mollem, paratam ad agendum, nec semper mariti miratricem. "

XXII

100-101 / Non. p. 832 /

Milyen boldognak látom én a színésznőket, akik zsörtölődéssel, majd hirtelen nyájasságukkal ijesztik a férfiakat.

Courbaud / p. 84 / megjegyzi : " et dolet quod, mitiore animo nata, a marito metui eumque a proposito deterrere nesciat. Si eiusmodi indole esset praedita, quam libenter maritum cogeret parere et ipsius voluntatibus obsequi ! Ad illud dissensionis, cum de matrimonio disputatur, omnes descendunt. "

XXIII

102 / Char. gramm. II 313 /

Ó ! - Mit kiabálsz ?

Neukirch szerint / p. 201 / : " exclamaverit uxor. "

XXIV

103 / Char. gramm. II 314 /

Jaj, ember ! Sőt, istenemre, unnepeljétek meg az utolsó napomat !

Neukirch véleménye / p. 201 / : " senem pronuntiare existimo. "

Neukirch a darabról / p. 200 / : " Summa huius fabulae patet ex inscriptione et ex fragm. XVI, X, XII. Lis erat exorta inter patrem filiumque emancipatum de puella, quam filius in matrimonium duceret, Huc pertinent Quinctiliani verba Institutt. orat. XI. 1, 65 : " Inter patres etiam filiusque, quum intervenisset emancipatio, litigatum scio. " In simili argumento versata videtur haec togata, ac Menandri 1190 -
εγκλην. "

A LEVÉL

I

104-106 / Non. p. 306 /

Ki vagy te, sarus férfi itt, e szeles helyen, késő éjjel, Isten szabad ege alatt, fedetlen fővel, mikor a fagy a köveket hasítja?

II

107-108 / Non. p. 598 /

Rögtön tivornyázás után egyenesen hazamegyünk.

III

109 / Non. p. 27 /

Idejött a széltoló Tirrius elől menekülve.

Neukirch hozzáfűzi / p. 201 / : " Bothius, senarium restituens, Thurium. Quae scriptura si vera esset, hoc Thurium, urbis nomen, non adiectivum, quod est Thurinum, ad huc pertineret. Non dubito autem, quin, quoniam Tyrii et Carthaginienses, quum mercaturam exercerent prae caeteris, omnino fraudulentum habebantur, recte se habeat vulgata lectio. Cf. fragm. V. "

IV

110-111 / Non. p. 145 /

És ezért különösen megköszönöm : hivatalból nekem adják át őrzésre.

Neukirch véleménye / p. 202 / : " Sententiam verborum hanc esse puto: Munus in me defertur, ut eum custodiam; ut ex officio magis pertineat ad Custodiendum, quam ad datur. "

V

112 / Fest. p. 355 M /

A tyrosi tengereket felkorbácsolja, ezt a
Tirriust...

Neukirch / p. 207 / szerint a szöveg :

" Hunc serium autem, Tyria maria, conciet.

Sententia manifesta est: Hunc severum atque
austum, quasi Tyria maria, concitabit, sive
irritabit. "

Talán egy isteni szereplőről / pl. Aeolus / van szó ?

Tyria maria - közmondásos fordulat, mint
Festus tanúsítja : mivel a Tyrosból származó punok olyannyira urai voltak a tengernek, hogy a hajózás minden halandó számára veszélyes volt.

VI

113 / Non. p. 13 /

Igy késleltette a véletlen ennek ezt az
ügyét.

VII

114-115 / Non. p. 327 /

...szépen meggyújtottam ezt a máglyát:
ég, fogja a láng ; ezzel a temetéssel
fogja elhamvasztani.

VIII

116-117 / Non. p. 389 /

Mert becsületes és erkölcsös nő vagyok,
törődöm magammal és kimélem magamat, mi-
vel elrendeltetett, hogy egyetlen férfi-
val elégedjünk meg.

IX

118-119 / Non. p. 397 /

... nem szabad végigmennem azon az ösvé-
nyen, amelyen elindultam.

X

120 / Non. p. 660 /

Kérkedni fog. - Hadd kérkedjék. - Rám
lesz dühösebb.

XI

121 / Non. p. 660 /

Ugyanő egy kicsit haragosabb természet-
tel.

Neukirch / p. 204 / szerint : " Na-
tura tristior non est iratior, sed severior. "

A grammatikus visszent azt mondja, hogy
tristis = iratus.

ugyanő - itt férfiről van szó

XII

122-123 / Non. p. 866; Fest. p. 310 M; Paul.

Fest. p. 311 M ; Schol. Bern. B

Lucani II 364 p. 72 U /

Hallgass ! Hát nem vagyok leány, ha
supparumba vagyok öltözve ?

Neukirch véleménye / p. 205 / : " Ad
quem locum Dacerius:" Hunc versum Festi senten-
tiae repugnare ait Vossius / Etymol. v. Suppa-
rum /, cum ex eo supparus videatur potius ves-
timentum virile. Ideoque per interrogationem
legit: Tace, puella non sum supparo si induta
sum ? "

Additque videri verba esse mulieris se puellam
simulantis. - Sed fallitur vir doctissimus.

Apud Afranium enim homo loquitur, qui, quod
supparum indutus esset, ideoque ab obvio quasi
puella compellatus, tace inquit, neque enim pu-
ella sum, quamvis vestem puellarem induta.

Quod et recte advertisse video doctiss. Cuperum."

Hoc Bothius quoque probat. At, si istud verum
esset, dicendum esset indutus, non induta. Rec-
te ergo posuit Vossius interrogationis signum,
modo ne dixisset, verba esse mulieris, puellam
se simulantis, sed adolescentuli. "

XIII

124-125 / Non. p. 773 /

Bár nem értek annyira ezekhez a ravasz dolgokhoz, mégis nem szedtem rá ?

A "calleo" ige itt accusativus vonzattal áll, ablativus helyett.

Lindsay szövege szolgált a fordítás alapjául.

XIV

126 / Fest. p. 301 M /

... vékonyka hangon, komolyan

Neukirch / p. 207 / : " Cf. Titinii
Incertt. X. "

XV

127-128 / Non. p. 610; 808 /

Én szerencsétlen, a titkolt nevetéstől
elfáradtam, anyám elkábult, háborgott
a haragtól esztét vesztve.

Egy női szereplő beszél.

XVI

129 / Fest. p. 257 M /

Anyám, javaslatomra tartózkodni fogsz.
- Kivéve, hogy ?

abstinebis - futurikus parancs

Courbaud megjegyzése / p. 90 / : " Filia orabat matrem ut ignosceret et mater placabilis ignoscebat. Filiae enim precanti: Me auctore, mater, abstinebis. - Quidnisi ?, respondebat. "

XVII

130 / Non. p. 429 /

Szeretni, a rábizott fiút kint tartani

depositum= commendatum

Valószínűleg accusativus cum infinitivo állt a mondatban.

XVIII

131 / Fest. p. 273 M /

/ széltől / tönkretett tutajt

A zárójelbe tett rész Scaliger kiegészítése a Festus-szöveghez.

XIX

132 / Fest. p. 301 /

/ az istenek / őrizzenek meg téged

/ sértetlenül / szeretteidnek.

Neukirch megjegyzése a darabról / p. 207 / :

" Haec fabula modo Epistula dicitur, modo Epistola. Illud genuinum esse arbitror ideo, quod facilius antiquior forma transire potuit in recentiorem, quam recentior in antiquiorem. Errat autem Hadr. Iunius Elench., auctor ad Non. p. 4., quum Afranium Epistolas scripsisse perhibet. E Graecorum poetis scaenicis ²Ἐπιστολῶν docuerat Macho, e Romanis Epistolam Caecilius. Quumque etiam Asotus Caecilii commemoretur, suspicabatur Io. Valent. Franckius, utramque eandem fuisse fabulam ex Euthyelis Ἀσώτοις ἢ Ἐπιστολῇ expressam, eiusque argumentum simile fuisse argumento Menandreae comediae Θηβαίου, a Luscio Latine redditae, cuius Latinae summam Donatus enarrat ad Terent. Eunuch. Prol. 10. Pari modo suspicari posses, indidem fluxisse fabulam Afranii, cuius et Epistola et Prodigus laudatur. Dubitationem autem movent haec, quod, ubicunque Caecilii Asotus aut Epistola commemoratur, alterum tantum nomen positum reperitur, quod huius fabula non Asoti, sed Asotus appellatur, quod in fragmentis nihil inest, quod tale argumentum prodat, quale fuisse putavit Franckius. Respexit fortasse in scribenda Asoto Caecilius cognominem fabulam Antiphanis.

Ennii autem Asotus, inde duo versus Saturnii afferuntur, rectius mihi haberi videtur pro satira, quam pro comoedia. Ex Afranianae Epistolae fragmentis, quamvis dubitanter, haec fere colligi posse arbitror. Adolescentulus, epistola allata invitatus, ad feminam, quae nupta est / fragm. VIII /, matremque apud se habet / fragm. XV, XVI /, sed cuius vir nescio quo profectus est, ineunte nocte se confert. Paulo post verum maritum, navi vento perculsa / fragm. XVIII /, reducem fieri sentiunt. Itaque adolescenti continuo est aufugiendum, et ne cognoscatur a marito, mulier eum supparum sibi induere iubet ; quo ornatu foras procedit abiturus. Sed viro obvio suspicionem movet, interrogatusque, quis sit / fragm. I /, muliebrem vocem simulans / fragm. XIV /, dicit, se puellam esse. Quod cum neget alter: Tace, inquit, puella non sum, supparo si induta sum ? / fragm. XII / simulque proficiscitur. Femina deinde, instante viro, ut sibi dicat, quis iste fuerit, eam puellam fuisse contendit, quae, latronem fugiens, eo venerit / fragm. III /; profertque, postquam vir suspicionem prodidit, inter alia fragm.

VIII. Ex caeteris reliquiis haud facile quidquam sequitur, quod ad summam fabulae indagandam faciat. "

Courband véleménye / p. 90 / : " In Epistula adulescens puellae amore captus, cum mater matrimonio adversetur, aditum furtim quaerit ad amatam. Initio fabulae aliquis in via ante domum quandam spatatur, si forte possit ingredi. Inspicit, scrutatur ubique. Alter intervenit / fragm. I /. Ille ambulator, ne dubitemus, non alius est quam noster adulescens ipse. Mox efficit ut domum ingrediat; nam intus illum rursus reperimus, suppare, id est vestitu muliebri, indutum. Per hunc falsum habitum et muliebris vocis simulationem / succrotilla voce, si interrogatur, loquitur /, ita puellam mentitus est ut ad amatam usque irreperet. Qua conspecta, it obviam et: / fragm. XII /. Sibi gratulatur quod astutiae bene successerunt / fragm. XIII /. - Tunc argumentum fabulae verisimiliter magis implicatum fiebat, et comica impedimenta, festivas tricae intercedebant. Tandem explicabatur nodus: adulescens a matre stupefacta irataque agnoscebatur. Puella contra miratione omnium gaudebat, ut

narrat ipsa / fragm. XV /, Sed orabat matrem ut ignosceret et mater placabilis ignoscebat. Filiae enim precanti / fragm. XVI / respondebat. Sic omnia componebantur et nuptiae fiebant. Quas in fabula partes epistula ageret, non facile est dicere. Poterat fieri ut comoediae titulus, velut saepius apud Plautum, in Rudente, in Trinummus evenit, ab aliqua re nullius momenti peteretur. Hae epistola forsan invitatus adolescens ad puellam consciam facti se conferebat. Quidquid est, ex fragmentis comoediam plus quam primis lineis adumbratam elicere possumus, atque, ne unquam illud a quo profecti sumus a nostris oculis absit, hanc comoediam, sive in nobiliore sive in humiliore domo agitur, totam, velut ceteras, domesticam esse rursus notamus. "

Courbaud / p. 111 / : " Epistula Afranii Eunuchus Terentii nonnihil est vicinior. "

A KIMENTETT FÉRFI

I

133-134 / Non. p. 868 /

Egy hosszú ruhás kéjő ? - Idegen helyen szoktak így öltözni, hogy biztonságban legyenek.

A cím egy öngyilkos férfira utal, akit visszahoztak az életbe. Mint Ribbeck megjegyzi / CRF ad locum / : " Exceptus ex mari a piscatore fortasse amoris miseris ad consilium mortem sibi contrahendi adactus fuerat. "

Igy is lehetne fordítani : A férfi, akit megmentettek.

Vesd össze Atta Hévízek című darabjának I számú töredékével !

II

135 / Non. p. 494 /

Ugyanígy sétálnak azok, akiknek ez az egész életmódjuk...

A "consimili via" értelme lehet egészen konkrét is: "hasonló úton".

A "cultus" ugyanígy vonatkozhat pusztán az ültözésekre.

III

136 / Non. p. 497 /

Hol lakik itt, kérlek, Moschis, a nápolyi utcán ?

habere = habitare !

IV

137 / Non. p. 356 /

Menj el te : ide kössék ki a gáthoz a
mi kis csónakunkat...

Ribbeck megjegyzése / CRF ad locum /:

" Sed fugit Nonium coniunctivum modum esse :
appellere Quicheratius. "

V

138-139 / Non. p. 859 /

Majd belépek az ott lévő halászcsonak-
ba, ... megérkezem, horgonyt vetek, eny-
hén akadályoznak.

VI

140-141 / Non. p. 841 /

Elutazom: a körülmények - az idő és a
hely egyaránt pihenésre buzdítottak,
hogy Diana ama szent napját áldozva
töltsen el.

VII

142 / Non. p. 319 /

Csigákat, tengeri sünöket és kagylókat...

VIII

143-144 / Non. p. 341 /

Felszólítom az embert, emeljen ki, helyezzen valahová, tartson melegen: Dianának megfizetem fáradozását.

Dianae - lehet genitivus is, így a fordítás: " megfizetem Diana fáradozását ".

IX

145-146 / Non. p. 496 /

Pompás munka lesz ez. Győztem: adjon győzelmi pálmát.

Lindsay szövege a fordítás alapja.

X

147-148 / Non. p. 345 /

Az úr életéről és haláláról fogsz mesélni az ő fivére és urad előtt ?

Neukirch szerint / p. 210 / : " Certe hoc recepto etiam suum mutandum esset in tuum. "

Véleményem szerint nem fontos megváltoztatni a névnást. Talán arról van szó, hogy az úr halála után annak fivére lett az új "patrónus".

XI

149-150 / Non. p. 201 /

... ha ő most így érzi ezeket, s te még azt akard neki megmutatni, mekkora fájdalmat okozna neked az ő halála ?

ő = férfi / talán a kifogott /

Ugy tűnik, nem egyformák Moschis és a fiú érzelmei. A lány mindent elkövet, hogy ismét megnyerje a fiatalember szívét.

Mint Ribbeck mondja / GRF p. 214 / :

" Moschis..., ut reconciliaret desperantem, quasi de mortuo viro lamentari subauscultante eodem simulaverit. / X-XII / "

XII

151-152 / Non. p. 800 /

Milyen életcélt szabtál, és mily védelmet biztosítasz nekem a jövőre nézve, ha megfosztanál engem magadtól ?

Lásd Ribbeck megjegyzését az előbbi töredéknél !

A "privo" ige mellett itt genitivus áll a szokásos ablativus helyett.

Courbaud / p. 111 / a töredékhez : " Ex quibus / meretricibus / unius amore deperditus adolescens, cum desperaret sibi parem amorem ab amica redditum iri et finem vitae suae facere statuisset, in mare se abiecit, sed a piscatore excipitur. Tunc meretrix, tanto amore commota, ut soletur animum aegrum, hanc venustam et teneram vocem edit, Terentii meretricibus vere dignam. "

XIII

153 / Non. p. 648 /

Hallgassatok már egy kicsit, szolgák ;
ti lépjetek be.

XIV

154 / Non. p. 226 /

És már atyám karját elhárítod tőlem,
mint a vivőiskolában.

perpalaestricos - görögös adverbium.

Ribbeck / CEF ad locum / : " Laudat adolescens callidum servum, qui poenam iramque paternam a se avertat. "

Courbaud / p. 110 / : " Agnosco... prodigos et libidinosos filios sed defensos a servis qui iram poenamque paternam perpa-laestricos avetunt. "

XV

155 / Non. p. 236 /

És egy cseppet sem akarom, hogy csupasz lábacskaival menj ki.

Ribbeck megjegyzése / CHF ad locum / :
" Fortasse quaedam ad "pus" pertinentia libreriorum turbis in nostrum locum irrepserunt. "

Neukirch / p. 210 / : " Ad deminutivum petiolo monet potius de puero vel puella. "

SÓGORNÓK

I

156-158 / Non. p. 476 /

Szép lány : ez felér fél hozománnyal azok szerint, akiket nem érdekel jövőbelijük vagyona : azonkívül gazdag is.

A címhez a Thesaurus linguae Latinae

cimszava ad utmutatást: *fratria* = *uxor fratris*.

" *incertum an huc pertineat titulus togatae*. "

Georges / sub voce: *fratria* / és Paul Kroh / sub voce Afranius / véleménye szerint a cím : Sógornők.

Egy szerelmi házasságról kapunk hírt, de azért a lány anyagi helyzete sem mellékes.

Courbaud / p. 83 / : " *Ille non movetur divitiis, satis habet si pulchram ducit*. "

II

159-160 / Non. p. 432 /

Valami földműveshez, ágrólszakadt szomszédjához adja, hogy annak kevéske hozományt igérjen.

dicere = *promittere* / igérni /

III

161-162 / Non. p. 191 /

Hát egy molnárhoz menjen feleségül ?

Miért nem már egy cukrászhoz, hogy

bátyja fiának tortákat küldhessen ?

Ribbeck szerint / Ir. tört. p.

243 / egy rangjára büszke anya gúnyolódik így.

Courbaud véleménye / p. 48 / : " De quodam rustico pistore agitur cui puella formosa in eo est ut matrimonio quamvis invitatus iungatur. Tum quidam, ut defendat virginem eamque liberet a pistore, tale matrimonium irridet. "

IV

163 / Non. p. 163 /

Tegnap szeptember elseje volt, ma pedig egy haljóslatú nap van.

Az " ater dies " mibenlétére vonatkozólag :

Gell. 5, 17 : " Verrius Flaccus, in quarto De Verborum Significatu, dies, qui sunt postridie Kalendas, Nonas, Idus, quos vulgus imperite " nefastos " dicit, propter hanc causam dictos habitosque " atros " esse scribit. "

Macr. sat. 1, 16, 21 : " Dies autem postriduanos ad omnia maiores nostri cavendos putarunt, quos etiam atros velut infausta appellatione damnarunt. "

Courband megjegyzése / p. 46 / : " Alius
apud Afranium negat se quidquam facturum : Ho-
die ater est dies. "

Lásd még Atta Éjszakai készülődés című da-
rabjához írt megjegyzéseimet !

V

164 / Non. p. 631 /

Majd megemlítem és napvilágra hozom én
annak a gazembernek a piszkos tetteit.

" facta et spurcitiam " = hendiadyoin

VI

165-167 / Non. p. 449 /

Visszatartja majd őt a férfi ezen egyet-
len jó érzülete, hogy tudniillik nem ker-
geti el a terhes nőt.

Valaki, talán az egyik sógornő beszél
a férj fivérééről, akinek bár elromlott a házas-
sága, legalább annyi jó érzés maradt benne, hogy
nem küldi el terhes feleségét.

VII

168-169 / Non. p. 482 /

... most lásd, hogyan hozom elő az
aranyat. Te, Castalia, törd a fejed,
haszdj, mesterkedj, ahogy tetszik.

Lindsay Nonius-kiadása szolgált
a fordítás alapjául.

Ribbeck a " Castalia " szó mellé crux-ot tesz,
s a következőket jegyzi meg / CRF ad locum / :
" nomen cum per se rarum tum in togata suspec-
tum, sed quod confidenter eius loco reponas non
suppetit, quamquam non pauca sunt obviam : e. c.
Caecilia Caltilia Cartilia Caruilia Catulla
catilla catulastra. "

A " Castalia " szót egymástól eltérően ér-
telmezik a szótárak is. A Thesaurus linguae La-
tinae sub voce Castalius, -a cognomen-nek magya-
rítja.

Georges / sub voce : Castalia / szerint Afranius
e passzusában a Castalia - egy Apollónnak és a
múzsáknak szentelt forrás a Parnasszuson, amely-
nek vizét Delphoi-ban libatio-hoz használták.

finge, fabricare ut libet = pleonasmus

Plautus Asinaria 102. - ban ugyanez a kifejezés fordul elő, s ezt Georges így fordítja :
 " süss ki valamit, mesterkedj, amit akarsz ! "

VIII

170-172 / Non. p. 640 /

... valójában nem járultam egy oltárhoz sem, hogy az isteneket könyörgésekkel, költekezéssel, kívánságokkal, ajándékokkal, kérésekkel gyötörjem alázatosan esedezve.

IX

173 / Non. p. 799 /

... azzal az arannyal megajándékoz engem, írásban adja.

A " condono l " igének itt accusativus a vonzata ablativus helyett.

X

174 / Non. p. 257 /

... nem gyűlölöm a te menyasszonyodat.

XI

175-177 / Non. p. 257 /

Fuss, jelentsd jövetelemet s hogy magammal viszem a vőlegényt is : ügyelj arra, hogy törődjenek a lánnyal, megfelelően diszitsék fel.

XII

178 / Non. p. 214 ; Prisc. gramm. II 444 /

Lehetetlen, hogy ő már messziről el ne árulja magát asszal a mirha-szagával.

Ő - itt férfiről van szó.

XIII

179-180 / Non. p. 90 /

Dajkám, kelj fel, kérlek szépen, s hozd a biborköntöst : a szegély előtti rész már meg van szőve.

A " praeclavium " szó csak Afranius-nál fordul elő a római irodalomban. / Lásd még a 229. sort ! /

Georges magyarázata / sub voce :
praeclavium / : " a ruhának az a része, amelyet a sáv elé szőnek. "

A " prae " előtag jelentése valószínűleg időviszonyra utal, így : a ruhának azon része, amelyet a sáv megszövése előtt készítenek.

Esetleg lefordíthatatlanul is hagyhatjuk: "... a praeclavium készen van / meg van szőve / . "

Courbaud a töredékhez / p. 85 / : " In ipsa enim scaena, non intus, omne conficiendum est negotium : quod non in palliatis eveniebat, ubi neque Casina Seleniumve apud Plautum, neque Philumena, sponsa Charini, apud Terentium domo ad spectatores exhibant. Nunc puella ipsa inducitur et loquitur cum nutrice.

Ita, cum ante nuptias, tum inter nubendum puellae in scaenam admittuntur. "

XIV

181 / Non. p. 103 /

Elküldi az ápolónőt, és engem hív magához.

Neukirch megjegyzése / p. 214 / : " Assestricem Bothius consiliatricem intelligat potius, quam obstetricem cum quibusdam lexicographis. Cf. tamen fragm. VI. "

XV

182 / Non. p. 867 /

... mindenesetre togába öltözötten velem reggelizett, állva

Lehetséges, hogy itt is / mint előbb ? /
 a VI. töredékben szereplő terhes nőről volna
 szó ? Nonus azt magyarázza, hogy nemcsak fér-
 fiak, hanem nők is viseltek togát.
 A főige hiányzik, amelynek esetleg a követke-
 ző lehetett a jelentése : állítom / bizonyí-
 tom /.

XVI

183 / Non. p. 41 /

Uzsonnára sietek : s bár ebédre érke-
 tem, örül.

XVII

184 / Non. p. 765 /

... aki könnyen tud rágni.

manducari - manducare helyett áll.

Courbaud / p. 109 / : " Agnosco hic parasitos
 ... manducare semper paratos... "

XVIII

185 / Non. p. 638 /

... ő átkozott és aljas piperkőc !

XIX

186 / Non. p. 699 /

Ezért, amikor majd kérdezlek, ügyelj arra, hogy ne sokáig faggassalak téged.

Neukirch megjegyzi / p. 218 / : " Ne requiram, ne desiderem, ut interpretaetur Bothius, nimis angustam esse Nonii explicati-onem pronuntians. "

XX

187 / Non. p. 810 /

szennyvizből meríteni, hogy kezet mos-sanak.

Hiányos infinitivus - os mondat, valószínűleg valamilyen látást, hallást jelentő ige állhatott még a mondatban.

XXI

187¹ / Non. p. 873 /

... tálcáskákat a fürdőőknek

balineis - Ribbeck emendatio- ja, a kéz-iratokban " lenis " szerepel, Noniusnál " line-is ".

Javitását azzal indokolja, hogy D. Laberius Cophinus című darabjában is előfordul a kifejezés ilyen formában : " Labella e balineis. "

Neukirch / p. 219 / a darabról : " Paullus ex Festo: Fratria, uxor fratris. Nonius p. 557. ed. Merc. : " Fratriae appellantur inter se uxores. " Cf. Vossii Etymol. l. L. v. Frater. Tribus quoque vocatas esse fratrias /φρατρίας /, id huc pertinere non arbitror; licet ex fragmen-
tis non appareat, quales fuerint fratriarum illarum partes in hac togata, cuius summa videtur in eo posita fuisse, ut puella rustico quidam pistori matrimonio iungeretur. Fragn. III, II. Commendatur puella fragn. I. Machinas, ad viri animum capiendum structas, produnt fragn. VII, IX, neque eas inanes fragn. XI. Cf. X. Non statim tamen nuptias fieri potuisse, concludere licet ex fragn. IV.; etsi coenasse homines in hac fabula intelligitur ex fragn. XVI. Cf. XI, XV. Fragn. XVI, XVIII, XVII prodere videntur parassitum. Is fortasse irritum redditurus erat inceptum. Fragn. V, XVIII. "

IDA ?

188 / Fest. p. 206 M /

A mi összejöveteleinkre vagy ülésünkre,
kihívó játéunkra és sülésünkre...

Neukirch véleménye / p. 220 / : " Ida
videtur corruptum esse. Bothius in eo latere
putat Iota, quod interpretatur Ebria. Nisi
fallor, inscripta fuit haec togata Ira, idque
in Ida. Expresserit autem Afranius Iram suam
ex ^{Opt?} Menandri, cuius reliquiae minime re-
pugnant fragmento posito. "

Hertz leánynévnek tartja a címet, Ge-
orges is ezen a véleményen van.

Ribbeck / CRF ad locum / : " Servavi
librorum scripturam, cum adfirmari nil pos-
sit. "

kihívó - frivol

A TÖZ

I

189-191 / Non. p. 409 /

... van egy szolgám, Nicasio, gonosz,
kíváncsi alak, aki a fiával ellopott
valamit az elszámolt összegből.

A címmel kapcsolatban a RE / F. Marx / :

" Az Incendium cím megmagyarázza Menandros egyik darabjának a címét, az Εμπικτησχαμενη / οικια / - t. "

Suet. Nero 11 : " ludis quos pro aeternitate imperii susceptos appellari Maximos voluit / Nero / ... inducta est et Afranii togata, quae Incendium inscribitur, concessumque ut scenici ardentis domus supellectilem diriperent ac sibi haberent. "

Ribbeck a címről / CRF ad locum / : " Menandri fuit fabula Εμπικτησχαμενη , sed de argumenti similitudine nihil proditur fragmentis. "

Courbaud észrevétele / p. 110 / : " Licet dixerim, Donato confisus, hoc genus hominum severius in togatis quam in priore comoedia habitum fuisse et prohibitum ne eris suis praestaret, nonnulli tamen eorum haud multum discrepuisse a Plautinis servis videntur. "

II

192 / Non. p. 759 /

Hamisan esküdtek, elátkozták magukat és hozzátartozóikat.

Az " expeiuro " ige a szótárak tanúsága szerint csak Afraniusnál fordul elő.

III

193 / Prisc. gramm. II 231 /

Ó, szolgám, szolgám, hadd gondoskodjam
én magamról.

IV

194-195 / Non. p. 110 /

Vigyázz arra, hogy ne meggondolatlanul
hazudj !

Vesd össze Az önállósult fiú című
togata VIII számú töredékével !

V

196-197 / Non. p. 629 /

Mivel úgy tűnik, hogy lassan következik
be, nem várhatom meg otthon az én embe-
remet, pedig már régóta azon igyekszem,
hogy nekem adja őt a sors.

meum virum - nem a férjről van szó,
valószínűleg a szeretőjéről beszél az asszony.

VI

198-199 / Non. p. 833 /

Soholsem találsz megfelelő helyet, ahol,
ha rád jön, szükségeden könnyithess.

Ribbeck szerint egy paraszt beszélhet.
A fordítás túlságosan finom, a paraszt így
fejezheti ki magát : " Hát seholsem talál
az ember megfelelő helyet, ahol szarhat, ha
hirtelen rájön. "

Neukirch megjegyzi / p. 222 / : " Non
dubito equidem, quin facias lutum dictum
sit pro caces. "

Neukirch a togatáról / p. 223 / : "Frag-
menta non ita sunt comparata, ut inde indi-
cium de fabulae summa ferre possis. "

VII

200 / Non. p. 413 /

És még ez is bekövetkezik: messzire
távozom majd.

ELLENPELEK

I

201 / Non. p. 766 /

Arra kérlek tehát benneteket, tegyétek
meg és csigitzetek engem.

II

202 / Non. p. 477 /

Terjengős és kellemetlen vagy: hát képes
vagy rá, hogy a mondottakat megtedd ?

A LIBERTUS

I

203 / Non. p. 477 /

Nem akarom, hogy téged itt lásson : ő az
úr : szolgál, kotródj innen...

II

204 / Non. p. 220 /

Ennek a nyakláncnak a tulajdonosnőjét

Nyelvtanilag így is helyes lehet a
fordítás : " Az ő nyakláncának börtökösát. "
Így az fejezhető ki, hogy a nyakláncot el-
tulajdonította valaki.

III

205 / Prob. nom. gramm. IV 209 /

Az én elmésségem, ha jól látom

FÉRJEK

206 / Non. p. 816 /

Engedelmeskedsz szeretetem parancsá-
nak ?

- Hallgatni fogok rád.

Talán férj és feleség párbeszéde,
amelyben a férj fejet hajt ?

A NAGYNÉNIK

I

207-209 / Non. p. 180 /

Miután úgy érzi, elérkezett a pillanat,
kislányát nővéreire bizza.

Ribbeck megjegyzése / CRF ad locum / :

" Moriens olim mater sororibus suis puellam
commendaverat : quae iam adulta partes in hac
fabula primarias habuit. "

II

210-211 / Non. p. 629 /

Azért ültem otthon a várakozásban elfá-
radva, mert úgy éreztem, lassan megér-
kezik Manius.

III

212-213 / Non. p. 827 /

Mi van hát ? miért sírsz ? miért ontod
könnyeidet ? Beszélj !

Esetleg az egyik nagynéni nógatja
efféle kérdésekkel a kislányt.

IV

214 / Non. p. 59 /

... végem van ! a könnyek akadályossák nyelvemet.

Talán a kislány vagy az édesanya szól így.

V

215 / Char. gramm. II 261 /

... ó, te ékesszóló / vagy /: azonnal.

A grammatikus tartalmi idézetet ad Afranius e darabjából: valaki egy dadogót dicsér, aki szeretne ékesen szólni : " vajon te egyből / rögtön / ékesszóló voltál ? "

es - Ribbeck kiegészítése. Lehetne oras is.

VI

216-217 / Non. p. 409 /

... ma el akarom intézni veled az ügyet.
Mindketten jelen vagytok ? Azt hiszem, jelentkezni fogtok.

A RE / F. Marx / szerint : " Törvénytörőki
jelenet a színpadon, mint Menandros ²Επικλητος-a. "

VII

218 / Non. p. 218 /

... a szeméremtestet, fekélyt, himlő-sebet,
here-duzzadást, hólyagot

Neukirch megjegyzése / p. 226 / : " Bo-
thius haec sibi in mentem venisse dicit: " In-
quam: plenam, papulam etc, quae responderit
interrogatus, qualem esse putet nescio quam mu-
lierem. "

Komikusan pleonasztikus felsorolás a
férfi nemi szerv megdagadásáról ; talán fokozó
szándékkal. Lehetséges, hogy accusativus excla-
mationis volt az egész sor; de elképzelhető az
is, hogy tárgyas ige állt előtte.

VIII

218 ¹ / Fest. p. 161 M /

... gyászdalokat énekelgetnek.

Ribbeck megjegyzi / CRF ad locum / :

" Supplevit Scaliger. "

Atta togata-írónak is van egy Matertera/e/
című darabja.

A NAGY ISTENANYA ÜNNEPE

219-220 / Non. p. 829 /

Am én későn érzem csak, hogy nem okosan
és józanul szeretlek téged.

Attának is van egy ugyanilyen című
togatája; lásd az ahhoz fűzött kommentárt !

ELŐJEL

I

221 / Non. p. 681; Serv. Aen. 4, 194; Apul.

apolog. 12, 19 /

... a bölcs majd szereti, a többiek pedig
kivánni fogják.

A címet talán latinul is meg lehetne
hagyni: Omen.

Lásd A hajbodorító című darab III. számú töre-
dékét !

II

222 / Non. p. 136 /

Hogy te viszont a feleséget játssz meg...

Vígjátékokban gyakori, hogy férfiak női
szerepet játszanak, s hogy a szereplők álruhát
öltönek.

III

223 / Non. p. 834 /

De ő hirtelen felpattan a hátsállatra.

IV

224-225 / Non. p. 109 /

... egy szaruból készült szép botocskát
kér.

V

226 / Non. p. 597 /

... szerencsédre mindkét részben erős és
egyformán képes..."... parte pollet... pariter potest "
= pleonasmus alliterációval és szójátékkal.

VI

227 / Prisc. gramm. II 516 /

/ lányok / jó alaposan széthasítottátok
az orsóitokat karóval.

VII

228 / Non. p. 569 /

Hogy ezeket a dolgokat pontosan elkészít-
ve találjam, amikor majd jövők...

memoriter = pontosan

VIII

229 / Non. p. 89 /

Harmadik napja a biborszegélyt megelőző
részig szőttek...

Lásd a Sógornők című darab XIII. töre-
dékehez fűzött kommentárt !

IX

230 / Prisc. gramm. II 227 /

Mondd meg, hogy annak a ruháját én akarom.

ipsi - ipsius helyett áll.

X

231 / Non. p. 322 /

Ide a biborral !

A BÖGRE

I

232-233 / Char. gramm. I 152-153 /

Megvetsz ? Fia született, így mondta az
anya, amikor Galliában mindkettőjüket meg-
vettem.

A cím fordításának alapja a " Patella "-
 hagyomány. Ribbeck megjegyzése a címmel kapeso-
 latban / CRF ad locum / : " Pantelius scripsi,
 Attin intellegens sive Πανύληλιος sive Παντελειος
 cognomine fuit ; olim Patelia, quam Patellam vel
 Patellanam intellegebam. "

Rabszolgavételtől van szó, az anyát gyer-
 mekével együtt vesszi meg valaki.

II

234 / Char. gramm. I 153 /

... mindkettőnket veszélybe hívsz.

III

235 / Char. gramm. I 153 /

De ime mindkettőjüket...

Esetleg a rabszolgavásárló beszél, mu-
 tatva valakinek nemrég vett szolgálait. Ebben az
 esetben talán így egészíthetnénk ki : " De ime
 mindkettőjüket / Galliából hoztam magammal /. "

IV

235 ¹ / Prisc. gramm. II 98 /

közel fekvő

A KÖRMEKET

I

236-238 / Non. p. 160 /

Fogjad : középen senki sincs. Nagy pompával és pimasz lezserséggel akarok hozzá menni. Fogjátok ezt, te takard be és tartsd fel !

II

239 / Char. gramm. I 127 /

Eközben védenenőd

A MOSTOHAFIU

I

240 / Fest. p. 334 M /

Mínthogy fiúgyermeke nem volt, örökbe fogadta.

Neukirch / p. 242 / : " In Afranii autem versu ad adoptavit intellegendum est adolescentem. "

II

241-242 / Non. p. 524 /

A család támaszául hitvest keres, tudd meg, jellemétől idegen a bordélyházak látogatása.

Courbaud / p. 83 / megjegyzése : " Plerique tamen aliter sentiunt et facilem, mitem, morigeram mulierem anteponunt. Hic, bene moratus profecto iuuenis, " uxorem quaerit firmentum familiae. "

III

243-244 / Non. p. 826 /

és atyai unokánévredhez közel állította vidáman lihegve, lebocsátott hajjal.

IV

245-247 / Non. p. 480 /

Megragadván az alkalmat az asszony, nyakába ugrik, sirva kéri ; esőpp unokája eléfut, leányunokája pedig kipattan az ágyból.

frigit - hangot adva felugrik

Courbaud / p. 89 / : "... sed quin hoc loco quaedam femina / quae sit femina, incertum / post iras discordiasque aversos animos componere et in mutuum gratiam reducere conetur, minime dubium est. Huic mulieri cum, infanti-

bus accurrenti, ut quamvis muti patrem defendant, et, quia avum sic amplectitur, pacem domi reconcilianti, cultum miserationis venustatisque inesse mihi videtur. "

V

248-249 / Non. p. 106 /

Ha nem szeretném annyira méltán az ilyen apát, a lehetőség határain belül haragudnám rá.

Valószínűleg az előbbi töredék " Öreg"-jéről beszél a lánya.

VI

250 / Non. p. 106 /

Senki sem él annál a vénségnél kíváncsibban.

Neukirch hozzáfűzi / p. 235 /: " Caries, senex vel anus, Bothio interprete. "

kíváncsibban - esetleg : pletykára éhe-
sebben.

A sort, illetőleg a " curiosior " szót eltérően értelmezik a szótárak.

A Thesaurus linguae Latinae értelmezése : " An-
nál a vénségnél senki sem él kíváncsibban. "

A " caries "-t kifejezetten nőre érti.

Georges: " Senki sem él a gondoktól jobban
összetörve, mint ez a vénség. "

Ennek a fordításnak az alapja valószínűleg a
" Nemo illa vivit carie carisior " szövegválto-
zat.

A Thesaurus értelmezését vigjátékibbnak ér-
zem.

VII

251 / Non. p. 823 /

Te szívós vénség, milyen kegyetlenül bánssz
most a hátammal !

Minden bizonnyal verésről van szó.

VIII

252 / Non. p. 656 /

Szomorúan, elkérgesedve, kinok között, ku-
porgatva éltél.

Valaki / talán épp a mostohafiú / az ü-
reg életét jellemzi.

IX

253 / Non. p. 49; 659 /

Hát nem mogorva, kegyetlen, komor ember-
nek ismertelek én téged ?

Ugy látszik, az öreg hirtelen jóságos-
nak mutatkozik, ezért fordul ilyen hitetlenke-
dő kérdéssel hozzá valaki.

X

254-255 / Non. p. 181 /

... ha én ezt valamivel gyakrabban csi-
náltam volna, megtanulta volna elvisel-
ni és nem lenne olyan kiállhatatlan.

Ribbeck megjegyzése / CHF ad locum /:
" Ergo de muliere sermo est. "

XI

256 / Non. p. 351 /

... ismerem a barátomat, aki velem egy-
korú.

XII

257 / Non. p. 318 /

... ó, milyen kedves nekem az ő engede-
kenysége !

XIII

258-259 / Non. p. 41 /

Több gyönyörűséget lelek benned, mint
a válogatva összevásárolt ingyencségek-
ben.

Egy élősd! egy egészen egyszerű
ételt magasztal.

Neukirch / p. 235 / : " Pronuntiare haec
videtur parasitus. "

Courbaud / p. 109 / : " Agnosco hic para-
sitos commercatis conquisite edulibus gauden-
tes... "

XIV

260-262 / Non. p. 699; Fest. p. 229 M /

Amiket mi ünnepnapon szoktunk tenni, te
mindast mindennapi munkával vegyesen csi-
náló : Egyformán ünnepeled a tűzhelyet
hétköznapi / és ünnepnapon /.

Courbaud megjegyzése / p. 46 / : " Ne-
minem fugit quantum Romanorum interesset festos
et profestos dies noscere et quanta cura hic

populus religiosus deorumque reverens ferias observaret ; tunc, omni labore omisso, totus ad quietem et festivitatem vertebatur. Merito igitur quidam reprehenditur quod es, quae solent ceteri cives tantum festivo die facere, cotidiano opere hic permiscet omnia: Aequè profesto / ac festo / concelebrat focum, id est, cuncta perperam agens, cotidianum opus festo die facit, sacrum profesto. "

XV

263 / Non. p. 785 /

Mostantól kezdve megvetem a közönséges véletlent.

XVI

264 / Non. p. 541 /

Ah, szárcsa, majdnem elpusztítottál : azt akarom, hogy az istenek veszejtsenek el.

Ribbeck megjegyzése / CRF ad locum / :

" Procella in mari iactatus et vix servatus loquitur ; nam procellas fulicam indicare Cicero-
nis de divin. 1, 18, 14 versus docet. "

Beare megjegyzése / p. 55 / : " The
mocking remark to a " coot " / i.e.a /
" baldhead " in Af. 264 / reminds us of
Pappus, the old Gaffer of the Atellanae,
and the bald-headed clown of the mimes. "

XVII

265 / Non. p. 370 /

Láttad a játékokat ? - Innen távolról
figyeltem.

XVIII

266-267 / Non. p. 5 /

... eközben szavakat vagdosni egymáshoz
és ajkakkal csatásni, teljesen vitorlát
bontani.

teljesen vitorlát bontani - busgón
/ teljes erőbedobással / veszekedni.

Neukirch / p. 234 / : " Velificarier,
vela intendere, sc. in adversarium, adversa-
rium oppugnare. "

XIX

268 / Non. p. 324 /

Hallgatni kell, nem készültem fel.

XX

269 / Non. p. 807 /

Inkább ezt, ezért lángol a lelke, ezt akarom.

XXI

270 / Non. p. 559 /

Ó, ti ügyefogyottak, gyorsan visszariadtatok attól, hogy egy üres rémképpel szembe szálljatok

XXII

271 / Non. p. 791 /

A rossz költeményeknek a...

Neukirch megjegyzése a darabról / p.

242 / : " Quod ad argumentum attinet fabulae, rixam fuisse inter vitricum et privignum conicio ex fragm. XVIII, VI, IX, X, VIII, VII ; et oppositum fuisse privigno, male morato, filium adoptatum, bene moratum, tum ex his, tum ex V, XII, II, I.

Caeterum titulus monet de Titinii Privigna, quae fortasse ansam dedit Afranio Privigni scribendi. "

Courbaud / p. 88-9/ : " Hominem, orbum uxore, ad alteras transiisse, verisimile est, quia de privigno quodam agitur. Sed vitricum et privignum parum coniuncte vixisse, id ex fragmentis constat... versus VI, VII, VIII, X, XVIII significant... penitus turbari domus tranquillitatem. "

A PAZARLÓ

272-273 / Non. p. 637 /

Amikor Numerius bessél velem, szégyellek valamit is görögül becsempészni : mindjárt kinevet engem.

Neukirch észrevétele / p. 242 / :

" Prodigus titulus in memoriam nobis revocat

²¹
Ἀντιφάνης Antiphanis Caeciliique Asotum.

A FÉRFI, AKIT ELÁRULTAK

I

274-275 / Schol. Verg. Veron. Aen. 2o, 564 /

Döntöttem, nem hallgatók tovább : mint hallom, Anyelait hallgatása pusztította el.

Anyolai - város Itália nyugati partján.
Köszmondásban szereplő helység.

Neukirch / p. 243 / szerint : " Manifesto haec
pronuntiat proditurus. "

II

276 / Prisc. gramm. II 114 /

Anyóka, elég az, ha ezt az űreget te őrszéd.

III

277 / Fest. p. 277 M /

Remeligo vagyok, akit a lárok küldtek,
hogy ezt a rohanást megfékezzem.

Remeligo - a Késedelem ; allegorikus személy.

A mondat prológusba illik.

Neukirch véleménye / p. 243 / : " Dici haec videntur homini, cuius rationes conturbatum ille venit ; ut optime in sententiam quadret sibi. "

Neukirch a darabról / p. 243 / : " Stephanus suspicatus est, Prodigum et Proditum

eandem esse fabulam, ut ubique in locis al-
 latis aut Prodigio aut Prodito scribendum sit.
 Facilius mutare liceret Prodigio, quod semel
 tantum, quam Prodito, quod tribus locis legi-
 tur ; etsi ex Prodicti fragm. II, quod latuit
 Stephanum, non appareret, hunc titulum non
 esse depravatum. Dubito tamen, num hoc unum,
 quod alibi non commemoratur fabula, sufficiat
 statuendo, titulum, qui per se est optimus,
 mutandum esse ; licet mutatio sit facillima. "

A SÁFÁR

I

278 / Non. p. 106 /

Hogy tudhasd, mennyit hasznos beszélned.

Esetleg elképzelhető egy ilyen fordí-
 tás is : " Hogy tudhasd, kivel szemben / mek-
 kora emberrel szemben / érdemes beszélned. "

II

279-280 / Non. p. 159 /

vigyázz, ne ingadozz, ha vallatnak.

III

281 / Fest. p. 364 M /

... úgy vélen, hogy űk tartják kezük elűtt
a tentipelliumot.

Fest. p. 364 M : " tentipellium Arto-
rius putat esse calciamentum ferratum, quo pel-
les extenduntur... "

Valami sánfa-szerű eszköz lehet ?

Lásd a Titinius Bizonytalan című darabjainak

XII. számú töredékéhez fűzött magyarázatokat !

PROSA ?

I

282-283 / Isid. diff. 86; Non. p. 722 /

Nem rágalmozok annyira, mint te, vipera:
sohasem tanultam meg, hogy az úrnő fülé-
be ugassak.

A kézirati hagyományban körülbelűl
azonos arányban szerepel Prosa és Rosa. Így
Ribbeck kérdűjelét én is meghagytam.

Neukirch / p. 245 / : " Indicat autem
hoc fragmentum rixam esse inter servas vel in-
ter servum et servam. "

II

284 / Isid. orig. 2o, 2, 24 /

Egy hadiköpenyes gall férfit, aki zsiros
szalonnával lakott jól.

III

284¹ / Fest. p. 281 M /
továbbá... / lusta /

Neukirch véleménye / p. 245 / : " Pro-
sam vel Rosam, unde vulgo haec fragmenta lau-
dantur, quid sibi velle dicam, nisi forte statu-
endum est, nomen sumptum esse a Prosa dea. "

A SZEMÉT

285-6 / Non. p. 328 /

olyan gögösen parancsol

A cím fordítása lehetne talán : Tisz-
tító áldozat vagy Engesztelő áldozat, mint Neu-
kirch feltételezi / p. 246 / : " Purgamentum
significare potuit piaculum, piamentum, quod
non ineptum est comoediae nomen. "

Vagy személyre utalt ?

AZ ELTASZITOTT FÉRFI

I

287 / Char. gramm. II 272 /

Tudom, hogy készségesen odateszed.

A címet sokféleképpen lehet értelmezni. Elképzelhető, hogy a férfi politikai karrierre pályázott, de nem sikerült neki. Ebben az esetben a cím ekként hangzanék : A megbukott. Azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, hogy egy házasság válságba kerülésére vonatkozik a cím, pontosabban arra az eseményre, amikor a feleség elküldi a férjet / talán még házasság előtti szakításról is szó lehet /, Courbaud / p. 88 / szerint : "... filius... a patre ipso repudiatus... "

II

288 / Fest.p. 281 M /

Javítsd meg a talajt, vess, hogy azután
őregkorodban / betakarithasd / a termést.

A sor kézirati hagyományozódása rendkívül kusza.

Georges magyarázata: repastinassere = archaikus infinitivus.

III

289-290 / Non. p. 827 /

Hennyyivel könnyebben hajlok arra, hogy emberhez illően viseljem el az emberi dolgokat, pedig ugyanolyan viszonyok közül kerültem ki.

Courbaud / p. 115 / : " ... id est aequo animo mala humanae sorti haerentia accipere, quam sententia et verbis finitimum est huic versui omnium celeberrimo, ubi quamquam ratione non iam tu tecum sed cum aliis agere debeas praecipitur : Homo sum; humani nihil a me alienum puto !
 Qui illum priorem versum scripsit, hunc posteriorem quoque scribere potuisset. "

IV

291-292 / Char. gramm. II 284 /

... felkavar és megront engem az értelmi gyengeség, annál kevésbé szedem majd össze magam.

V

293 / Char. gramm. II 284 /

Ha az ilyen számítás kevésbé sikerülne,
ez az, amit nem várok

VI

294-295 / Char. gramm. II 270 /

rajta, rohanvást rohanj Numisiushoz ti-
tokban.

VII

296-297 / Char. gramm. II 277 /

egy picivel előbb találkozott velem.

VIII

Festus / p. 334 M / röviden utal arra, hogy
Afranius a " 60 évesekkel le a hídról " szó-
lás értelmezésében helytelen álláspontot fog-
lal el.

A szólás értelme homályos, már az ókorban
is a legkülönbözőbb módokon értelmezték; e-
gyesek emberáldozatra következtettek a mondás-
ból.

Georges így fogja fel a szólast : az öreg-
ség nem érdemel megbecsülést.

Beare / p. 43 / így ír róla : "... the mysterious ceremony of throwing puppets into the Tiber. "

Neukirch a darabról / p. 248 / : " In reliquiis nihil est, quod argumentum fabulae prodat ; sed fortasse ex inscriptione suspicari licet, similem rem in Repudiato tractatam esse, ut in Menandri *Μυθουργένω*, ubi miles puellae, quam deperibat, odio erat. Nisi cum maiore etiam probabilitate statuas, expressam esse hanc togatam ex *Ἀπτελευρομένω* Nicostreti. "

A SZÉK

I

298-299 / Cell. 13, 8 /

Usus nemzett engem, s anyám, Memoria szült : Sophiának hívnak engem a görögök, ti pedig Sapientiának.

A címet lehetne így is fordítani:

A trón.

Usus = a Haszon

Memoria = az Emlékezet

} allegorikus

} alakok

Neukirch / p. 249 / : " Videntur haec ex
prologo desumpta esse ipsique Sapientiae pro-
logi partes tributae fuisse. "

II

300 / Macr. sat. 3, 20, 4 /

Körtét, zöltséget, fűgét, szőlőt

A KÉPMUTATÓ

I

301 / Non. p. 822 /

Szinleld, hogy ezek miatt dühöngsz és
lányodat elválasztod tőle.

A kéziratokban szereplő " simul "
szót Gulielmius " simula " - ra javította.

II

302-303 / Non. p. 797 /

Fél tőled, s engem küldött hozzád apám,
hogy kérjelek.

Az anyja engesztelésére küldött fiú
szavai ezek.

III

304-305 / Cic. Sest. 55, 118 /

Tituson, ezek a te eredményeid és sikere
a bűnös életnek...

haec - Ribbeck javítása , huic helyett.
Valószínűleg ironikus értelemben kell felfog-
nunk.

Lásd Courbaud magyarázatát !

IV

306 / Non. p. 370 /

En valóban örömmel figyelem űket, emint
veszekednek.

A " ne " adverbium, ha névmás előtt
áll, " igazán, valóban, csakugyan, bezzeg "
jelentésű.

Courbaud megjegyzése / p. 45 / : " Si
maritus quidam cum uxore altercatur : " Ne ego
illos? "- dicit alius qui contentioni adest. "

V

307 / Non. p. 179 /

Csapkodott, tört, szótt, ütött a pohárral.

Egy korhely dühöngő jelenete.

A " fregit, rupit " Ribbeck javítása, a kézira-
ti hagyományban " regit, rumpit " szerepel.

Lindsay is elfogadja ezt a coniecturát ; bár e-
gyébként is értelmes lenne a szöveg : " Csaphod,
irányít, út-ver a pohárral. "

irányít - nem szó szerinti értelemben ; irányít-
ja a körülállók reagálását, aszerint vonulnak vé-
dekező vagy támadó pozícióba a jelenlévők, hogy
milyen mozdulatot tesz a pohárral.

VI

308-309 / Non. p. 409 /

Bárcsak előbb közbeléptem volna ; mert a-
mint a jelek mutatják, ezek már elég in-
dulatos szavakkal dobálóznak.

VII

310-311 / Non. p. 409 /

Anyám, ne vessekedj a jelenlétemben apával.

- Nem teszem, ha nem akarod, ó édesem.

noenu = non

A legkülönbözőbb helyreállítási kísérletek közül
Ribbecké a legelfogadhatóbb.

Anyá és fia jelenete.

VIII

312 / Fest. p. 170 M /

Ó én szerencsétlen nő ! elhamarkodottan
és hiába köszöntem meg.

IX

313-314 / Don. Ter. adelph. 3, 4, 34 /

Mint egy szolgarendő ember ; nagyon könny-
nyen kitesztják a házból és családjukból.

captus = conditio / Donatus szerint /.

Neukirch a darabról / p. 252 / : " Rixae
in hac togata exercebantur inter uxorem et ma-
ritum / fragm. IV, VI, VII, I, II /, male mo-
ratum / fragm. V, III /, quos inter ipsos con-
ciliare studuit communis filius / fragm. VII,
II /. Simulantis nomen fabula inde videtur ac-
cepisse, quod socer, quem pronuntiare arbitror
fragm. VI, filiam a marito se abducturum esse
simulabat / fragm. I /. "

Courbaud véleménye / p. 91-2 / : " Hic,
in Simulante, maritus, postquam proprios Pene-
tes constituit, pravam suam indolem aliquantis-
per occultatam, non longa mora interposita, de-

textit. Impotens animi est, truculentus, vinosus, odiosus ad extremum propter suos mores uxori est factus.

Quadam die vehementius etiam solito iurgium exortum est : nam ille - fragm. V.

Uxor, ut aequum est, summa ira incensa est. Quid fortasse, dolore impulsa, facere non ausa esset, nisi se intulisset filius filiave inter patrem matremque et lenibus vocibus iram sedavisset ?

Fragm. VII - respondit mater. Tunc verisimile est socerum, ut ad meliores animos hunc male moratum generum revocaret eique medicaretur, astutiam quandam excogitavisse. Amico etiam suadente, simulat / inde fabulae nomen Simulans inditum est / se omnia haec saeviter ferre et filiam a marito abducturum esse / fragm. I /. Eum etiam paenitet quod non maturius astutiam in animo habuerit neque intervenerit ante quam hi verba inter sese acrius coniecissent / fragm. VI /. Sed, statuto consilio, exsequi propositum parat : generum foras domo atque familia protrudere / fragm. IX /. Nihil autem facilius, cum uxor dotalem domum habeat et servet. Quo modo maritus exigeretur, quamvis fragmenta taceant, ex loco orationis Tullianae pro Sestio ha-

bitae licet restituere. Nam Cicero nos docet, cum sua aetate ageretur togata Simulans, nullum tunc fuisse locum, " in quo aliquid a poeta dictum cadere in hoc tempus videretur quod aut populum universum fugeret aut non exprimeret ipse actor. " Ergo, contraria ratione, quidquid apud illum legimus inter actores spectatoresque Romanos his ludis evenisse, pro certo habeamus ad fabulam ipsam transferendum esse et in personas quoque fabulae cadere. Sic, ex eo, quod caterva tota histrionum ad Clodium conversa, " clarissimo concentione, in ore impuri hominis imminens ", canticum contionata est quo turbulentum tribunum e theatro eicere videbatur, concludimus in comoedia pariter catervam totam propinquorum famulorumque in maritum impetum fecisse, atque, malefacta una voce exprobrantem, eum abire domo iussisse / fragm. III /.

Turpe quidem et contumeliosum, adstante omni familia, ita incropari extrudique. Sed, genero demisso, nihil ultra socer requirebat ; cum iudicabat satis correctum esse. Itaque, cum missus a patre nepos ad avum venisset oratum, hic ad ignoscendum, facile erat propensus, et maritus in gratiam redibat. "

Ribbeck megjegyzése / CRF p. 241 / : " Simulans acta a. 697 eisdem ludis quibus Accii Euryssaces. "

NÖVÉREK

I

315 / Non. p. 275 ; Philarg. Verg. georg. 3.175 /

De a fidi, minthogy kevés az ereje, ügyetlenke.

II

316 / Char. gramm. II 260 /

Mondtam, hogy most engedelmesnek és vidámnak mutatód magad.

Barwick szövege szolgált a fordítás alapjául.

D. Leberius nimus-szerzőnek esintén van egy Sorores című darabja.

A GYANUBA KEVEREDETT NŐ

I

317-318 / Non. p. 10 /

Ugyhogy ezé az ifjúé leszek, akinek a gyanu átadott engem, s aki lelkiileg roppant szaklatott.

Neukirch megjegyzése / p. 257 / : " Suspecta videtur fuisse puella adolescenti, cuius futurum erat ut fieret coniux. "

Courbaud / p. 37 / : " Vehementer uxor pro sese orat: iniquam esse suspicionem quae ipsam huic adolescenti tradiderit. "

Ribbeck véleménye / CHF ad locum / : " Non adulescenti, sed adulescentis causa, si quid video, patri suspecta inducitur. "

II

319 / Non. p. 57 /

Mégis lélekben el kell kezdeni az egészen apró ügyet is.

III

320 / Fest. p. 170 M /

A koholt és általa túl gyorsan elhitt...

perfalsum - esetleg : sermonem.

Courbaud / p. 87 / : " Non quod, ut ex fragmentis videtur, merito in dubium veniat uxoris fides: " Perfalsum et... " - inquit marito obiurganti. "

IV

321 / Non. p. 836 /

Sok nő ostobasága miatt ne hidd, hogy az
én elmém is ilyen.

A feleség felháborodva próbálja tisztázni magát.

Courbaud / p. 87 / : "...uxor pro se-
se orat se non tam stulte sapere ut per adulte-
rium quies, otium perturbetur.

Ei accredere possum dicenti se puram esse; sed
animadvertite qua ratione innocentiam confirmare
conetur. Haec quoque pudica est, quia ipsius
interest, non quia honesto pudori penitus in-
sito obsequitur. Apud Terentium, quamvis et ip-
se in privatam civium vitam descenderit, nihil
tale reperies. Magna ergo et plane nova audebat
Afranius, dum fidem uxorem, si non abolitam om-
nino, at labantem iam et ruinosam ostendebat. "

V

322 / Non. p. 747; Slo /

... hát látod, apám, könnyeimmel locsolom
a nyakadat ?

VI

323 / Non. p. 568 /

Azt akarja majd, hogy ne a mostani szeretőmet, egykori védelmezőmet szeressem halálosan.

Az " ut " kötőszó után szokatlan a " non " használata, ezt Mercerus " nunc "-ra javította, / Ribbeck CRF ad locum : " fortasse recte " / az így módosult szöveg a fordítás alapja.

VII

324 / Non. p. 147 /

Hogy azt higgye, ebben a dologban idegen vagyok tőled.

VIII

325 / Prise. gramm. II 227 ; 266 /

Annyira, hogy téged az egész család undorra fogadjon.

IX

326 / Non. p. 255 /

A te méltóságodat és a matróna névhez tapadt tiszta erkölcsöt..

Kiegészíthető tárgyas igével, vagy talán
accusativus cum infinitivo lett volna ?
 Courbaud / p. 87 / : " At ille / maritus / hac
deprecatione non movetur et conviciis non de-
sistit, quia mulier violaverit " suam maiesta-
 tem et nominis matronae sanctitudinem. "

X

327 / Non. p. 273 /

... a lehetőség szerint a hortaiakhoz ker-
 getem ezt az embert, hogy gazdálkodják...

Horta - város Etruriában.

A MEGTORLÁS

328-329 / Prisc. gramm. II 170-171 ; 261 /

Ti, akiknek a bal keze a tunika alatt a
 szivetekén, a jobb pedig az úr élelmiszer-
 készletén van

A címet így is lehetne fordítani : A
 visszavágás, vagy Szemet szemért.

Georges / sub voce: talio /: " die
 gleiche Wiedervergeltung eines empfangenen Scha-
 dens am Körper, fast immer in jurist. Sinne. "

Rabszolgákról vagy elősdikről lenne szó, akik túl falánkak, s ráadásul még kétszínűek is ?

A VAGÁNY

330-331 / Char. gramm. I 138 /

Ki ez a majom, aki na csúfot szűtt belőlem ?

Neukirch megjegyzése a darabról / p. 258 / : " Temerarius Afranii fortasse fluxit ex Θρακυλῆδους Menandri, ex qua fabula Latini suam cognominem expressisse Turpilium probabiliter statuunt. Alexis Θρακυρα scripserat. "

THAIS

I

332-333 / Non. p. 830 /

És ő majdnem megadta magát inkább a tanácsadónak, mint hogy a szigorúan meggondolt és minden mérlegeléssel...

Talán egy meretrixről van szó.

Az infinitivus lehet inf. historicus.

II

334 / Auson. Technopaegn. 12 /

Nagyobb dicsőséget szerzek majd, mint alkotást...

Valaki kis munkával akar nagy dicsőséget szerezni ? " Több a hír-név, mint az érdem." ?

Neukirch a togaráról / p. 259 / : "Hanc togatam haud facile quisquam dubitabit quin composuerit Afranius ad imitationem Menandreae Oxi'dos , cuius magna fuit celebritas. "

ÁRVERÉSI TÁBLA

335 / Gell. 12, 8 ; Macr. sat. 6, 8, 13 /

Esztelenül, elhamarkodottan, korán kívánsz dominátust.

A címhez Georges / sub voce: titulus / :
" eine Aufschrift an einem Hause, das zu verkaufen od. zu vermieten ist, der Anschlag. "

Neukirch a címről és a tartalomról
/ p. 259 / : "... Itaque putarunt nonnulli, fabulam inscriptam fuisse Nomen ; quum alii, qui-

buscum consentimus, Titulum pro inscriptione acciperent. Probabilia de hac fabula necum communicavit Io. Valent. Franckius, qui Titulum et Auctionem tantum diversa nomina eiusdem togatae fuisse existimabat ; ut Titulus hic idem significet, quod tabula auctionis apud Ciceronem de leg. agrar. 2, 25. De argumento haec fere sentiebat. Hominem, aliquo profectum, quum redisset, ex tabula auctionis intellexisse, rem iam in eo esse, ut servus ipsius veniret, ad quem recuperandum, si venisset, ut ipsum adiuverent, eum amicos hortatum esse pronuntiando : " Adeste, si hac absente nobis venierit puer. "

Instituisse vero auctionem uxorem illo absente invitoque : ita quidem referri posse ad summam fabulae verba : " Haud facul, ut ait Pacuvius, femina invenietur bona. "

Auctionis fragm. I : " Simul limen intrabo, illi extrabunt illico ",

manifesto loqui regressum, qui in eo sit, ut adventu suo emptores propellet. Ac iam opinionem, Titulum fabulam diversum non fuisse ab Auctione, plus probabilitatis nancisci. Nam fragmentum

eius : " Appetis dominatum demens praemature
praecocem, "

aptissime pronuntiare virum, uxori obicientem,
praemature eam ipsum mortuum credidisse et im-
perium domesticum sibi arrogasse, quumque do-
minatus secundum Donati definitionem ad Terent.
Andr. 1, 1, 9. καὶ ἐγὼ xηv imperium servi-
le sit, istud maxime hic aptum esse vocabulum,
si servus vendendus fuerit. Sic porro etiam sus-
picari licere, Δύστηκτορ Antiphanis et Epicra-
tis, in qua fabula servus queritur de mulieribus,
servum esse, cuius venditioni hero intercedente
impedimentum offeratur, indeque Afranium argumen-
tum togatae suae petivisse. Veram autem inscrip-
tionem, ab Afranio ipso profectam, esse arbitror
Titulum. Neque enim intelligitur, qui pro Auctio-
ne poni potuerit Titulus ; facile, quomodo Auctio
pro Titulo, quoniam argumentum in auctione versa-
batur. "

A HAJADON

I

336-338 / Fest.p. 141 M; Paul. Fest. p. 140 M /

A hajadonnak najdnem úgy nő már a hasa,
miként egy terhes asszonynak. - Daganat-
nak mondják, és fájdalmak nélkül elmúlik.

Ribbeck megjegyzése a 338. sorhoz / CRF ad locum / : " Alteri personae tribui. "

A " moluerum " szó jelentésével kapcsolatban -
Georges / sub voce / : " Mondkalb ".

Ezzel szemben a Thesaurus linguae Latinae így
jelöli meg a szó értelmét - morbus, quem Graeci
μωλον dicunt.

Ez utóbbi jelentésben használja a szót Festus is.

Teljes jóhiszeműséggel /?/, sajnálattal /?/,
vagy rosszmájúan /?/ beszélgetnek egy "szűzlány-
ról".

II

339-341 / Macr. sat. 6, 4, 12 /

Csupán néhány szóval válaszolt nekem, szo-
mórnán, halk hangon, s azt mondta, hogy mé-
lyen aludt.

Ribbeck megjegyzi / CRF ad locum / : " Vi-
tiata virgo narrasse dicitur, per altum somnum
sibi vim inlatam esse, fere ut Pamphilae in Eu-
nucho evenit. "

III

342 / Non. p. 180 /

... ne jöjjön, mert most szokatlan dolog
történik.

A főmondat hiányzik.

IV

343 / Fest. p. 305 M /

Más dolgokról, csak ne arról, amelyről
az előbb kezdte...

Ribbeck szerint / CRF ad locum / fel-
tehetően a következő formában állhatott a
mondat : " Aliis rebus quibuslibet loquere, mo-
do ne de hac qua super coepisti loqui. "

Lehetséges, hogy a " hajadon " kéri
est egy látogatójától, aki kétségkívül számára
kellemetlen témába / szülés ? / kezdett.

V

344 / Non. p. 128 /

Hová járkálsz ? - Hol lustálkodsz, mint-
ha oda lennél szegezve ?

Ribbeck megjegyzi / CRF ad locum / :
" Personae distinxit Bothius. "
Két léha, lófráló alak beszélget.

Neukirch a darabról / p. 262 / : " Virgo fabula tribuitur etiam Livio Andronico, item Laberio ; Virgo praegnans Novio. Afranii quoque Virginem fuisse praegnantem, colligas ex fragm. I, II. In simili igitur argumento ea versabatur, ac Menandri Πλοκίου, quam comœdian Latine reddidit Caecilius, et fostasse etiam Ararotis Παρθενίδου .

AZ ÉLETBEN MARADT IKERFIU

I

345 / Non. p. 341 /

A has lelapult, nem teljesen, mégis...

Az " uterus " szót nem accusativusnak fogom fel, mint Ribbeck / CHF ad locum / : "uterum pro accusativo graeco habeo" / ; ugyanis a szótárak tanúsága szerint neutrum alakban is előfordul, Nonius is erre hozza példaként.

II

346-347 / Non. p. 321 /

Hát nem jutnak majd eszedbe a szülési fájdalmak, amelyeket elviseltél, te szerencsétlen, hogy az apa a megszületett fiút eltasszitsa ?

Valaki az anyához szól.

III

348 / Char. gramm. II 282 /

Tébolyodottak, akiknek nem ép az elméjük,
némán hallgatnak.

IV

349 / Char. gramm. II 288 /

... mintha szóltam volna arról, ahogy le-
hetséges.

Hiányzik a főmondat, esetleg így is ki-
egészíthetnénk: úgy tesz, mintha...

Neukirch a sorhoz / p. 271 / : " Apparere ar-
bitror, apud Afranium non utpote, sed ut pote
scribendum esse ; licet Bothius annotaverit :
" Insolens locus adverbii utpote. " ut pote,
id est, quomodo fieri possit. "

V

350-352 / char. gramm. II 263 /

Hogy ez megesett, nincs reményem, hogy ha-
savigyem őt, akit kívánok, s akiért nagyon,
sőt nap mint nap egyre jobban gyötör a
vágy.

A " quo casu cecidit spes reducendi domum " sor ekként is fordítható : " ezzel az esettel megszűnt a hazavitelre való remény. " Egy tetteit bánó férfi szavai ezek.

VI

353 / Char. gramm. II 278 /

... mivel tudja, hogy halálisan szeretem őt.

Valószínűleg ismét a bánbánó férfi beszél.

VII

354-355 / Non. p. 432 /

Nyugodj meg hát, és minthogy magunk között megígértem a házasságot, hagyd az ilyen szavakat, kérlek.

Lásd az előbbi töredéket !

VIII

356-357 / Non. p. 138 /

Roppant nagy gyönyörűséget érzek, hogy bűnöd miatt gyötrődöss ; amit te magadért és

azért az igen rossz nőért, akit nagyon szeretsz, meg is érdemelsz.

Neukirch / p. 271 / : " Ex fragmen-
to conicio, imptimis adolescentis patrem nup-
tiis adversatum esse. "

IX

358 / Non. p. 574 /

Adják meg neked az istenek örökre azokat
a javakat, amelyeket kívánsz.

Ribbeck / CRF ad locum /:" Comparavit
Schneidewinus Homericum versum : "οἱ δὲ θεοὶ
τοῦτα δοῖεν, ὅσα πρὸς ὅντι κενούμεσθαι."

X

359 / Char. gramm. II 275 /

... megengedik az istenek, és tudom, hogy
ezután is hagyni fogják.

XI

360-362 / Non. p. 796 /

Először a régmúltat kell felidéznom : Őse-
itek jobban vágytak gyermekekre.

F. Marx / RE sub voce : Afranius / a
következő megjegyzést fűzi a töredékhez :

" Ugy tűnik, Afranius a darabok előszavában
ismertette a témát. "

Neukirch / p. 271 / : " puellae patrem
proferre arbitror.

Fortasse ex fragm. suspicari licet, adoles-
centis, qui virginem vitiauerat, patrem cum
ancilla alterius senis rem habuisset. "

XII

363-364 / Non. p. 790 /

az ő képe, akinek a hasonmása vagy, s
aki az apád, téged idéz.

Neukirch a töredékhez / p. 271 / :
" fortasse dicit adolescens amicae, patris
ira perterritae. "

XIII

365 / Char. gramm. I 146 ; II 267 /

... pontosan emlékszem.

XIV

366-368 / Non. p. 351 /

... mindenesetre téged sohasem az elős-
dimként, hanem egyenlő barátként és min-
dennapos vendégként, mégpedig házam elő-
kelő vendégeként...

Talán így egészíthető ki : ... tartot-
talak.

Feltehetően a háziúr beszél parasitájához, aki
rossz fát tett a tűzre; most így tesz neki szem-
rehányást.

XV

369-370 / Char. gramm. II 256 /

... aki ugyanis szokás szerint képtelen
arra, hogy jelentőségteljes ügyek előa-
dásakor ne hivatkozzék személyenre.

XVI

371 / Non. p. 41 /

Egy szoknyavadász nyomban mással hasonlít
engem össze.

Lindsay szövegét fordítottam.

XVII

372-374 / Non. p. 699; 849 /

Egyszer engedelkenynek, máskor mogorvának
mutatkozom, aztán szántszándékkal valami
veszekedést kezdek, néha szidalmakkal sór-
tem meg.

Neukirch véleménye / p. 271 / : " fragm.
prodit meretricem vel ancillam, a meretricis
partibus non abhorrentem. "

Lásd Az önállósult fiú című darab XXII. számú
töredékét és a hozzá fűzött kommentárt !

XVIII

375 / Char. gramm. II 286 /

... lármásan és minden eszközzel.

XIX

376-377 / Non. p. 400 /

Hát zárja ki a feleség oly merészen a
férjét ? Nem fogja megtenni.

XX

378-382 / Non. p. 4 /

Ha édesgetéssel be lehetne hálózni az embereket, most minden vénasszonynak volna szeretője. Ifjúság, zsenge test és szolgálatkészség : a szép asszonyoknak ezek a varázsszerei - az öregség semmiféle csábítószert nem talál.

Courbaud megjegyzése / p. 114 / :

" Sed quid Terentio similis ? "

Ribbeck / CRF ad locum / : " Cf. Menandri fr.

646 : ἐν ἐστ' ἀληθὲς φίλτρον, εὐγνώμων
 τρόπος. Τούτῳ κατακρατῆν ἀνδρὸς εἰώθειν
 γυνή. "

XXI

383-385 / Non. p. 691 /

Lódulj innen : Polluxra, alig tudtam
 elviselni orrodból kiesapó iszonyú
 leheletedet.

Neukirchnél / p. 267 / egészen más a
 szöveg: " Apagesis clivum tuum : animum in
 naribus primoribus vix pertuli edepol. "

A sorral kapcsolatban a következőket jegyzi meg : " Bothius : " Animum, vitam. Paene exanimatum ille se dicit ascendo cli-vo, per quem ad domum interlocutoris perveniebatur. "

Továbbá / p. 271 / : " Huius / patris puel-lae / etiam esse puto fragmentum, ex quo scaena ita disposita fuisse videtur, ut al-terius senis domus in planitie ad clivum si-ta fuerit, alterius in ipso clivo, ita ut se-nex adscendens a spectatoribus quoque visus sit. "

Georges / sub voce : primoris / - in na-ribus primoris : an der Nasenspitze. "

XXII

386-387 / Non. p. 18 /

ismerem a kis ügyes szolgálólányt, úrnő-tük mostani ruhafelügyelőjét.

XXIII

388-389 / Non. p. 806 /

Rossz szolgálatokat tesznek nekünk gaz-dáink, akik gyermekkorunkban annyira gon-doskodtak rólunk.

Neukirch szerint / p. 271 / : " prodi-
servum. /
mereri de = szolgálatot tenni

XXIV

390 / Non. p. 799 /

Hogy valahára teljesíthessük kötelessé-
günket.

XXV

391 / Non. p. 41 /

te az akasztófára valókkal...

flagrionibus - lehet dativus is.

Georges / sub voce : flagrio / : " Benennung
der Sklaven, weil sie gegeißelt werden. "

Ribbeck megjegyzése / CRF ad locum /:
" Excidit post " flagrionibus " cum ceteris
Afranii verbis et novum lemma et nomen Afra-
nii. "

XXVI

392 / Non. p. 53 ; Fest. p. 364 M /

Hallom, hogy esörög a kapus bilincse.

impedimentum = vinculum / pedum /
 Courbaud / p. 47 / : "... ianitores, ut a
 furibus domum defenderent, ianua catenis
 constricta excubabant. "

XXVII

393 / Non. p. 786 /

Jaj, mi ez ? Elvesztem, nagyon félek :
 miféle lármát hallottam ?

Neukirch véleménye / p. 271 / : " ex-
 clamaverit puella, patrem vociferantem audiens. "

XXVIII

394 / Non. p. 809 /

Milyen hevesen kiáltosik : jaj nekem, sze-
 rencsétlen nőnek !

Lásd az előbbi töredéket !

XXIX

395-396 / Char. gramm. II 270 /

Igyekszünk megtudni, mi a helyzet, ezt
 feltétlenül tudnunk kell, különösen rö-
 vid...

necessum = necesse

Talán arról van szó, hogy az apa haragjának okát derítsék ki a leány védelmezői?

XXX

397 / Char. gramm. II 280 /

Mihelyt váratlanul valami ehhez hasonló történik.

XXXI

398-399 / Non. p. 157 /

... ez történt odabent : meghalt, kétségkívül az én szivből jövő hárségem segítségével.

Talán a bűnbánó apa beszél így, fájdalmas-ironikusan ?

XXXII

400 / Non. p. 214 /

... amelyekre most lelek, mindig távol legyenek orcáinktól.

A szövegből nem derül ki, vajon a " quae-que " a "mala"-ra vonatkozik-e, s akkor többes szám accusativus ; vagy pedig valamilyen megelőző

szóhoz kapcsolódott, s a "mala" egyes számi
ablativus.

Esetleg szójáték ?

Homályos az "offendo" szó jelentése is ez e-
setben.

Neukirch / p. 271 / : " fragm. prodit servum. "

XXXIII

401 / Non. p. 767 /

ugyanis olajbogyót természet

Ribbeck megjegyzése / CRF ad locum / :

" Ultimum hoc pertinere ad Vergilii georg.2, 425
exemplum " nutritor olivam " quod exciderit suspi-
catus est Quicherat. "

A togata címével kapcsolatban Georges
/ sub voce: vopiscus / : " einer von Zwillingen,
der zur Welt kommt, nachdem der andere zu früh
geboren und gestorben. "

Neukirch a darabról / p. 271 / : " Vopis-
cos appellabant, inquit Plinius H. N. 7, 10 " e
geminis, qui retenti utero nascerentur, altero

interempto abortu. " Neque aliter Solinus et Nonius. Etiam in quibusdam gentibus id fuisse cognomen, nihil pertinere videtur ad Afranii fabulam. Ex fragm. II et I colligi potest, puellam geminos concepisse, quorum alterum, quum pater, filiam gravidam esse edoctus, in eam furere coepisset, prae terrore abortu elecerit; ut ab altero inscripta sit fabula. Summa autem huius tégatae in eo constitisse videtur, quod iuvenis puellam, a se vi compressam, impedimentis superatis, tandem in matrimonium duxit. Fragm. XVI, VIII, IX, I, VII, V, VI. "

Courbaud / p. 93 / : " Mulier quaedam, cum geminos concepisset, abortu facto mortuum partum ediderat. Pater, nulla ratione miserae matris habita, negat se alterum natum, id est vopiscum, bracchiis laturum, et omnes preces obstinate aversatur. Quid mirum ?

Amentes, quibus animi non sunt integri, surde audiunt.

Inde fit inter coniuges divortium, sive maritus uxorem repudiavit, sive, quod probabilius, irata femina propter acceptam iniuriam a marito

digressa est. Aliquanto post, is qui tam pessime de uxore meritis erat, cruciari sua culpa incipit / fragm. V /. Vero et vehementi amore nunc capitur mulieris derelictae et graviter se peccasse intellegit; serius autem intellegit quam vellet: nam interea nuptiae, ut indicat fragmentum, videntur ab eo cum alia cōdictae fuisse / V /.

Utrum postea assequeretur ut prius illud matrimonium, posteriore soluto, iterum iungeret, an nihil aliud ei restaret nisi ut magis magisque in dies maceraretur, silent fragmenta...

... quod praecipuum in fabula est, divortium, satis aperte in fragmentis narratur; nec possum hunc maritum intueri, quem nuptiis solutis divortii paenitet, uxoris reducendae cupidissimum, quin statim mihi veniant in mentem Maecenas et Terentia, quorum vita in divortiis haud semel faciendis et nuptiis postea rursus contrahendis occupata fuit."

BIZONYTALAN CIMŰ DARABOKBÓL

I

402 / Fest. p. 355 M /

... köszös a kunyhó

Ribbeck véleménye / CRF ad locum / :
 " Sive Virgini sive Vopisco tribuendum. "
 Beare / p. 43 / : " Someone lives in
 a wretched hut. "

II

403 / Macr. sat. 6, 5, 6 /

Priapus

mert amit mindenfelé hiresztelnek,
 hogy az én apám tapsifüles, nem igaz.

Neukirch megjegyzése a töredékhez
 / p. 276 / : " Stephanus ex hoc loco suspi-
 catur, fuisse aliquam Afranii fabulam, Pri-
 api nomine inscriptam. De quo non est quod
 addam quidquam. Broukhusius ad Tibull. 1, 4,
 7, reprehendens Macrobius, quod Priapum ex
 lepore satum esse affirmet, sic explicat Af-
 ranii verba: " Priapus dicit, iniuriam sibi
 fieri ab iis, qui eum Panos aut Sileni fili-
 um perhibeant, aut etiam Satyri alicuius au-
 riti; quum sit Liberi patris vera proles. "
 Habuit tamen, ut videtur, Macrobius integram

Afranii fabulam ; ut melius iudicare posset de mente poetas, quam nos. Nec magis alibi Priapus dicitur Panos filius aut Sileni aut Satyri, quam leporis. Neque omnino video, quidni ridiculus deus ridicule a lepore genitus esse dici potuerit. "

III

404-405 / Isid. orig. 12, 8, 16; Thes. nov. Lat.
in A. Mai auct. class. 8, 67 /

Amikor rám lehelsz és mesélni kezdess, a
szájadból a szemembe repülnek a muslicák.

Neukirch / p. 278 / : " Ut Gothofredus,
locum exhibet Gesnerus in Thesauro l. L. v. Bib-
biones ; ubi haec annotantur: " Forte ita allu-
sit poeta in hominem bibacem, cuius ex ore, vel-
ut ex veteri lagena, examina eiusmodi muscarum
evolent. "

IV

406-407 / Fest. p. 355 M /

ast a hitvesi mérget küldd !

Neukirch / p. 275 / a következõket fûzi
 a tõredékhez : " Scaliger Afranii verba sic
 legit : Uxori vin' istud toxicum mittere ?
 " Fortasse ", inquit, " etiam legendum: Afra-
 nius Uxore. " Quod quantum probabilitatis prae
 se ferat, non est quod dicam. Fortasse autem
 pro Mittite legendum est mitte ei. - Uxorium
 toxicum putat Bothius intelligi posse eiusmodi,
 quale uxores mittere soleant pellicibus, velut
 Medea Creusae. Intelligi etiam potest eiusmodi,
 quo quis ad amorem pelliciatur vel ab alicuius
 avertatur. Neque illud ab eo, quod simpliciter
 uxorium dicitur apud Quinctilianum Decl. 14,9,
 diversum fuisse arbitror. "

408-409

V

/ Cic. Tusc. 4, 20, 45 ; 25, 55 ; epist.
 ad Att. 16, 2, 3 /

Ó, én szerencsétlen ! - Csak hadd fájjon
 valamiye, fájjalja azt, amit akar.

A Cicero-utalásból kiderül, hogy ez
 utóbbit egy apa mondhatta " de adolescente per-
 dito ac dissoluto. "

VI

410-411 / Fest. p. 359 M ; Paul. Fest. p. 358 M /
 egészen tele van a ládikád pókokkal ?

Neukirch / p. 275 / : " Ita " inquit Dac-
 cerius, " loquebantur Latini, ut aliquid vacuum
 et desertum significarent. "

Courbaud hozzáfűzi / p. 83 / : " Patres
 contra dotem magni aestimant nec quidquam tan-
 tum horrent quantum arculam aranearum plenam. "

VII

412-413 / Non. p. 602 /

Gyorsan szerezd meg a kűntöst az asztal-
 ról, és a függönyt az ágyról; és börtár-
 gyakat sorban bocsásd le !

Neukirch megjegyzése / p. 272 / : " Per-
 tinet fortasse hoc fragmentum ad Divortium : nam
 loqui videtur ista verba mulier, in aliud domici-
 lium migrans. "

414

VIII

/ Isid. orig. 12, 6, 60 /

Hozzád megyek, hogy egy kendővel a nyakadat
 letöröljem.

IX

415 / Paul. Fest. p. 18 M ; Placidus in COL

5, 7 /

Irja fel valaki a bejáratra : " tartsd
távol a tüzet ".

Ribbeck / CRF ad locum / : " De Incen-
dio cogitaveris. "

Courband / p. 46 / : " - vel ea voca-
bula arse verse, quae in ostio Romani inscri-
bere solebant ad avertendum incendiū, sive
haec deprecatio, ut Festus contendit, in Tus-
corum lingua averte ignem reipsa significabat,
sive, ut vult Dacerius, aliquod erat carmen ad
arbitrium fictum, " ut hodie fieri videmus ab
his qui artes magicas tractant. "

X

416 / Isid. diff. 500 ; orig. 10, 246 /

Ugy vélem, tompa vagyok, de nem együgyő.

XI

417 / Gell. 20, 6, 5 ; 20, 6, 11 /

Nem tudom, végül melyik isten szánt meg
minket.

XII

418 / Paul. Fest. 187 M /

... nem tudok szólni : elkábultam.

XIII

419 / Paul. Fest. 147 M /

... fogaidra verem a kaptafával.

Courbaud / p. 43 / : " In alia eiusdem Afranii fabula cuius titulus intercidit, quis, nisi sutor esset, posset his verbis iratus exclamare. "

Beare / p. 43 / : " A cobbler brandishes his last threateningly. "

XIV

420 / Char. gramm. I 184 /

Bosszantó dolog, amit a fedőről szoktak mondani.

Neukirch / p. 276 / : " Facili mutatione nec inepta sententia scribi potest :

Indignum veru, disco, olla et testu.

Sermo videtur fuisse de aliquo cibo nequam. "

XV

421 / Serv. Aen. 11, 373 /

Még nem csináltál semmit ?

etiam - nondum értelemben szerepel.

XVI

422 / Serv. ecl. 9, 23 /

Beszéd közben

XVII

423-424 / Fest. p. 277M/

sántitva folytatom majd / hátragörbülő...

-vel /

A Festus-kéziratból több nem olvasható ki.

XVIII

425 / Fest. p. 301 M /

Az iv alakút orvoslom, ... fordulással + /.../

A grammatikus megjegyzése szerint : " solatum genus morbi maxime a rusticantibus dicitur, cuius meminit etiam Afrani... "

XIX

Fest. p. 314 M

" földbe szírt cölöp : Afra..... aztán
tekintélyesen..... menjetek az
ellenségnek abiztosítékot
kérek, aki..... ezt az erdőt és....."

Ribbeck / CRF ad locum / : " Plane in-
certum est quantum ex hac ruina pertineat ad Af-
ranium. "

XX

426 / Fest. p. 262 M /

Rutilia

A grammatikusok szerint talán női név,
a vörös szín fogalma van benne.

XXI

427 / Paul. Fest. p. 40 M /

kicsinosított

A kivonatoló szerint Afranius a szót ül-
tözékre használja.

XXII

428-429 / Pomp. gramm. V 311 ; Char. gramm.

IV 364 /

Vajon ki keresett engem ? - A jószere-
cse.

A grammatikusok szerint egy ifjú a
szolgáját kérdezi, s a szolga válaszol.

XXIII

430 / Varro ling. lo, 84 /

cupiluci^{*}

Ribbeck is csillaggal jelöli meg a
szót, a meg nem értés jelzésére. A hagyomá-
nyok nagyon eltérőek.

Georges sub voce : puticuli - die Brunnen-
löcher.

XXIV

431 / Auson. cent. nupt. ded. /

kevésre becsülni

XXV

432 / Pomp. gramm. V 153 /

a legszemélyesebb

XXVa

433 / Non. p. 183 /

bőjtölni

Hibbeck megjegyzi / CRF ad locum / :

" Fortasse supra quod legitur Afranii nomen
errori debetur. "

Neukirchnél / p. 183 / a szöveg a kö-
vetkező : " Jentare nulla invitat. "

A töredékhez a következőket fűzi / p. 168 / :

" Composuisse dicitur Afranius Bucconem adop-
tatum, quo nomine etiam Pomponius Bononensis,
Atellanarum scriptor, fabulam fecit.

Quia Pomponii Bucco adoptatus, etsi ille prae-
ter Atellanas etiam alias fabulas composuit,
Atellana fuerit, non dubito. At nihilo minus,
opinor, si Afranius re vera Bucconem adoptatum
scripsisset, statuendum esset, hanc fabulam
togatam fuisse, ad cuius imitationem Pomponius,
urbanas personas cum rusticis permutans, Atel-
lanam suam composuisset. Neque enim, si titu-
lum istum exceperis, ullus exstat locus, qui
confirmet opinionem, Afranium Atellanas scrip-
sisse ; licet clarissimus hic poeta sexcenties
laudetur. "

XXVI

Non. p. 894

Az utolsó könyvben, a rokonságról szóló XIX. fejezet végén, miután kifejtette a következő fogalmakat: " caesarok, agrippák, életben maradt iker, testvér-feleség, sógor, sógornők, az apa nővérétől származó, atyai és anyai ágról származó unokatestvérek " , a következőket teszi hozzá : " ezekről sok példa található a régi szerzőknél, főleg Afraniusnál és nagyon régi jogi íróknál.

Ribbeck / CFB ad locum / : " Cf. Afranii Consobrini, Fratris, Materterae, Mariti, Privignus, Sorores, Vopiscus. "

XXVII

Marius Victorinus in COL VI 79

" Ami pedig a clausulákat, azaz a kicsiny kólonokat illeti, ahányféle vers van, azok ugyanannyi részét lehet clausulák helyett tenni, s inkább dalokban, mint párbeszédekben, amelyek jobbára trimeterből állnak, szokták alkalmazni - főleg Plautusnál, Naeviusnál és Afraniusnál. Ugyanis úgy találják, hogy főként ők a vers minden részétől / miként / ezektől a kólonoktól elkülönítve, igen szabadon használják a clausulákban. "

TITUS QUINCTIUS ATTA

AEDILISI ÜGYEK

I

- 1 / Diom. gramm. I 490 : Negyedik fajtája (ti. a színjátékoknak) a planipes, amelyet görögül mimusnak hívnak. Latin nyelven pedig azért mondják planipesnek, mert a színészek simán, azaz meztláb léptek színpadra, nem úgy, mint a tragikus színjátszók - kothurnusban, sem pedig mint a komikusok - cipőben; vagy mert régen nem a színpadi emelvényre, hanem a sík orchesterára helyezett eszközökkel adták elő a mimusokat. Egy planipesről tesz említést a togatairól Atta az Aedilisi ügyek című darabjában, ilyenformán: /
- Adtok majd aranyat? Ujjong a csepűrágó.

A cím, mivel az aedilis egyik fő feladata a "ludi" rendezése volt, valószínűleg az ezzel kapcsolatos teendőkre utal / Neukirch 157 /.

Színpadi játékokról lehet szó. Ha a magistrátusok bőkezűeknek mutatkoznak, a színészek öröme nem ismer határt. / Elképzelhető ilyen fordítás is: "Aranyat akartok adni? Ujjong a csepűrágó." /

Nem tudjuk teljes bizonyossággal eldönteni, hogy ez vajon a színész kiszólása-e a darabból, felhívás a magistratusokhoz / Beare 47 /, tehát "csepűrágó" = togata-színész ; vagy általában a színészekről beszélne a szereplő ?

II

2/Gell. 6, 9, 1 : Atta az Aedilisi ügyekben "pe-pugero"-t mond /

De ha majd megszurtem, akkor félni fog...

A töredék szövege állatviadalt vagy gladiátorok küzdelmét juttathatja eszünkbe.

HÉVIZEK

I

3 / Non. p. 193: A "lupari" ige annyit jelent, mint a "scortari" vagy a "prostitui". Atta a Hévizekben: /

Lám, milyen bujálkodva ringyóskodnak a mi viseletünkben az utcákon !

Neukirch / 59 / szerint elképzelhető, hogy a cím a hispániai Tarraco város közelében

levő hőforrásokra utal. Persze itáliai melegfürdőre is gondolhatunk mint színhelyre / Baiae ? /.

Általában feltételezik, hogy a mondat egy méltatlankodó matróna szájából hangzik el, akinek panasza szerint az utcalányok stólában, azaz a köztisztelettől övezett matrónák öltözkéiben grasszálnak fényes nappal városszerte. Teszik ezt feltehetőleg azért, hogy az idegenek szemében tisztességes nőknek látszanak / Neukirch 158; Courbaud 43 /, vagy azért, hogy a matrónák tekintélyét lejárassák.

II

4-5 / Non. p. 202: A "muginari" igét a "murmurare" értelmében használja Atta a Hévizek című darabjában : /

Ugy zúgnak ma a vizek. - De majd én elzárom a forrást.

Fordításunk az idézetet két különböző személy párbeszédéként értelmezi. Az utóbb szóló szereplő fürdőmester lehetett / Neukirch 158 /. Elképzelhető persze esetleg az egész szöveg egyetlen szereplő szavaiként való felfogása is.

A KERITŐNŐ

6 / Gell. 6, 9, 15 : Ugy tűnik, helyesen mondják a "peposci, momordi, pupugi, cucurri" alakokat, mert most a műveltebbek csaknem valamennyien ezeket a szavakat használják. Ám Ennius a szatiráiban nem momorderit-et mondott, hanem e-vel, memorderit-et... Hasonlóképp Atta A keritőnő című togatájában :

Non. p. 204 : A "memordi, peposci, pepugi, spondi" alakok a régi szerzőknél olvashatók. Pl. Attánál, A keritőnőben : /

... ő úgy véli, hogy egy medve harapta meg.

Hogy a sor mire vonatkozik, a nagyfokú töredékesség miatt pontosan megállapítani lehetetlen. A cím és a félmondat alapján feltehetünk talán egy olyan szituációt, amelyben a keritőnő, a darab címszereplője egyik védencéről, egy meretrixről beszél. A lányon olyan erős harapások nyoma észlelhető, hogy azt lehet hinni, egy medve harapta őt meg.

HÁLAADÁS

7 / Non. p. 797 : Bár az ige vonzata : veretur
illam rem..., a régiéknél accusativus helyett
genitivust is találunk; mint Attánál a Hála-
adás című darabban : /

Hát egyáltalán nem félsz az emberektől,
hogy az utcán lármázol ?

A "gratulatio" szó több jelentésárnya-
lata jöhet számításba, így pl. a nyilvános hála-
ünnep, mert antik vigjátéki című elég gyakran
szolgál ünnepelnevezés. Van persze, aki "szeren-
ceskivárat" értelmet tulajdonít itt a szónak
/ Kroh 534 /.

Valaki szemrehányást tesz egy méltatlanul vi-
selkedő embernek.

ÉJSZAKAI KÉSZÜLŐDÉS

8-9 / Non. p. 751 : Az "auspicavi" alak az "auspi-
catus sum" helyett áll... Atta Éjszakai ké-
szülődés című darabjában : /

... hogy ma az első fénysugár megjelenésekor legyen felékesítve, és tartsatok madárjóslatot; holnap félünnep van.

Feltehetőleg esküvői előkészületekről van szó / Neukirch 159; Courbaud 84 /. Talán a vőlegény kéri, hogy a menyasszonya legyen felékesítve ; a rómaiaknál ugyanis az volt a szokás, hogy a menyasszony az esküvőt megelőző éjszakán leveti a lányruhát és felölti az asszonyi viseletet.

A madárjóslat megtartása nélkül törvényes házasság nem jöhetett létre a rómaiaknál. Így ennek az említése beleillik a feltételezésbe, hogy a fragmentum esküvővel hozható kapcsolatba. Összhangban áll ezzel a töredék vége is. Rómában ugyanis jogi jellegű aktus / s a házasságkötés ilyen / ünnepen nem ejthető meg érvényesen. A "félünnep" olyan nap, amelynek bizonyos órái hétköznapiak számítanak, más órái viszont ünnepnek. Talán azért volt sürgős az esküvői előkészület, hogy még az ünnepi órák beköszöntése előtt megtörténjék a házasságkötés.

A "communis dies" fogalmát Macrobius a következőképpen magyarázza / sat. 1, 16, 3 / : " Festi dicati sunt, profesti hominibus ob administrandam rem privatam publicamque concessi, intereisi deorum hominumque communes sunt. Festis insunt sacrificia epulae ludi feriae, profestis fasti comitiales comperendini statim proeliares, intereisi in se non alia dividuntur : illorum enim dierum quibusdam fas non est ius dicere. "

NAGYNÉNIK

A cím a kézirati hagyományban kétféle formát mutat. Esetleg egyes számú volt : " A nagynéni ". Ebből az Atta-féle darabból idézet nem maradt ránk, csak Horatiusnak / epist. 2, 1, 80 / egy az ókorban többféleképpen értelmezett megjegyzése a darabról. Porphyrio és Pseudo-Acro kommentárja szerint a vigjáték egy részlete sáfrány és más virágok neveit adta bőbeszédű költőietlen felsorolásban. A másik értelmezés / Comment. Cruq. / szerint a sáfrány és a virágok színpadi díszletként szerepeltek volna a darab előadásakor.

A NAGY ISTENANYA ÜNNEPE

10 / Schol. Verg. Veron. ecl. 7, 33 : A sinum -
 borosedény, mint Cicero jelzi, nem pedig
 tejes, ahogy egyesek vélik. Plautus a Cur-
 culio-ban : (szolga, add ide az edényt)
 és így hangzik a felelet : mintha a kanosót
 mondanád, amelyben chiosi bor szokott len-
 ni. "Sinum" tehát üblös edény, amit himnemi-
 ként is a "sinus" szóval jelölnek, itt pe-
 dig a "sinus lactis" egy bizonyos tejjel te-
 li edény. Varro de vita p. R. lib. I : lepes-
 tának mondták, amiben a bort az asztalra he-
 lyesték, vagy galeolának vagy sinumnak. E há-
 rom ugyanis hasonló dolog, ezek helyett most
 az "acrotoforon" szót használják. Attá A Nagy
 Istenanya ünnepe című darabban :
 vide etiam Serv. ecl. 7, 33 /

Természetesen a borosedény az asztalnál
 van, ahol gyakran támad indulatos beszéd.

A cím Magna Maternek Rómában i.e. 191
 óta év mint év megrendezett ünnepére utal / Mega-

lensia /. A ráuk maradt töredék azonban tartalma alapján ítélve nem feltétlenül vonatkozik közvetlenül kultikus cselekményre.

Varro / ling. 6, 3 / : " Megalesia dicta a Graecis, quod ex libris Sibyllinis accersita ab Attalo rege Pergama, ibi prope murum Megalesion /in/ templum eius Deae, unde advecta Romam. "

Courbaud megjegyzése / p. 54 /: " Plebeiae denique sunt feriae quae Attae et Afranio suppeditarunt unde titulos et argumenta fabularum sumerent. Sive enim Megalensia docebant, quibus Magna Mater Idaea, Pessinuntica dea, celebrabatur, sive praesertim Compitalia in honorem Larum Compitalium acta, quae nullis aliis hominibus magis quam minutae plebi ac servis placebant, non possumus dubitare, quamvis trunca fragmenta de hac re tacerent, quin inde ad tumultum et solutam laetitiam et licentiam huius lascivientis multitudinis describendam feracem materiam invenerint ? "

A MENY

11 / Char. gramm. I 132 : A "gula" szót, mint Iuli-

us Modestus mondja, u-val írjuk, nem y-nal, ami a görög szavakban szükséges és gyakran u-ba megy át, miként a sue mure-ban* mondja A meny-ben : /

... egymás között mindent lenyeltek.

A töredéket Ribbeck egy bizonytalan coniecturával Attának tulajdonítja. Mások más költőneveket vélnek Charisius romlott szövegébe beleolvashatónak / Sueius, Afranius, Titinius, Iuuentius /. Ugyanilyen bizonytalanság mutatkozik a darab címének a helyreállításában is. / Az Atreus, Midas, Varus szavakra is gondoltak a Nurus mellett. /

Hogy a "lenyel" igének a szövegösszefüggésben milyen közelebbi jelentés jutott, biztosan nem dönthető el. Kölcsönös sérelmek lenyeléséről lett volna szó, anyós és meny között ? Vagy mindent felemésztettek volna költekezésükkel, fényezésükkel ? Avagy falánkságra utalna a szöveg ? Esetleg titkaik nyomát tüntették el egymás elől, mintha csak lenyeltek volna ? Nem tudni.

SZATIRA

12-13 / Isid. orig. 6, 9, 2 : A viaszokról. A viasz az írás anyaga, a kisfiúk nevelője, amely : Képzőerőt ad a gyerekeknek, az érzés kezdetét.

A hagyomány szerint ezek kedvelését először a görögök ajánlották. Továbbá a görögök és az etruszkok kezdetben vassal irtak viaszra ; később a rómaiak megtiltották, hogy valakinek vasíróvesszője legyen. Innen van az, hogy az írkoknál a következő szólás járta: "A viaszt vassal ne vágd !"

Később bevezették, hogy csonttal írjanak a viaszba, miként Atta is tanúsítja a Szatirában, így szólván : /

Forgassuk az eke élet a viaszon és
szántsunk csontheggyel.

A cím a latin eredetiben Satura. Volt, aki feltételezte, hogy Atta a szatira műfaját is művelte s ez a töredék egy ilyen költe-

ményéből származik / Neukirch 155: "Praeter togatas autem epigrammata quoque et satiras edidit. E satira Isidorus orig. 6, 9. " /

Ennél valószínűbb azonban, hogy egy togata részletével van dolgunk. Kérdés, vajon a "szatira" jelölésére nyelvünkbe is átkerült latin szónak nem valamely másik jelentése / "egyveleg", "vegyes gyümölcsös tál" / lebegett-e a költő szeme előtt a címadáskor.

AZ ANYÓS

14 / Prisc. gramm. II 341-342 : A "lentis" alak a "lens" helyett, és a "paris" a "par" helyett Attánál Az anyósban : /

Ehhez a vagyonhoz az ő hasonló vagyona járult.

Elképzelhető, hogy az anyós /anya/ beszél fia vagy leánya házasságáról.

Neukirch / p. 161 / feltételezése : " Fortasse Attae Socrus aliquid similitudinis habuit cum Terentii Hecyra et cum Apollodori fabula, unde

suam expressit Romanus scriptor. "

IMAÜNNEP

15-16 / Macr. sat. 3, 18, 8 : Most el kell mondanunk, mi az a görög dió. S mikor éppen ezt mondta, egy mandulát hozott a tálból és megmutatta. Ez a görög dió, amit mandulának is mondanak, de ugyanezt hívják thasosi diónak is. Erre Cloatius a tanu az Ordinatores Graeci 4. könyvében, amikor azt mondja, hogy a görög dió mandula. Atta pedig az Imaünnep című darabjában : /

Adj hozzá görög diót és lépesmézet, amennyi jólesik.

Nem tudjuk bizonyosan, állami vagy valami másféle könyörgőünnepre utal-e a cím / Kroh p. 534 : Bittfest /.

Mint hogy Celsus többször ajánlja a diót orvossággént, felmerült a gondolat, hogy a türedék szavait egy orvos mondhatta a színpadon / Ribbeck CHF ad locum /.

AZ ÚJONG ÚTNAK INDUL

17 / Prisc. gramm. II 433 : A "villicus" főnévből a "vilico" vagy "villicor" igét képezték a régiek. Cato egy szónoklatában, amelyet azért írt, hogy építsenek bazilikát: Ő előbb gazdálkodni kezdett.

Attánál Az újonc útnak indul című togatában: /
Apád gazdálkodik, vagy talán az anyád
gazdasszony ?

Elképzelhető esetleg, hogy egy felettes tiszt kérdezi ezt az újonctól, és pedig gúnyosan: Az apa a ház ura, vagy a feleség "viseli a kapcsolatot" a családban ?

A latin eredeti "villica" szava alapján ilyen értelmezés is lehetséges : " Apád szolgál-e, vagy anyád szolganő ? "

ISMERETLEN CÍMŰ DARABOKBÓL

I

18-19 / Serv. georg. I, 42-43 : Azért mondta, mivel az év kezdete a március hónap. És tud-

nunk kell, hogy őseinknél tíz hónap volt. Azt akarták ugyanis, hogy az év kezdetének a márciust tartsák, nemzetségük ősatyja, Mars isten miatt. Mert sok szerző megerősíti, hogy Nigidius a csillagászati munkájában a tavaszi nap-éj-egyenlőséget tekinti új évnek; Varro - február hónap, amely akkor az utolsó volt, és március eleje között, amely akkor az első volt ;

Atta : /

Azt akarták, hogy az új év első hónapja a március legyen.

Ha a 2o. sor alapján feltételezzük, hogy az alany az "ősük", akkor a fordítás így is alakulhat : " Ugy rendelkeztek, hogy az új év első hónapja a március legyen. " Persze arra is gondolhatunk, hogy a vigjátékban szereplő személyek kívánják vissza egy adott szituációban : bárcsak újra a régi hónapbeosztás volna érvényben.

II

2o / Serv. georg. 1, 43 : Atta /

Őseink márciust tekintették az első hónapnak.

Felmerül a kérdés, hogy egyetlen darab két töredékével állunk-e szemben a 18-20 sorok esetében.

III

21 / Suet. apud Isid. nat. XLIV. 4 : A vak hullám a már fodrozódó, de még nem szürkés vízfelületet jelenti, amelyről Atta így szól a togatájában : /

A nép előtt viszályuk vak hullámokat vert.

Talán politikusoknak a nép előtti, kezdődő szócsatájára történik utalás / ? /.

IV

22-23 / Non. p. 343 : " Vespera " nőnemű. Atta /
... akkor nővéreimet az est beálltakor
tátkon a barlanghoz viszik : innen a ke-
ritő...

A szöveg kiadója, Lindsay az adott passzus szövegkritikai hagyományát gyógyíthatatlannak érzi, crux-szal jelöli meg.

Ribbeck megpróbálta rekonstruálni a szöveget,
ez a helyreállítási kísérlet szolgált a fordít-
ás alapjául.

Leánykereskedő-üzelmekről volt szó a darab-
ban ?

V

24 / Fest. p. 238 M /

... serdületlen fiúk...

A Festus-kézirat sérülése miatt több
a töredékből nem olvasható ki.

BIBLIOGRÁFIA

Irodalom

- I. H. Neukirch: De fabula togata Romanorum, Lipsiae 1833.
- O. Ribbeck: Geschichte der römischen Dichtung, Stuttgart 1894.
- O. Ribbeck: Comicorum Romanorum fragmenta / Scaenicae Romanorum poesis fragmenta, vol. II. Cimucorum fragmenta /, Lipsiae 1898.
- E. Courbaud: De comoedia togata, Paris 1899.
- W. Beare: The fabula togata, Hermathena 55 / 1940 / 35-55.
- H. Bardon: La littérature latine inconnue, Paris 1952.
- P. Kroh: Lexikon der antiken Autoren, Stuttgart 1972.
- F. Leo: Geschichte der römischen Literatur I, Berlin 1913.
- M. Schanz-C. Hosius: Geschichte der römischen Literatur I., München 1927.
- E. Bickel: Lehrbuch der Geschichte der römischen Literatur, Heidelberg 1937.

W. Kroll: Togata. RE VI A / 1937 / 1660-1662.

St. Weinstock: Titinius. RE VI A / 1937 /
1540-1546.

F. Marx: Afranius. RE I / 1893 / 708-710.

H. Gundel: T. Quinctius Atta. RE XXIV / 1963 /
1009-1010.

P. L. Schmidt: T. Quinctius Atta. Der Kleine
Pauly: Lexikon der Antike IV / 1972 / 1304.

Szüvegkiadások

Diomedes, Artis grammaticae libri III: Grammatici Latini ex recensione H. Keilii, vol. I., Lipsiae 1857 / reimpr. 1961/.

A. Gellius, Noctes Atticae, rec. C. Hosius, I., II. Lipsiae 1903 / reimpr. 1967 /.

Nonius Marcellus, De compendiosa doctrina, ed. W. M. Lindsay, vol. I., II., III., Lipsiae 1903 / reimpr. 1964 /.

Commentarius Cruquianus: Q. Horatius Flaccus cum commentariis et enarrationibus commentatoris veteris et Jacobi Cruquii Messenii. Ex officina Plantiniana Raphelengii 1611.

Pomponius Porphyrio, Commentarii in Q. Horatium Flaccum, rec. G. Meyer, Lipsiae 1874 / sajnos nem hozzáférhető számomra A. Holder innsbrucki kiadása, 1894-ből ; reimpressziója 1967-es. /

Pseudoacro, Scholia in Horatium vetustiora,
rec. O. Keller, vol. II., Lipsiae 1904 / re-
impr. 1917 /.

Asper in schol. Veron. ad Verg.: Appendix
Serviana ceteros praeter Servium et scholia
Bernensia Vergilii commentatores continens,
rec. H. Hagen / Servii grammatici qui ferun-
tur in Vergilii carmina commentarii, rec. G.
Thilo et H. Hagen /, Lipsiae 1902 / reimpr.
1961 /.

Servius, In Vergilii Bucolica et Georgica
commentarii, rec. G. Thilo / Servii gramma-
tici qui feruntur in Vergilii carmina com-
mentarii, rec. G. Thilo et H. Hagen /, Lip-
siae 1927 / reimpr. 1961 /.

Charisius, Artis grammaticae libri V. ed. C.
Barwick-F. Kühnert, Lipsiae 1964.

Isidorus Hispalensis, Etymologiarum sive O-
riginum libri XX, rec. W. M. Lindsay, Oxonii
1911.

Priscianus Caesariensis, Institutionum grammaticarum libri XVIII, rec. M. Hertzius: Grammatici Latini ex recensione H. Keilii, Lipsiae 1855 / reimpr. 1961 /.

Macrobius, Opera, vol. I. Saturnalia. rec. J. Willis, Lipsiae 1963.

M. Terentius Varro, De lingua Latina libri qui supersunt, ed. Spengel, Berlin 1926.

Aelius Donatus grammaticus commentum Terenti, ed. Wessner, 1902.

Marius Victorinus, Ars grammatica, rec. H. Keil, Hildesheim, 1961.

Sextus Pompeius Festus, De verborum significatu quae supersunt cum Pauli epitome Thewrewkianis copiis usus ed. W. M. Lindsay, Lipsiae 1913 / reimpr. 1965 /.

Sueton. apud Isid. Hispal., De nat. rer.: Isidore de Seville, Traité de la nature, ed. J. Fonta-

ine / Bibliothèque de l'école des Hautes Études Hispaniques. fasc. XXVIII. /, Bordeaux 1960.

Corpus grammaticorum Latinorum veterum. Coll., auxit, recensuit ac potiore lectionis varietatem adiecit Fridericus Lindemannus. Tom.1-3. Lipsiae 1831-1833.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS

A f a b u l a t o g a t a 3-9. old.

A műfaj képviselői 10-17. "

Jegyzetek 18. "

FORDÍTÁS ÉS KOMMENTÁR

Titinius 208-225. "

Afranius 126-258. "

Atta 259-276. "

BIBLIOGRÁFIA 277-283. "